

APULEIUS VAN MADAURA

TOVERKUNSTEN

*Pleidooi na een aanklacht wegens
magische praktijken.*

vertaling en toelichting
Vincent Hunink

integrale tekst gepubliceerd als:
Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht
wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink,
ingeleid door Rudi van der Paardt
Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992
tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003
(bijgewerkt 2010)

Deze versie is bedoeld voor privé-gebruik van lezers.
Op de tekst rust copyright.
Overname van passages in commerciële uitgaven is
alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Graag ook een bericht aan de vertaler:
v.hunink@let.ru.nl

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[2 van 77]

(1) Ik was er zeker van en ik ging er volledig van uit, geachte Claudius Maximus en leden van de raad,¹ dat Sicinius Aemilianus, oud en onbedachtzaam als hij is, zijn eerder bij u ingediende dan bij zichzelf doordachte aanklacht tegen mij bij gebrek aan aantijgingen met niets dan laster zou vullen; want valselijk aanklagen kan men elk onschuldig mens, maar overtuigende bewijzen vindt men alleen tegen iemand die echt schuldig is. In het volste vertrouwen hierop prijs ik mijzelf waarachtig gelukkig, dat ik ten overstaan van u als rechter de gelegenheid en mogelijkheid krijg om de filosofie tegen ondeskundigen te verdedigen en mezelf vrij te pleiten.

Niettemin zagen die lasterpraatjes er op het eerste gezicht serieus uit, en bemoeilijkten ze mijn verdediging doordat ze zo plotseling kwamen. Want, zoals u zich zult herinneren, het is pas vier of vijf dagen geleden dat zijn advocaten mij bij het begin van mijn pleidooi voor mijn vrouw Pudentilla tegen de gebroeders Granius, terwijl ik niets vermoedde, op afspraak begonnen te bestoken met verdachtmakingen, en te beschuldigen van boze toverkunsten en tenslotte zelfs van moord op mijn stiefzoon Pontianus. Aangezien ik begreep dat dit niet zozeer reële aantijgingen waren als wel verwijten in de ruziesfeer, heb ik hen zelf herhaaldelijk en nadrukkelijk uitgedaagd om een aanklacht in te dienen.

Maar toen Aemilianus zag dat ook u nogal ontstemd was geraakt, en dat het inmiddels van woorden tot daden was gekomen, begon hij uit gebrek aan zelfvertrouwen te zoeken naar een schuilplaats voor zijn onbedachtzaamheid. (2) Kort tevoren had hij nog luid geroepen dat Pontianus, de zoon van zijn broer, door mij was vermoord. Maar nu hij zich gedwongen zag een aanklacht te ondertekenen², werd dat meteen vergeten: ineens niets meer over die dood van zijn jeugdig familielid³. Om nu niet de indruk te wekken dat hij die zware tenlastelegging helemaal introk, heeft hij die valse beschuldiging van toverij, iets wat makkelijker aan te wrijven is dan te bewijzen - heeft hij alleen die uitgekozen om me aan te klagen.

En zelfs dat durft hij niet openlijk: de volgende dag deponeerde hij een geschreven aanklacht op naam van mijn stiefzoon Sicinius Pudens, een jongen nog, met daarbij de verklaring dat hij hem zou steunen. Een ongehoorde manier om iemand via een ander lastig te vallen! Hij wilde zich natuurlijk verschuilen achter de minderjarigheid⁴ van de jongen, om zo te ontglippen aan een veroordeling voor valse beschuldiging. U had dit maar al te goed door, en droeg hem opnieuw op om de aanklacht die hij onder eigen naam had ingediend te handhaven. Hij beloofde dat hij dat zou doen, maar zelfs op deze manier kon hij er niet toe worden gebracht om een eerlijk gevecht aan te gaan. Integendeel, zelfs uw gezag daagt hij uit en hij blijft zijn guerilla voeren via achterbakse laster. Zo weet hij elke keer het risico van een echte aanklacht te vermijden en heeft hij het hardnekkig gelaten bij het veilige mee-ondertekenen bij een ander.

Voordat de zaak voorkwam was het dus voor iedereen al gemakkelijk te begrijpen wat voor type aanklacht dit zou gaan worden: degene die hem had geformuleerd en in elkaar had gezet wilde er niet officieel verantwoordelijk voor zijn. En dan te bedenken dat het om Sicinius Aemilianus gaat! Als die ook maar iets over mij had ontdekt dat waar was, had hij nooit zo gearzeld om me op zoveel

zware beschuldigingen voor het gerecht te dagen, eens te meer omdat ik maar een vreemde voor hem ben, terwijl hij zelfs het testament van zijn eigen oom aanvocht als vals, hoewel hij wist dat het echt was. Dat deed hij zo koppig, dat hij zelfs toen de illustere heer Lollius Urbicus⁵ op advies van oud-consuls verklaard had dat het echt was en geldigheid bezat, in zijn enorme overmoed en in weerwil van die zeer gezaghebbende uitspraak zwoer dat het testament toch vals was. Hij ging zo ver dat Lollius Urbicus zich moest inhouden om hem niet zwaar te straffen⁶. (3) Naar ik hoop zal hij ook in dit proces zijn stem verheffen. Ik vertrouw hierbij op uw eerlijk oordeel en op mijn eigen onschuld.

Willens en wetens klaagt Aemilianus namelijk een onschuldige aan, en met des te meer gemak omdat hij, zoals ik al opmerkte, voor de prefect van Rome in een belangrijke zaak wegens bedrog is veroordeeld. Want zoals een eerlijk man zijn best doet om een eenmaal gemaakte fout niet weer te maken, zo zal een man met een slecht karakter met des te meer zelfvertrouwen de fout vanaf dat moment herhalen, hoe vaker, des te openlijker. Met eergevoel gaat het als met kleren: hoe meer ze verslijten, des te minder wordt erop gepast. Mijn eergevoel is in elk geval nog helemaal onaangetast. Daarom acht ik het ook noodzakelijk om voordat ik tot de zaak zelf kom, alle kwade roddels te weerleggen.

Ik moet hier ook niet alleen mijn eigen zaak verdedigen, maar tevens die van de filosofie, wier grootheid zelfs de geringste kritiek als een zware beschuldiging van de hand wijst. Het is namelijk zo, dat de advocaten van Aemilianus onlangs behalve een hoop verzinselfs speciaal over mij ook allerlei gangbare domme praatjes over filosofen hebben opgehoest - voor dat soort roddel lenen ze zich!

Je kunt natuurlijk zeggen dat die kletspraat van hen alleen maar dient om geld in het laatje te brengen, dat dat geld alleen betaald wordt ter vergoeding van hun onbeschaamdheid. Aan rechtsverkrachters van dit soort worden deze praktijken al min of meer toegestaan. Ze verhuren domweg het venijn van hun tong om anderen te schaden. Toch wil ik, al is het maar voor mezelf, in het kort die kletspraat weerleggen. Ik zorg er immers altijd goed voor om geen enkele smet, niets dat mijn eer tekort doet, op me te laden, en ik zou niet willen dat iemand dacht, wanneer ik iets van die futiliteiten zou doodzwijgen, dat ik dat meer uit onwetendheid dan uit verachting zou doen. Wie ingetogen en bescheiden is, stoort zich volgens mij altijd aan onterechte kritiek. Zelfs mensen die weten dat ze iets misdgaan hebben, worden buitengewoon verontwaardigd en ontstemd zodra men er iets van zegt. Toch zijn ze gewend aan kritiek vanaf het moment dat ze het verkeerde pad zijn opgegaan. Want ook al zwijgen de anderen, zelf weten ze maar al te goed dat ze met recht bekritiseerd kunnen worden. Maar juist de goede en onschuldige mensen zijn er absoluut niet aan gewend om kritiek te horen, maar alleen complimenten. Daarom kunnen ze niet tegen laster en gaan ze eronder gebukt wanneer ze onverdiend dingen te horen krijgen die ze zelf met recht zouden kunnen verwijten aan anderen.

Als u misschien denkt dat het onbenullige en volstrekt futiele dingen zijn waartegen ik me wil verdedigen, dan is dat niet mijn schuld. Mijn aanklagers verlagen zich tot zulke verwijten, maar mij zal het een eer zijn als ik zelfs dit soort dingen volledig weet weg te vagen.

SCHOONHEID EN WELSPREKENDHEID

(4) Welnu, u heeft daarstraks aan het begin van de aanklacht horen zeggen 'Wij klagen bij u een filosoof aan die er mooi uitziet, en niet alleen in het Grieks maar ook in het Latijn - tja, inderdaad afschuwelijk! - een meesterlijk spreker is.' Want als ik me niet vergis, zijn dit de woorden waarmee Tannonius Pudens, zelf nu niet direct een meester in het spreken, de aanklacht tegen mij begonnen is.

Ach, waren ze maar terecht, deze zware beschuldigingen van schoonheid en de gave des woords! Zonder veel moeite zou ik antwoorden wat Paris bij Homerus tegen Hector zegt:

*niet te versmaden zijn de roemrijke gaven der goden,
al wat zij zelve schenken - kiezen kan men ze niet*⁷

Dus dat de schitterende geschenken van de Goden geenszins moeten worden afgeslagen: Zij zijn het die ze geven, en veel mensen die ze willen hebben krijgen ze niet. Dat zou ik over mijn 'schoonheid' geantwoord hebben.

Bovendien, zelfs filosofen mogen er toch wel goed uitzien. Pythagoras, de eerste die zich als filosoof betitelde, was de mooiste man van zijn tijd. Ook de oude Zeno uit Elea⁸, de eerste die heel handig *reductio ad absurdum* argumenten wist te gebruiken, ook deze Zeno was naar zeggen van Plato een bijzonder knappe man. En er zijn nog heel wat andere filosofen van wie wordt overgeleverd dat ze een fraai uiterlijk hadden: zij zetten de charme van hun lichaam nog meer luister bij door hun waardige karakter.

Maar, zoals gezegd, deze trant van verdediging staat ver van mij af. Ik ben niet alleen matig met schoonheid begiftigd, maar door onafgebroken literaire arbeid raakt mijn lichaam alle charme kwijt: ik word er zichtbaar mager van, mijn levenssappen worden erdoor verbruikt, ik krijg een bleke kleur, en mijn conditie wordt steeds slechter. En dan mijn haren! Mijn aanklagers zeiden dat die lang zijn om mijn schoonheid te accentueren, wat een aperte leugen is, zoals u ziet. Noem dat maar mooi en verijd! Borstelig, verward en wild is het, een soort kussenvulling, overal ruig en plakkerig en aan elkaar geklit, en vol met knopen, doordat ik het al sinds tijden niet meer ontwar of uiteenhaal, laat staan dat ik het ooit kam. Nee, ik geloof dat ik hiermee de haren-aanklacht, die mijn tegenstanders bijna als een hoofd-punt te berde brachten, wel afdoende heb weerlegd⁹.

(5) Dan de welsprekendheid. Gesteld dat ik die bezat, dan zou dat niet verwonderlijk zijn, en geen afgunst hoeven wekken. Ik heb me nu eenmaal van jongs af aan met al mijn krachten aan letterkundige studies gewijd, en alle andere plezier daarvoor opzij gezet. Tot op de dag van vandaag heb ik mij misschien wel meer dan alle andere mensen dag en nacht, ten koste en ten laste van mijn gezondheid, volledig ingezet om welsprekend te worden. Maar mijn tegenstanders hebben van die welsprekendheid van mij niets te vrezen: zo ik al iets bereikt heb, is het meer dat ik naar haar uitzie dan dat ik haar verworven heb.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl

[5 van 77]

Maar als het waar is wat Caecilius Statius¹⁰ in een van zijn komedies schijnt te hebben gezegd, dat 'onschuld welsprekendheid is', ja dan verklaar ik en verkondig ik in alle openheid dat ik voor niemand in welsprekendheid iets onderdoe. Want wie leeft dan 'welsprekender' dan ik? Ik heb nog nooit aan iets gedacht dat ik niet durfde 'uit te spreken'! Dan raak ik ook inderdaad steeds het 'juiste' woord, omdat ik elke misstap steeds als 'onjuist' bestempel. Dan ben ik inderdaad 'een meester' in het woord, omdat ik over al mijn woorden en mijn daden iedereen 'een lesje' durf te geven!

MONDHYGIENE

Dat zal ik nu ook doen over de gedichten van mijn hand, die zij hebben aangehaald als iets waarvoor ik me zou moeten schamen. (*Tot Claudius Maximus:*) U heeft mij natuurlijk wel verontwaardigd horen lachen, omdat hun voordracht ervan zo beroerd en knullig was.

(6) Allereerst hebben ze uit mijn speelse gedichtjes een briefje in verzen gelezen over tandpasta, geadresseerd aan een zekere Calpurnianus. Deze heeft het bedoelde schrijven enkel en alleen aangehaald om mij schade te berokkenen. Maar daarbij heeft hij over het hoofd gezien dat een mogelijk verwijt tegen mij evengoed zou gelden voor hemzelf. Want dat hij zelf om iets heeft gevraagd ter reiniging van de tanden, dat blijkt zonneklaar uit het gedicht:

*Calpurnianus, mijn gevleugeld vers groet jou!
Ik stuur je, op verzoek, het recept voor een reine mond
en een stralend wit gebit: het is Arabisch spul,
een heel verfijnd, polijstend, prachtig poedertje.
Ontstoken tandvlees wordt weer helemaal gezond,
en etensrestjes worden grondig opgeruimd!
Zo blijft geen viezigheidje in je mond te zien
wanneer een gulle, volle lach je lippen opent.*

Nu vraag ik u: wat is er op de inhoud of de vorm van dit versje aan te merken? Zit er iets in waar een filosoof niet achter kan staan? Ja, misschien kan men het mij kwalijk nemen dat ik aan Calpurnianus een middelje van Arabische vruchten heb gestuurd: het past hem eigenlijk beter om op de gore manier van de Spanjaarden, in de woorden van Catullus, met zijn eigen urine
*gebit en rossig tandvlees glad en schoon te schrobben*¹¹.

(7) Ik zag daarstraks een paar mensen die hun lachen bijna niet konden houden, toen die geduchte redenaar fel van leer trok tegen... mondhygiëne, en het woordje 'tandpasta' met aanzienlijk meer afschuw uitsprak dan ieder ander het woordje 'vergif'.

Het is me ook wel een zware beschuldiging tegen een filosoof, dat hij geen vuil op zich wil hebben, dat hij geen onbedekt deel van zijn lichaam vies en stinkend laat zijn, in het bijzonder niet zijn mond! Dat is toch het lichaamsdeel dat een mens

openlijk en in het volle zicht het meeste gebruikt, of hij nu iemand zoent, of met iemand een gesprek voert dan wel in het openbaar spreekt, of in een tempel een gebed doet. Elke handeling van een mens wordt voorafgegaan door woorden, die, in de woorden van de grote dichter¹² 'komen vanaf de omwalling der tanden'. Een redenaar met een even verheven stijl, zou hier zeggen dat vooral eenieder wien het spreken ter harte gaat met meer toewijding dan het overige deel van zijn lichaam zijn mond moet verzorgen, daar deze het voorportaal is van de ziel, de poort der woorden, en de verzamelplaats der gedachten. Voorzover ik er iets van begrijp, zou ik zeggen dat niets minder past bij een vrij en fatsoenlijk man dan een vuile mond. Dat deel van het lichaam zit namelijk hoog qua plaats en goed in het zicht, en dient vooral voor praten. Juist bij de dieren, of ze nu wild zijn of tam, zit de mond laag en onderop, naar de poten gekeerd, vlakbij de grond waarop ze lopen en waarvan ze eten. Je ziet hem dan ook alleen wanneer ze dood zijn, of wanneer ze getart worden en gaan bijten. Maar bij een mens wordt niets eerder gezien als hij zwijgt, en niets vaker bekeken als hij spreekt.

(8) Ik zou willen dat mijn criticus Aemilianus eens antwoord gaf op de vraag of hij de gewoonte heeft zijn voeten te wassen, en zo ja, of hij van mening is dat voethygiëne meer aandacht verdient dan mondhygiëne. Ja, wanneer iemand zoals jij, Aemilianus, zijn mond zelden voor iets anders opent dan voor smaad en laster, dan hoef je die mond naar mijn idee niet te verzorgen. Zo iemand hoeft zijn tanden niet met een speciaal middeltje te reinigen. Nee, hij kan er beter wat overheen schuren met een stuk houtskool van een brandstapel. Zelfs spoelen met doodgewoon water is eigenlijk al overdreven: laat zijn kwade tong, die enkel bittere leugens produceert, maar rustig liggen in zijn verontreinigd, stinkend hol. Wat heb je verdorie aan een schone, frisse mond, wanneer je er alleen maar vuiligheid mee spuit, en als een slang met witte tanden zwart vergif toedient? Maar wanneer je weet dat je iets zinnigs en moois gaat zeggen, dan is het goed om je mond van tevoren te reinigen, net als een beker voor een goede dronk.

En dan heb ik het alleen nog maar gehad over mensen! Zelfs een afschrikwekkend beest als de krokodil in de Nijl laat, naar ik heb vernomen, zijn tanden reinigen en opent daarvoor ongevaarlijk zijn bek. Omdat hij namelijk een grote muil heeft zonder tong, en die in het water meestal openhoudt, komen er veel bloedzuigers tussen zijn tanden te zitten. Wanneer hij nu op de oever gaat liggen en zijn bek opent, komt er een bevriend riviervogeltje, dat zonder daarbij zelf gevaar te lopen die beestjes met zijn snavel eruit pikt.

KNAPENLIEFDE

(9) Genoeg daarover. Ik kom nu bij de andere verzen, die naar hun zeggen 'liefdesgedichten' zijn, maar zo bot en boers werden voorgelezen, dat ze eerder haat opwekten. (*Tot de aanklagers:*) Wat heeft het eigenlijk te maken met magische praktijken dat ik een lofdicht heb geschreven op de slaafjes van mijn vriend Scribonius Laetus? Ben ik soms een magiër omdat ik een dichter ben? Wie heeft ooit gehoord van een zo plausibele verdenking, een zo gegronde veronderstelling, een zo

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl
[7 van 77]

voor de hand liggend argument? 'Apuleius heeft gedichten geschreven'. Als ze slecht waren, is dat inderdaad een reden om hem te beschuldigen, maar dan niet de filosoof, maar de dichter; als ze goed waren, wat klaag je hem dan aan? 'Maar hij heeft *Light Verse* en liefdespoëzie geschreven!' Is dat nu werkelijk waarvan ik word beschuldigd? Dan gebruiken jullie een verkeerde term wanneer jullie mij aanklagen wegens 'magie'!

Ook anderen hebben dit soort poëzie geschreven, hoewel jullie daarvan geen benul hebben: bij de Grieken een dichter uit Teüs¹³, dichters uit Sparta en uit Ceüs, en tal van anderen, ja zelfs een vrouw uit Lesbos, wier zinnelijke poëzie zoveel charme bezit, dat door die zoetgevooidheid haar exotische taal voor ons acceptabel wordt. Bij ons heb je dan nog Aedituus, Porcius en Catulus, ook zij met tal van anderen. 'Maar dat waren geen filosofen.' Wil je dan ook beweren dat Solon geen serieus man was en geen filosoof? Van zijn hand stamt de zeer vrijmoedige versregel

*als je verlangt naar zijn dijen en zijn zoete mond*¹⁴.

Vergeleken met die ene regel heeft mijn volledig dichtwerk niets erotisch. En dan zwijg ik nog van vele voorbeelden in dit genre bij Diogenes de Cynicus en Zeno, de stichter van de Stoa. Ik wil de regels in kwestie graag opnieuw laten horen, zodat ze niet denken dat ik me ervoor schaam:

*Op Critias ben ik gek, maar ook voor jou, Charinus,
engeltje, duurt mijn liefde onverminderd voort.
Wees maar niet bang: al brand ik door een dubbele vlam,
die beide vuren zal ik, als ik kan, verduren.
Laat mij slechts voor jullie zijn wat elk zichzelf is;
- jullie zijn voor mij gelijk mijn beide ogen.*

Nu wil ik graag ook een paar andere regels voordragen, die zij als het summum van extravagantie als laatste hebben gelezen.

*Bloemenkransen geef ik, honingdier, en 'n lied,
het lied aan jou, de kransen aan je goede beschermgeest;
het lied, mijn lieve Critias, om deze dag,
waarop je twee maal zeven jaren wordt, te vieren,
de krans om heel flatteus je neus in het groen te zetten,
vol van bloemen voor de bloesem van je jeugd.
Geef jij mij dan in ruil voor lentebloem jouw groen,
en overtref mijn kleine gave met jouw gaven:
voor de gevlochten krans ineengevlochten lijven,
voor de roosjes kusjes van je rozenmond.
Maar als je op de rietfluit blaast, vervaagt mijn lied,
verslagen door jouw lieflijk klinkend instrument.*

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl

[8 van 77]

(10) Hiervoor word ik dan, geachte Maximus, in staat van beschuldiging gesteld, alsof het van een verloederde kroegloper komt, terwijl het een poëem is over kransen en liedjes!

U heeft gemerkt dat het mij ook wordt aangerekend dat ik de jongens 'Charinus' en 'Critias' genoemd heb, hoewel ze anders heten. Zo moeten mijn tegenstanders eigenlijk ook Catullus beschuldigen, omdat hij de naam 'Lesbia' gebruikt voor Clodia, en tevens Tidas, omdat hij de vrouw die in werkelijkheid Metella heet 'Perilla' heeft genoemd, en Propertius achter wiens 'Cynthia' Hostia schuilgaat, en Tibullus, omdat die aan Plania denkt, maar 'Delia' bezingt. Maar neem nu eens Gaius Lucilius, die in zijn gedichten de slaven Gentius en Macedo¹⁵ onder hun eigen namen publiekelijk te kijk heeft gezet. Dát zou ik eerder bekritisieren, hoewel Lucilius een iambedichter is. Hoeveel discreter gaat niet de dichter uit Mantua¹⁶ te werk! Net als ik bezingt hij in een bucolisch lied het slaafje van één van zijn vrienden, Pollio, maar zonder de werkelijke namen te gebruiken: zichzelf noemt hij 'Corydon', de slaaf 'Alexis'.

Maar Aemilianus, een man die in boersheid de Vergiliaanse schaareshoeders en koeienherders verre overtreft en altijd onbeschoft en onbeschaafd is, maar zichzelf meer discipline toeschrijft dan mensen als Serranus, Curius en Fabricius¹⁷, beweert dat dit soort verzen niet gepast is voor een Plato's filosoof. Ook als ik laat zien, mijn beste Aemilianus, dat ze naar het voorbeeld van Plato zelf gemaakt zijn? De enige bewaard gebleven gedichten van diens hand zijn immers liefdesverzen. Alle andere gedichten heeft hij verbrand, vermoedelijk omdat ze niet zo fraai waren. Lees daarom eens goed wat Plato over de jongen Aster zegt - als leren lezen voor jou nu nog is weggelegd!

Mijn Ster, bij de levenden scheen je steeds als Ochtendster nu, na je dood, schijn je als Avondster bij de doden¹⁸.

Ook heeft Plato de jongens Alexis en Phaedrus samen in een gedicht bezongen:

*Nu ik alleen maar van Alexis zei dat hij mooi is,
loopt hij in het oog, en heeft hij overal bekijks.
Mijn hart, hou de honden geen bot voor: later krijg je spijt.
Op zo'n manier zijn we ook Phaedrus kwijtgeraakt.*

Om niet nog meer op te sommen, citeer ik tenslotte alleen de laatste regel van zijn gedicht op Dio van Syracuse:

O jij die mij helemaal gek van liefde maakte, Dio!

(11) (*Tot de aanklagers:*) Ben ik nu gek met dit soort dingen voor een rechtbank? Of zijn jullie eerder lasteraars met dit soort dingen in een aanklacht, alsof je iets kunt afleiden over iemands karakter uit zijn poetische Spielerei? Hebben jullie niet gelezen hoe Catullus kwaadwillende critici antwoordt?

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl
[9 van 77]

*Want ingetogen zijn, dat past een hoogstaand dichter,
privé - maar voor zijn versjes is dat heus niet nodig.*¹⁹

Toen de goddelijke Hadrianus aan het graf van zijn vriend de dichter Voconius een huldeblijk in verzen verleende, dichtte hij als volgt:
*Geil was je vers - maar je hart bleef altijd rein.*²⁰

Dit had hij natuurlijk nooit zo gezegd als prikkelende verzen moesten worden opgevat als blijk van liederlijk leven. Ik heb van diezelfde goddelijke Hadrianus nog veel van dit soort poëzie onder ogen gehad. Durf jij nu maar eens te beweren, Aemilianus, dat het een verwerpelijke bezigheid is wat niemand minder dan de goddelijke keizer en censor Hadrianus heeft gedaan en voor het nageslacht heeft bewaard.

Nog afgezien daarvan, denk je dat Maximus mij iets zal aanrekenen waarvan hij weet dat ik het in navolging van Plato heb gedaan? Plato's verzen die ik daarnet citeerde, zijn des te meer verheven naarmate ze minder onuitgesproken laten, des te ingetogener geschreven naarmate ze zich oprechter uitspreken. Want dit soort zaken verbloemen en verbergen getuigt van verdorvenheid, maar ze uitspreken en openlijk verkondigen, dat is een onschuldig spel. Van nature wordt er immers stem verleend aan de onschuld, maar rust een stilzwijgen op kwalijke praktijken.

(12) Ik spreek hier maar niet van die zeer verheven, goddelijke Platoonse visie, die vrijwel ieder rechtschapen mens heeft leren kennen, maar bij oningewijden totaal onbekend is: de gedachte dat er twee godinnen Venus zijn, elk met een eigen soort liefde en een eigen groep beoefenaars daarvan²¹. De ene Venus is vulgair: zij is vervuld van een alledaagse liefde, en niet alleen de harten van mensen, maar ook die van tamme en wilde dieren zet zij dwingend aan tot lust. Met tomeloze, grimmige kracht omarmt en omknelt zij de aan haar onderworpen lichamen van de slachtoffers. Maar de andere Venus is hemels, en beschikt over een adellijke liefde. Zij bekommert zich enkel om mensen, en dan nog alleen een kleine groep. Ze instigeert of verlost haar volgelingen niet tot ontucht, want haar liefde heeft niets uiterlijk moois en zinnelijks, maar is onopgesmukt en serieus, en weet door morele schoonheid haar voortreffelijke kwaliteiten over te brengen op haar beoefenaars. Als deze liefde soms eens de aandacht leidt naar een mooi lichaam, houdt zij zich verre van misbruik ervan. Het enige bekoorlijke aan lichamelijke schoonheid is dat zij goddelijke zielen herinnert aan die schoonheid die zij ooit in volle werkelijkheid en ongerepte vorm temidden van de Goden hebben aanschouwd. Afranius²² heeft het, als altijd, heel elegant geformuleerd: 'de wijze bemint, de anderen begeren'. Maar als je de waarheid wilt weten, Aemilianus, en als je dit ooit zult kunnen begrijpen, dan moeten we stellen dat de wijze niet zozeer bemint, als wel 'zich herinnert'²³.

(13) Wees dus zo goed om de filosoof Plato zijn gedichtjes over de liefde te vergeven! Anders moet ik, tegen de zin van Neoptolemus bij Ennius, 'lang gaan filosoferen'²⁴. Maar als je dat niet doet, vind ik het geen bezwaar om voor dit soort verzen bekritiseerd te worden in het gezelschap van Plato.

U echter, geachte Maximus, betuig ik mijn welgemeende dank dat u ook naar deze preliminaria van mijn verdediging zo belangstellend luistert. Ze zijn als antwoord op de aanklacht onontbeerlijk. Daarom verzoek ik u ook om datgene wat mij nog resteert voordat ik aan de eigenlijke beschuldiging toekom, welwillend en aandachtig te aanhoren, zoals u tot nu toe heeft gedaan.

SPIEGELS

Want nu komt het volgende onderdeel, dat lange en zwaarwichtige betoog betreffende een spiegel²⁵. Geheel in overeenstemming met de ernst van de zaak is Pudens daarin vrijwel ontploft, met zijn herhaalde uitroepen: 'Een spiegel heeft hij, die filosoof! een spiegel bezit hij, die filosoof!'. (*Tot Tannonius Pudens:*) Even aangenomen dat ik er een bezit - dat je niet denkt dat je een reëel verwijt maakt als ik het ontken - dan volgt daar nog niet noodzakelijk uit dat ik me voor die spiegel ook opmaak. Stel dat ik bijvoorbeeld toneelattributen bezat. Zou je op grond daarvan durven argumenteren dat ik geregeld lange tragediekleren aanheb, en gele hemdjes van komediespelers, en bonte lappenkleren van mimespelers? Dat lijkt me toch niet! Want aan de andere kant heb ik heel wat dingen niet in bezit, terwijl ik er toch gebruik van maak. Welnu, wanneer bezitten geen bewijs is voor gebruiken, en niet bezitten geen bewijs voor niet gebruiken, en wanneer bij een spiegel dus niet het bezit wordt afgekeurd maar eerder het erin kijken, moet je dus erbij vertellen wanneer, en in wiens aanwezigheid ik in een spiegel heb gekeken. Klaarblijkelijk beschouw jij het als een grotere heiligschennis wanneer een filosoof een blik werpt in een spiegel, dan wanneer een oningewijde de heilige voorwerpen van Ceres krijgt te zien.

(14) Maar vooruit, laat ik eens erkennen dat ik erin gekeken heb! Wat schuilt er nu voor verkeerd in om je uiterlijke verschijning te kennen en niet op één plek op te bergen, maar overal waar je wilt via een spiegeltje onmiddellijk bij de hand te hebben? Of weet je soms niet dat voor een echt mens niets aanschouwenswaardiger is dan zijn uiterlijk? Ik besef in ieder geval dat een zoon dierbaarder is naarmate hij meer lijkt op zijn vader, en dat van mannen met grote verdiensten publiekelijk afbeeldingen ten toon worden gesteld, zodat ze zichzelf kunnen zien. Wat zouden anders die standbeelden en portretten in allerlei beeldende kunsten voor zin hebben? Ja, of je zou moeten zeggen dat wat in kunstmatige vorm zeer gewaardeerd wordt, afgekeurd moet worden wanneer het van nature gegeven is, terwijl dan eigenlijk bewondering op zijn plaats is voor de moeiteloze aanwezigheid alsmede de sprekende gelijkenis!

Want in alle handgemaakte afbeeldingen wordt veel tijd en moeite gestoken, maar de gelijkenis kan desondanks niet tippen aan die van een spiegel. Klei straalt geen kracht uit, steen mist kleur, een schildering blijft vlak, en alle vormen missen het dynamische element dat een afbeelding natuurgetrouw maakt. Bij een spiegel daarentegen krijg je op wonderlijke wijze een beeld te zien dat zowel gelijkend is als beweegt, en bij elke knik van de bijbehorende mens meebeweegt. Het heeft altijd dezelfde leeftijd als de kijker, van de wieg tot het graf, en doorloopt alle

ouderdomsfasen, doet mee met alle houdingen van het lichaam, en geeft van alle gelaatsuitdrukkingen, bij vreugde en bij verdriet, een nauwkeurige nabootsing. Want alles wat van klei geboetseerd is, van brons gevormd, in steen gehouwen, met was ingebrand²⁶, in verf uitgetekend of door enige andere menselijke techniek geïmiteerd, verliest na verloop van korte tijd zijn gelijkenis. Net als een lijk houdt het één, onveranderlijk aanzien. Zozeer moeten de beeldende kunsten voor het overbrengen van een goede kopie het afleggen tegen die kunstig vervaardigde gladheid en scheppende schittering van een spiegel.

(15) We kunnen ons natuurlijk aansluiten bij de Spartaan Hagesilaus²⁷, die zich uit ontevredenheid met zijn uiterlijk nooit wilde laten afbeelden of uitbeelden. Maar als de gangbare opvattingen van alle andere mensen de norm blijven, en standbeelden en schilderijen niet afgewezen hoeven worden, hoe kun je dan volhouden dat een mens een afbeelding van zichzelf beter in marmer te zien kan krijgen dan in zilver, beter op een houten paneel²⁸ dan in een spiegel?

Of vind je het aanstootgevend om voortdurend je schoonheid in een spiegel te onderzoeken? Was het niet Socrates, die uit eigen beweging zijn leerlingen zou hebben aangespoord, om zichzelf toch maar vaak in de spiegel te bekijken? Degenen die wel te spreken waren over hun schoonheid, zouden dan buitengewoon hun best doen om de pracht van hun lichaam niet door slechte karaktertrekken te ontsieren. Degenen die hun uiterlijk niet hun sterkste troef vonden, zouden zich veel moeite geven om hun lelijkheid te maskeren door prijzenswaardige eigenschappen. Zo zette deze wijste man van allemaal²⁹ zelfs de spiegel in voor karaktertraining. En kijk eens naar Demosthenes, een eersteklas vakman in het spreken - wie weet niet dat hij altijd voor de spiegel zijn pleidooien oefende, als was het een leermeester? Deze fenomenale redenaar, die bij de filosoof Plato zijn welsprekendheid had opgedaan, en bij de dialecticus Euboulides zijn kennis van de argumentatieleer had verworven, haalde de finishing touch van het voordragen dus uit een spiegel. Wie denk je dat er meer aandacht moet besteden aan zijn uiterlijk wanneer hij serieus gaat spreken? Een advocaat die zich weert of een filosoof die doceert? Iemand die korte tijd op uitgelote rechters inpraat of een man die alle mensen steeds iets inprent? Een dispuutant in conflicten over grenzen van landbouwgrond, of een autoriteit ter zake van de grenzen van goed en kwaad?

Er is nog een reden waarom een filosoof spiegels nodig heeft. Vaak moet je niet alleen je gelijkenis maar ook het wezen van die gelijkenis bestuderen. Heeft Epicurus gelijk, als hij zegt dat er afbeeldingen in een constante stroom als een soort laagjes van ons lichaam afkomen, en bij botsing met iets glads en hards weerkaatsen en teruggestoten worden, daarbij in omgekeerde vorm corresponderend aan het origineel? Of hebben andere filosofen, die uitgaan van 'stralen', de juiste verklaring? Plato is van mening dat die vanuit het midden van onze ogen naar buiten gestuwd worden, zich vermengen met het licht erbuiten en ermee tot een eenheid worden. Archytas denkt dat ze alleen maar vanuit de ogen naar buiten gaan, zonder enige versterking buiten. De Stoïci huldigen de opvatting dat ze door de luchtdruk gebundeld blijven. Wanneer deze stralen op een of ander massief, glanzend en glad object stoten, springen ze onder dezelfde hoek als waarmee ze erop vielen weer

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[12 van 77]

terug en keren weerom naar het gezicht waar ze vandaan kwamen. Binnen de spiegel geven ze dan gestalte aan hetgeen ze erbuiten aanraken en waarnemen.

(16) Zien jullie nu dat de filosofie dit allemaal moet onderzoeken en natrekken, en alle spiegels, vloeibaar of vast³⁰, moet bekijken? Naast de punten die ik al noemde, moet zij ook verklaren waarom in vlakke spiegels origineel en afbeelding sterk gelijken, terwijl in opgeblazen, bolle spiegels alles te klein is, en in holle spiegels alles te groot; op welk punt en om welke reden links en rechts omgedraaid worden; onder welke omstandigheden in dezelfde spiegel een beeld verdwijnt en tevoorschijn springt; waarom bolle spiegels die tegen het zonlicht worden gehouden, aanmaakhoutjes doen ontvlammen; hoe het komt dat in de wolken een regenboog allerlei verschillende kleuren aanneemt, maar een spiegeling van de zon juist sterk gelijkt op de echte zon.

Zo zijn er nog vele andere verschijnselen die verklaard moeten worden. Archimedes uit Syracuse heeft ze allemaal in een omvangrijk werk³¹ behandeld. Hij overtreft iedereen in scherpzinnigheid, in alle takken der geometrie, maar misschien dankt hij zijn beroemdheid wel bij uitstek aan het veelvuldig en nauwkeurig gebruik van de spiegel. Als jij dat boek had gekend, Aemilianus, en je niet alleen aan de kluiten op je akkertje had gewijd, maar ook aan het zand op je rekenbord³², dan wist ik één ding zeker. Je kop is nauwelijks minder luguber dan het masker van Thyestes³³, maar toch zou je dan echt eens, uit nieuwsgierigheid, in de spiegel kijken. Eindelijk zou jij je ploeg eens laten staan en vol verwondering staren naar de vele rimpel-voren in je gelaat.

VRIJGELATEN SLAVEN

Vermoedelijk heb je liever dat ik spreek over je mismaakt gezicht, en niets zeg over je karakter, dat nog heel wat misvormder is. Dat zit zo. Afgezien van het feit dat ik geen ruziezoeker ben, wist ik tot voor kort (en tot volle tevredenheid!) niets over jouw doen en laten. Eigenlijk is dat nog altijd zo. Dat komt omdat jij door je boerenwerk niet opvalt, terwijl ik me bezighoud met studies. Zo onttrekt de schimmigheid van je obscuur bestaan je aan een nadere beoordeling, terwijl ik nooit moeite heb gedaan om te weten te komen wat anderen verkeerd doen. Ik vond het altijd beter om mijn eigen fouten weg te werken dan die van anderen op te sporen. Zo sta ik tegenover jou, als iemand die zich op een sterk verlichte plaats bevindt, en daar bekeken wordt door een ander in het donker. Evenzo kun jij wat ik in het openbaar en in publiek verricht, vanuit jouw schemerduister zien, maar blijf jij met je onbeduidend, lichtschuw leven op jouw beurt voor mij verborgen.

(17) Dat is de reden dat ik niet weet, en ook niet weten wil, of jij nu eigen slaven hebt voor het bewerken van je land, of dat je met je burenen in een roulatie-systeem het werk deelt. Maar jij weet wel van mij, dat ik op één dag in Oea³⁴ drie slaven heb vrijgelaten³⁵. Zoals de rest nam je advocaat ook dit van je over, en wierp het mij voor de voeten. Toch had hij even tevoren nog gezegd dat ik met één slaaf naar Oea was gekomen. Nu moet je mij maar eens vertellen: hoe kan ik van één slaaf er drie vrijlaten? Of is dat soms een staaltje van 'magie'? Kan verblinding in

het liegen zo groot zijn, of moet ik zeggen: gewenning?! 'Apuleius kwam naar Oea met één slaaf'. En dan, na wat gebabbel tussendoor, 'Apuleius heeft in Oea op één dag drie slaven vrijgelaten'. Zelfs als ik met drie slaven was gekómen, is het onwaarschijnlijk dat ik ze alledrie had vrijgelaten. Maar nemen we even aan dat ik dat toch gedaan had. Zijn drie slaven dan meer een teken van armoe, dan drie vrijgelatenen van rijkdom?

Je hebt er werkelijk geen benul van, Aemilianus, hoe een filosoof moet worden aangeklaagd. Gebrek aan slaven leg je mij ten laste, maar ik zou dat zelf omwille van mijn eer desnoods verzonnen moeten hebben. Want ik ben me ervan bewust dat de filosofen, als wier volgeling ik mij beschouw, en ook de militaire leiders van het Romeinse volk, zich altijd op hun kleine aantal slaven hebben laten voorstaan. Werkelijk, zelfs dít hebben je advocaten nooit gelezen: M. Antonius hield er na zijn consulschap niet meer dan acht slaven op na, en Carbo, die bekende, die eens alle macht bezat, nog een minder. Manius Curius, wijd en zijd vermaard om zijn talloze onderscheidingen, degene die tot drie maal toe door dezelfde poort een triomftocht heeft gehouden, - deze Manius Curius had in zijn kamp slechts twee bedienden. De man die triomfeerde over de Sabijnen, over de Samnieten en over Pyrrhus, had dus minder slaven dan triomfen. Marcus Cato heeft in elk geval niet hoeven wachten tot anderen hem zouden roemen. In een redevoering heeft hij zelf geschreven, dat hij als consul op weg naar Spanje niet meer dan drie slaven uit Rome wilde meenemen. Toen hij eenmaal bij de Villa Publica³⁶ was, leek het hem toch iets te weinig voor het gebruik. Bij de slavenkraam heeft hij er toen nog twee bij laten kopen, en met vijf stuks is hij afgereisd naar Spanje.

Ja, als Pudens dit soort dingen had gelezen, had hij waarschijnlijk helemaal afgezien van deze lasterpraat. Maar als hij mij *per se* een verwijt wilde maken, zou hij zeggen dat drie slaven voor een filosoof niet veel te weinig is, maar veel te véél.

ARMOEDE

(18) Dezelfde man heeft mij ook beticht van armoe. Een filosoof aanvaardt zo'n aanklacht van ganser harte, ja, hij moet er eigenlijk zelf mee voor de dag komen! Want armoe is sinds mensenheugnis kind aan huis bij de filosofie. Armoe is sober, netjes, met weinig tevree, eierzuchtig, een stabiel bezit vergeleken met rijkdom, standvastig, makkelijk te onderhouden, en een goede raadgever. Nooit heeft ze iemand vervuld met hoogmoed, nooit verlaagd tot machtswellust, geen wrede heerser is door haar beheerst. Extravaganties in eten of seks verlangt ze niet: ze zou er niets mee kunnen! Want dat soort excessen is iets van mensen die gedijen in weelde. Als je de grootste misdaden aller tijden bekijkt, zul je merken dat bij geen enkele daarvan een arme betrokken is geweest. En terwijl je onder de beroemde mannen niet zo gauw een rijke aan zult treffen, geldt voor iedereen die we ergens om bewonderen, dat hij van kindsbeen af door armoede is grootgebracht. Het is de armoede die in de dagen van weleer de stichtster is geweest van alle beschavingen, en de uitvindster van alle vaardigheden. Aan geen misdrijf heeft zij deel, maar alle

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[14 van 77]

roem stamt van haar, en alle goede daden zijn bij alle volkeren steeds door haar volbracht.

Want kijk maar eens naar de Grieken: diezelfde armoe heeft een rechtvaardig gezicht in Aristides, een vriendelijk gezicht in Phocion, een dapper in Epaminondas, een wijs in Socrates en een welsprekend in Homerus. Bij de Romeinen vormt diezelfde armoe het fundament waarop het rijk is opgebouwd. Om deze reden wordt tot op de dag van vandaag geofferd aan de onsterflijke goden met kruiken en schalen van aardewerk.

Stel nu eens dat hier bij dit proces Gaius Fabricius, Gnaeus Scipio, of Manius Curius als rechters zaten, mannen van armoede, wier dochters van staatswege begiftigd zijn met een bruidsschat, zodat ze in hun huwelijk de roem van hun huis, maar het geld van de staat meebrachten. Of stel dat Publicola, verdrijver der koningen³⁷, hier zat, en Agrippa, verzoener des volks, de man wiens begrafenis vanwege zijn gebrekkige financiën door het Romeinse volk met dubbeltjes en kwartjes is bekostigd, of Atilius Regulus, de man wiens akkertje vanwege soortgelijke geldproblemen op staatskosten is bebouwd - stel dat al die oude geslachten van consuls en censoren en triomfators korte tijd het levenslicht herkregen om dit proces te kunnen bijwonen, zou je dan een filosoof zijn armoe durven te verwijten, ten aanschouwe van zovele arme consuls?

(19) Of denk je dat Claudius Maximus geschikt is als publiek bij jouw schimpscheuten op de armoe, omdat hij overvloedige en omvangrijke bezittingen heeft verkregen? Mis, Aemilianus, je zit er volkomen naast, wanneer je deze man wilt meten naar de gunsten van Fortuna, en niet naar het oordeel van de wijsbegeerte, wanneer je iemand die bij zo'n strenge richting³⁸ hoort en zo'n lange militaire loopbaan heeft, beoordeelt als een groter vriend van weelderige overvloed dan van beperkte middelen. Iemand van zijn kaliber prefereert een fortuin dat precies past en niet te groot is, net als een tunica. Want als een fortuin niet meer gedragen kan worden, maar moet worden meegesleept, dan zit het in de weg, als een kleed dat te lang is, en struikel je erover. Ja, zo is het wel met alle primaire dingen in het leven: wat de juiste maat overschrijdt, is meer tot last dan tot nut. Extreme rijkdom is net als een gigantisch, topzwaar roer. Het stuurt het schip niet meer, maar brengt het tot zinken. Zijn capaciteit wordt niet aangesproken, zijn overdaad brengt enkel schade.

Bovendien, onder de rijken staan juist die mensen in aanzien die leven zonder ophef, in stilte en zonder vertoon. Mensen dus die een groot vermogen beheren, maar er niet mee te koop lopen, zich niet arrogant gedragen, maar met hun ogenschijnlijk bescheiden middelen lijken op de armen. Welnu, als zelfs de rijken als eenvoudig willen overkomen door het uiterlijk en het aanschijn van armoe, waarom zouden wij, de werkelijk onbemiddelden, ons daarvoor schamen? Onze armoe is niet gespeeld, maar is reëel!

(20) Ik zou met jou nog kunnen discussiëren over het begrip 'armoede'. Dan zou ik beweren dat je niet 'arm' bent als je overbodige dingen van de hand wijst en bent voorzien van het meest noodzakelijke, dat van nature maar heel weinig omvat. Wie het minste begeert, krijgt het grootste bezit. Want je krijgt alles wat je wilt,

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[15 van 77]

wanneer je weinig wilt. Op grond hiervan geldt, dat rijkdom niet zozeer bestaat in landerijen en rente als in de ziel een mens. Als je 'behoefstig' bent door hebzucht, en je verlangen naar winst geen grenzen kent, dan zullen bergen goud je niet verzadigen. Altijd blijf je, als een bedelaar, op zoek naar méér en méér. Dat noem ik nu een echte belijdenis van armoe! Begeerte naar bezitstoename komt steeds voort uit een verméénd tekort. Het doet er niet toe hoe groot het is waaraan het je ontbreekt. Philus had niet zoveel bezittingen als Laelius, en Laelius niet als Scipio, en Scipio niet als Crassus de Rijke. Maar zelfs Crassus de Rijke had nog niet zoveel als hij wilde. Hij overtrof wel iedereen in rijkdom, maar werd zelf weer door zijn hebzucht overtroffen. In ieders ogen was hij rijk, behalve in zijn eigen ogen. Nee, dan de filosofen die ik noemde! Die wilden niet meer dan wat ze konden, en hun wensen kwamen overeen met hun middelen. Zij waren dus in de ware zin des woords rijk en 'fortuin'lijk. Arm ben je door de dwang van het telkens méér bemachtigen, maar rijk door de vervulling van het niets meer wensen. Gebrek blijkt uit verlangen, rijkdom uit verzadiging.

Daarom, Aemilianus: als je wilt dat ik 'arm' ben, moet je wel bewijzen hebben voor mijn hebzucht! Zolang ik in mijn ziel maar niets tekort kom, maakt het me niet uit als ik van dingen daarbuiten iets niet heb. Een grote voorraad ervan brengt een mens geen roem, maar een gebrek eraan kan nooit een serieus verwijt zijn.

(21) Maar goed, even aangenomen dat het anders is, en dat ik arm ben doordat Fortuna mij geen grote sommen geld heeft gegund, of doordat een voogd zich dat geld heeft toegeëigend, of een vijand het heeft ontvreemd, of doordat ik het niet geërfd heb van mijn vader: kun je mij zoiets dan kwalijk nemen? Armoede wordt geen enkel dier aangerekend, een adelaar niet, een stier niet en een leeuw niet. Wanneer een paard over al zijn vermogens beschikt, en zich stabiel beweegt met een berijder, maar ook snel kan rennen in een race, zal niemand iets zeggen van de schaarste van zijn voer. Maar jij rekent mij wel aan - nee, niet een kwalijke handeling of uiting, maar het feit dat ik er een klein huishouden op nahoud, weinig slaven bezit, eenvoudig eet, me simpel kleed, en zuinig boodschappen doe?

Ik denk daarover heel anders dan jij. In jouw ogen is het armzalig, maar voor mij is het veel, ja eigenlijk té veel. Ik wil me graag beperken tot nog minder, want hoe minder luxe, des te meer geluk. Geestelijke gezondheid, net als lichamelijke, gaat schaars gekleed; zwakte daarentegen loopt gehuld in dikke kleren. Als je veel nodig hebt, is dat een onmiskenbaar teken van weekheid. Het is met leven als met zwemmen: met minder ballast lukt het beter. Want evengoed blijf je in de storm van het mensenleven drijven op wat licht is, terwijl de zware dingen je tot zinken brengen. Ik heb altijd geleerd dat de Goden juist op dit punt de mensen overtreffen: zij hebben waarlijk niets van node. Wie onder ons dus het minste nodig heeft, benadert nog het meest een God.

(22) Daarom was ik erg gevlod door jullie beledigend bedoelde woorden dat mijn hele bezit bestaat uit een knapzak en een wandelstok. Was ik maar zo sterk van geest, dat ik geen andere spullen nodig had! Waardig zou ik dan dezelfde sieraden dragen als waarvoor Crates al zijn rijkdom opzij heeft gezet. Het is een verhaal dat

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl
[16 van 77]

jij, Aemilianus, misschien niet kunt geloven. Deze Crates was van huis uit een rijk en adellijk man, die in de hoogste kringen van Thebe verkeerde. Uit voorliefde voor die uitrusting, die je in mijn geval bekritiseert, verdeelde hij zijn grote en overvloedige bezittingen onder het volk, deed van zijn vele slaven afstand, en zocht de eenzaamheid op. Zijn vruchtbare boomgaarden heeft hij opgegeven voor één wandelstok, zijn luisterrijke buitenhuizen voor één schoudertas verruild. Toen die tas hem goede diensten bleek te bewijzen, maakt hij er zelfs een lofdicht op. Hij deed dat met een lichte variatie op de Homerische verzen waarin Kreta wordt genoemd. Ik zal het begin citeren, als bewijs dat ik het niet verzonnen heb voor mijn pleidooi:

*Er is een land genaamd Knapzak, omringd door donkere poeha*³⁹

enzovoort. Als je die fraaie verzen had gelezen zou je eerder jaloers zijn geworden op mijn knapzak dan op mijn huwelijk met Pudentilla!

Filosofen zonder knapzak en wandelstok? Dat is als ruiters zonder *falerae*⁴⁰, als krijgers zonder schild, als vaandel dragers zonder vaandel, ja, als triomfators zonder witte praalwagens, zonder kleren met palmmotieven! Knapzak en wandelstok vormen weliswaar niet de vaste kledij van Plato's volgelingen; ze zijn de dracht van de grote familie der Cynici. Maar voor Diogenes en Antisthenes zijn ze dan ook niet minder dan wat de kroon is voor een koning, het uniform voor een generaal, de mijter voor een hogepriester, en de kromstaf voor een ziener. Toen Diogenes de Cynicus met Alexander de Grote discussieerde over de ware natuur van het koningschap, glorieerde hij over zijn stok als ware het een scepter. Zelfs niemand minder dan de onoverwinnelijke Hercules - om maar eens een ander te noemen, want jij vindt dit allemaal natuurlijk troep voor bedelaars! - zelfs de onoverwinnelijke Hercules, de wereldreiziger, de monsterdoder, de volkenbedwinger, deze God heeft op zijn tochten over de aarde, voorafgaand aan zijn welverdiende hemelvaart, niets meer gedragen dan een dierenvel, geen ander gezelschap gehad dan dat van zijn knots.

(23) Vind je al deze voorbeelden waardeloos? Heb je mij niet hier gedaagd voor een proces maar voor een vermogensanalyse? Dan moet je ook maar alles weten, voor zover je dat al niet doet. Ik verklaar dat mijn vader mij en mijn broer zo'n twee miljoen sestertiën heeft nagelaten⁴¹. Dat kapitaal heb ik door mijn vele reizen, mijn langdurige studies en mijn veelvuldige donaties behoorlijk teruggebracht. Want ik heb ook de meesten van mijn vrienden financieel gesteund. Ik heb mijn leermeesters mijn dank bewezen, en van sommigen zelfs de dochters met een bruidsschat uitgerust. Zonder aarzeling zou ik zelfs mijn hele erfdeel hebben gependeed aan iets wat meer waard is dan het erfdeel zelf: veráchting ervoor⁴². Maar jij, Aemilianus, en het soort mensen dat net als jij onletterd en onbeschaafd is, bent precies hetzelfde waard als wat je bezit. Een onvruchtbare boom waarop geen zegen rust, en die geen vruchten draagt, is niet meer waard dan wat het hout van zijn stam opbrengt.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[17 van 77]

Alsjeblieft, Aemilianus, voortaan uit jouw mond geen verwijten meer van armoede! Jouw vader heeft je niets nagelaten behalve het akkertje bij Zarath. Tot voor kort beploegde jij dat (als het tenminste regende⁴³, en dan duurde het nog drie dagen!) op je eentje met je ezeltje. Want het is nog maar vrij kort geleden dat een reeks van sterfgevallen in je naaste omgeving jou wat onverdiende erfenissen heeft bezorgd. Deze bijzonderheid is het, en niet je monsterachtige gelaat, waardoor je de bijnaam 'Charon' hebt gekregen.

AFKOMST

(24) Dan nu nog iets over mijn geboorteplaats. Jullie hebben aan de hand van mijn eigen geschriften betoogd dat die gelegen is op de grens van Numidië en Getulië. Ik heb me inderdaad in een openbare voordracht in aanwezigheid van de illustere heer Lollianus Avitus een 'half-Numidiër' en 'half-Getuliër' genoemd. Ik kan helaas niet inzien wat daar zo genant aan is. Schaamde Cyrus de Grote zich soms omdat hij door zijn gemengde afkomst half-Mediër en half-Pers was?! Je moet niet kijken naar waar iemand is geboren, maar naar zijn geestelijk toebehoren, niet overwegen in welke gewesten, maar met wat voor geweten hij zijn leven is gaan leiden. Een groenteman of een kroegbaas mag met alle recht verwijzen naar de goede herkomst van zijn waar: 'wijn uit Thasus!', 'Phliasische groenten!'. Immers, het komt de smaak van die landbouwprodukten zeer ten goede als ze uit een vruchtbare streek komen, waar de lucht vochtig is, de wind mild, waar de zon flink schijnt en de bodem niet verdord is. Maar bij een mensenziel die van buitenaf de herberg van het lichaam binnentreedt, wat kan dat soort omstandigheden aan diens goede of slechte kwaliteiten aan- of afdoen? Er zijn toch altijd overal verschillende karakters voortgekomen? Weliswaar lijken sommige volkeren boven andere in stomheid of intelligentie uit te steken, maar bij de achterlijke Scythen is toch maar de wijze Anacharsis geboren, en bij de schrandere Atheners de oliedomme Meletides.

Ik heb dit allemaal niet aangevoerd omdat ik me voor mijn geboorteplaats schaam, zelfs als we nog de stad van Syphax⁴⁴ waren. In werkelijkheid zijn we na diens nederlaag door een gunst van het Romeinse volk onder gezag van koning Masinissa gekomen. Toen is de stad hersticht via de vestiging van Romeinse veteranen, en sindsdien is onze stad een schitterende kolonie. Mijn vader heeft er aan het einde van een volledige ambtelijke loopbaan de functie van *Tweeman* bekleed, en gold als de belangrijkste man van de stad. Sinds ik aan de debatten in het senaatsgebouw deelneem, tracht ik voor hem volstrekt niet onder te doen en zijn prestige in de staat te bewaren, met, naar ik hoop, gelijke roem en erkenning⁴⁵.

Waarom breng ik dit dan naar voren? Om te bereiken dat jij, Aemilianus, voortaan minder kwaad op me bent. Misschien kun je me nu eerder vergiffenis ervoor schenken, dat ik, uit onachtzaamheid, per ongeluk niet jouw Zarath, dat bolwerk van cultuur, heb uitgekozen om in geboren te worden.

(25) (*Tot de aanklagers:*) Schamen jullie je eigenlijk niet om dit soort beschuldigingen zo hardnekkig, ten aanhore van een zo belangrijk man, te blijven uiten? Om onbenullige en onderling strijdige punten tegelijk naar voren te halen, en

dan ook nog op allebei de kanten kritiek te hebben? Of zijn het soms geen tegengestelde dingen waarvan ik door jullie word aangeklaagd? Vanwege knapzak en stok ben ik gedisciplineerd, maar vanwege versjes en spiegel lichtzinnig; één slaaf wijst op gierigheid, maar drie vrijgelatenen op een gat in de hand; mijn welsprekendheid is Grieks, maar mijn geboorteplaats barbaars...!

Wakker worden, mijne heren! Realiseert u zich goed dat u voor Claudius Maximus spreekt, een ernstig man, die belast is met de zaken van de hele provincie. Weg dus met die voze beledigingen, zeg ik u! Komt u nu maar eens met bewijzen voor alles waarvan u me zo valselijk beticht: van die ontstellende misdaden, die illegale praktijken, die zwarte kunsten! Hoe komt het toch dat uw betoog zo arm is aan feiten, maar zo rijk aan kabaal?

MAGIE

Ik kom nu eindelijk bij de eigenlijke beschuldiging van magie. Het vuur daarvan is met een hoop tam-tam ontstoken om mijn reputatie schade toe te brengen. De verwachtingen waren hoog gespannen, maar het werd een bittere teleurstelling: het doofde uit tot louter ouwe wijvenpraatjes. Hebt u dat ooit gezien, Maximus, als hooi vlam vat? Scherp geknetter, een enorme gloed, het vuur grijpt om zich heen - maar de brandstof is licht, en de brand dooft snel en zonder sporen na te laten. Zie hier de aanklacht in kwestie!: begonnen met smaling, aangewakkerd door frasen, maar al snel zonder stof, en ongetwijfeld, na uw oordeel, zonder enig spoor van laster na te laten.

MAGIER

De hele aanklacht is door Aemilianus opgehangen aan dat ene punt, dat ik 'een magiër' zou zijn. Daarom zou ik graag aan diens weledelzeergeleerde advocaten willen vragen wat dat is, een magiër.

Als het klopt wat ik bij de meeste schrijvers lees, dat 'magir' Perzisch is voor ons 'priester', wat houdt die beschuldiging dan nog in? Is het soms verkeerd om een priester te zijn, precies op de hoogte te zijn en inzicht te hebben en praktisch bedreven te zijn in de voorschriften voor godsdienstige plechtigheden, de regels voor offers, de religieuze wetten?! Zo moeten we tenminste 'magie' definiëren volgens Plato, wanneer hij bespreekt in wat voor vakken een jonge troonopvolger bij de Perzen wordt onderlegd. Ik heb de woorden van de goddelijke filosoof paraat, en u, geachte Maximus, zult ze zeker herkennen als ik ze citeer:

Op hun veertiende worden ze toevertrouwd aan de 'Koninklijke opvoeders'; dat is de titel die men aan die mannen geeft. Het zijn vier mannen, zorgvuldig gekozen uit de Perzen, en die in de bloei van hun jaren zijn en de reputatie bezitten de besten te zijn respectievelijk op het gebied van de geleerdheid, rechtvaardigheid, wijsheid en dapperheid. De eerste onderwijst de

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Genneep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl
[19 van 77]

*magische leer van Zoroaster, de zoon van Oromazes: d.i. de godsdienst; tevens onderwijst hij alles wat men als koning moet kennen*⁴⁶.

(26) (*Tot de aanklagers:*) Jullie horen het, de kunst die jullie zo lichtvaardig bekritisieren, ligt de onsterflijke goden na aan het hart. Zij omvat volledige kennis over hun cultus en verering; ze is uiteraard vroom en heeft weet van het goddelijke; al vanaf de tijd van haar stichters Zoroaster en Oromazes staat ze in eer, ze is hogepriesteres der hemelingen. Zij hoort tot de primaire vakken die men een vorst onderwijst. Bij de Perzen mag niemand zomaar magiër worden, net zo min als koning.

In een andere dialoog van Plato staat over een zekere Zalmoxis uit Thracië, die in dezelfde kunst bedreven was:

*en magische spreuken zijn goede woorden*⁴⁷

Als dat zo is, waarom zou het mij dan niet vergund zijn om de 'goede woorden' van Zalmoxis, of de priesterwetenschappen van Zoroaster te leren kennen?

Maar als ze nu zijn uitgegaan van wat normaal gesproken onder een magiër in strikte zin wordt verstaan, een man die door rechtstreekse communicatie met de Goden alles teweeg kan brengen wat hij wil, dankzij ongelofelijk krachtige toverspreuken - dan sta ik werkelijk ervan verbaasd dat ze niet zijn teruggedeeind voor het beschuldigen van iemand die naar hun idee zo machtig is! Want tegen geheime en bovennatuurlijke krachten kun je je niet beschermen als tegen andere dingen! Wie een huurmoordenaar voor het gerecht daagt, verschijnt zelf met meerdere mensen; wie een gifmenger beschuldigt, is wat voorzigtiger met eten; wie een dief aanklaagt, past op zijn spullen. Wie daarentegen een 'magiër' (in de zin waarin zij dat opvatten) in een halszaak durft te betrekken, - met welke andere mensen, welke voorzichtigheid, welke lijfwachten kan hij zich ooit een onzichtbaar en onontkoombaar verderf van het lijf houden? Dat lukt natuurlijk niet. Daarom kan een aanklacht van dit soort nooit ingediend worden door iemand die erin gelooft!

(27) Het zijn allemaal gangbare verwijten tegen filosofen door mensen die nergens iets vanaf weten. Als mensen de zuivere en enkelvoudige principes van lichamen onderzoeken, menen zij dat het goddeloos zijn, die het bestaan der Goden ontkennen. Zo ging het met Anaxagoras, Leucippus, Democritus, Epicurus en de overige advocaten van het wezen der dingen. Anderen, die met meer dan gemiddelde interesse speuren naar de voorzienigheid in de wereld en meer energie besteden aan het vereren van de Goden, zijn in de ogen van het volk 'magirs', alsof ze datgene wat ze kennen ook kunnen. Lang geleden gebeurde dit met Epimenides, Orpheus, Pythagoras en Ostanus; later werden de *Reinigingszangen* van Empedocles verdacht, de *goddelijke stem* van Socrates⁴⁸, en *het Goede* van Plato⁴⁹. Ik prijs me gelukkig dat ik bij zoveel grote mannen word gerekend!

MAGISCHE PRAKTIJKEN

Overigens ben ik in alle eerlijkheid wel bang, dat al die flauwigheden die ze te berde hebben gebracht om hun beschuldiging te staven, in uw ogen beschuldigingen lijken, louter vanwege het feit dat ze te berde gebracht zijn. 'Waarom heb je bepaalde vissoorten gezocht?', heette het. Alsof een filosoof om wetenschappelijke redenen niet mag doen wat een gourmand voor culinair genot wel mag. 'Waarom is een vrije vrouw met jou getrouwd, na veertien jaar weduwschap?' Alsof het niet veel vreemder is dat ze al die jaren niet getrouwd is!. 'Waarom heeft ze, voordat ze met jou trouwde, in een brief persoonlijke gedachten over het een of ander vastgelegd?' Alsof je uitleg moet geven over andermans gedachten! 'Maar toch heeft een oudere dame de hand van een jongeman niet afgewezen.' Dat is op zichzelf een argument dat er helemaal geen magie aan te pas is gekomen: een vrouw, weduwe, al wat ouder, wil trouwen met een man, nog vrijgezel, en nog vrij jong...! Maar er komt nog meer: 'Apuleius heeft thuis iets wat hij vroom vereert'. Alsof het niet veel eerder een beschuldiging zou moeten zijn als je niets te vereren hebt! 'In aanwezigheid van Apuleius is een jongen gevallen'. En als er nu eens een jongeman of een oude kerel in mijn nabijheid in elkaar gestort was vanwege een lichamelijk gebrek of door uit te glijden over iets glads op de grond? Willen jullie met dit soort argumenten magie bewijzen, met een val van een jongetje, een huwelijk met een vrouw of de aankoop van vissen?

(28) Zonder veel risico zou ik het nu hierbij kunnen laten en mijn betoog afronden. Maar gezien de lange duur van de aanklacht heb ik nog meer dan voldoende water over⁵⁰. Met uw welnemen wil ik dus graag wat nader ingaan op de afzonderlijke punten. Alles wat mij is verweten, of het nu waar is of onwaar, zal ik toegeven, en niet ontkennen, alsof het allemaal waargebeurd is. Dan kan die hele massa, die van alle kanten is toegestroomd om hier te komen luisteren, in alle duidelijkheid beseffen dat tegen filosofen geen feit en zelfs geen leugen ingebracht kan worden, die zij niet in het volste vertrouwen op hun onschuld durven te verdedigen, zelfs als ze kunnen ontkennen.

Allereerst zal ik daarom hun argumenten weerleggen en aantonen dat ze met magie niets te maken hebben. Daarna zal ik bewijzen dat ze, zelfs al was ik een magiër, geen enkele aanleiding, geen enkele gelegenheid hebben gehad om mij bezig te zien met een magische handeling. Dan zal ik ook komen te spreken over de infame lastercampagne tegen mij, over de brieven van mijn vrouw, die slecht gelezen zijn en nog kwaadaardiger uitgelegd, en tenslotte over het huwelijk van Pudentilla en mij. Ik zal aantonen dat ik dat ben aangegaan uit plichtsbesef, en niet zozeer met winst oogmerken. Maar dat huwelijk van ons heeft Aemilianus ongelofelijke angst en ontsteltenis bezorgd! Daaruit zijn de drijfveren om deze aanklacht in te dienen voortgekomen: woede, razernij en waanzin.

Wanneer ik dat allemaal duidelijk en haarfijn uitgelegd heb, zal ik tenslotte u, Claudius Maximus, en alle andere aanwezigen, ten getuige roepen. Mijn stiefzoon Sicinius Pudens, de jongen die er nu mee instemt dat zijn oom hem gebruikt voor zijn aanklacht tegen mij, is zeer recentelijk aan mijn zorgen onttrokken. Dat is gebeurd toen zijn oudere, en tevens braver broer Pontianus was gestorven. De jongen werd vervolgens op een misselijke manier volkomen tegen zijn moeder en mij opgehitst.

Het is dan ook niet mijn schuld dat hij geen fatsoenlijke studies meer doet en niets meer van leren wil weten. Op basis van deze misdadige aanklacht zal hij eerder gaan lijken op zijn oom Aemilianus dan op zijn broer Pontianus!

VIS

(29) Volgens plan ga ik nu over naar alle krankzinnige ideeën van Aemilianus. Als eerste datgene wat u helemaal aan het begin kunnen horen - een punt dat de suggestie kreeg van een zwaarwegende aanwijzing van magie: ik zou enkele soorten vis tegen betaling bij een paar vissers hebben besteld. Welk van de twee dingen is nu precies een aanwijzing voor magie? Dat mijn bestelling is gedaan bij vissers? Had ik de opdracht soms moeten geven aan kleermakers of timmerlui? Dan had ik dus om roddel te vermijden alle ambachten moeten loskoppelen van de bijbehorende producten, en een timmerman vis moeten laten vangen, en een visser op zijn beurt hout bewerken! Of is vis bestellen in jullie ogen een magische praktijk omdat er geld aan te pas komt? Als ik voor een diner bestelde zou het zeker gratis zijn! En hebben jullie dan niet een hoop andere 'aanwijzingen'? Ik verschaf mij namelijk ook regelmatig in ruil voor geld zaken als wijn, groente, fruit, brood. Op die manier zouden jullie de hele middenstand van haar broodwinning beroven. Want wie durft bij hen nog inkopen te doen, als er wordt vastgesteld dat etenswaren waarvoor betaald moet worden niet voor een diner zijn, maar voor magie?!

Van deze 'aanwijzing' blijft dus al met al niets over. Noch het gegeven dat vissers tegen betaling hun normale werk hebben verricht, vis vangen, noch het betalen van een koopsom heeft iets te betekenen. (Overigens zijn er geen vissers aanwezig om te getuigen; dat is ook niet niet verwonderlijk, want er waren er helemaal geen. Evenmin hebben de aanklagers de hoogte van het geldbedrag aangegeven. Ook al niet zo vreemd, want als ze een onbeduidend bedrag hadden genoemd waren ze niet serieus genomen, en met een te groot bedrag waren ze niet geloofd). Hierin schuilt dus, ik zei het al, geen enkele aanwijzing.

Laat maar eens horen, Aemilianus, wat je verder nog heeft gebracht tot die aanklacht van magie. (30) 'Je bent op zoek naar vis'. Dat ontken ik niet. Maar is iemand die op zoek is naar vis meteen een magir? Toch niet meer, dacht ik, dan bij hazen, wilde zwijnen of gevogelte! Of heeft alleen vis iets dat voor gewone mensen verborgen blijft, en waarvan alleen magiërs op de hoogte zijn? Als jij weet wat dat is, dan ben je gewoon een magiër! Weet je het daarentegen niet, dan moet je wel erkennen dat je niet weet waarvan je me precies beschuldigt. Kennen jullie nu echt zo weinig literatuur, en zelfs zo weinig sprookjes, dat jullie nog niet eens iets geloofwaardigs konden verzinnen? Want hoe kun je een liefdesvuur ontsteken met een stomme koude vis, of überhaupt met iets uit zee? Nu ja, misschien zijn jullie wel verleid tot die leugen door het verhaal van Venus' geboorte uit zee!

Hoor maar eens, Tannonius Pudens, jij die in vissen een bewijs voor magie hebt bespeurd, van hoeveel dingen je niets afweet. Als je je Vergilius had gelezen, zou je zeker hebben geweten dat hiervoor andere dingen benodigd zijn. Voorzover ik weet noemt Vergilius⁵¹ zachte wollen linten, dikke twijgen, grofkorrelige wierook,

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[22 van 77]

touwtjes in diverse kleuren, en verder nog laurierbladen die knappen in het vuur, bakbare klei en smeltbare was. In zijn epos schrijft hij bovendien:

*rijpe gewassen met het sap van zwart vergif werden bij maanlicht gezocht en gesneden met koperen sikkels. De wrat gerukt van de kop van het pasgeboren veulen, liefdeverwekkend, werd aan de merrie ontnomen.*⁵²

Maar jij, de grote aanklager van vissen, schrijft aan magiërs heel andere hulpmiddelen toe. Geen dingen die je aan een soepel voorhoofd moet ontnemen, maar van een schubbige rug moet schrapen; niet iets wat je van de bodem van de aarde haalt, maar aan de bodem van de zee onttrekt; geen dingen die je afscheert met een zeis, maar dingen waar je haken in moet slaan. Voor het toveren noemt hij, Vergilius, vergif, en jij een portie vis; hij heeft het over kruiden en takjes, jij over schubben en graten; hij plukt het op het veld, en jij zoekt het in de golven.

Ik zou je nog soortgelijke teksten van Theocritus citeren en andere van Homerus en een massa van Orpheus, vermeerderd met talrijke plaatsen uit de Griekse komedie en tragedie en uit de historiografie, wanneer ik niet allang gemerkt had dat jij nog geen brief van Pudentilla in het Grieks kunt lezen. Ik noem daarom alleen nog een dichter die Latijn schreef. Mensen die Laevius gelezen hebben zullen de verzen zelf ongetwijfeld herkennen:

*Tovermiddeltjes haalt men erbij:
stenen om liefde op te wekken,
magische schijfjes, en nagels, linten,
wortels, kruiden, kleine takjes,
dubbelstaartige hagedisjes,
lokaas van het hinnekend dier*⁵³

(31) Je verhaal had heel wat waarschijnlijker geklonken wanneer je me dit soort dingen had laten zoeken, en geen vis. Want door het volksgeloof was daar wellicht enige overtuigingskracht van uitgegaan. Je zou dat zeker hebben gedaan als je ook maar een greintje algemene ontwikkeling bezat. Een gevangen vis, waar is die nu goed voor, behalve om te koken voor het eten? Verder lijkt hij me voor magische doeleinden absoluut onbruikbaar. Ik zal zeggen waaruit ik dat opmaak.

Pythagoras, naar algemeen inzicht een leerling van Zoroaster, en inzake magie alleszins diens gelijke, zag eens hoe op de kust bij Metapontum (in het deel van Italië dat door hem een dépendance van Griekenland was gemaakt) een paar vissers hun netten binnenhaalden. Hij kocht blindelings de inhoud van de netten en betaalde. Meteen daarop zei hij dat ze de vissen die in de netten bleken te zitten, onmiddellijk weer moesten teruggooien in het water. Vanzelfsprekend had hij ze niet uit handen laten glippen, als hij enig nut voor magische doeleinden erin had gezien. Maar deze bijzonder goed onderlegde man en bewonderaar der Ouden kende zijn Homerus! De veelwetende dichter, of eigenlijk in alle dingen de expert bij

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl
[23 van 77]

uitstek, schrijft alle werkzame geneesmiddelen niet toe aan de zee, maar aan de aarde, wanneer hij een heks als volgt beschrijft:

*alle kruiden die de aarde doet groeien kent zij*⁵⁴

en elders in zijn dichtwerk:

waar het graanschenkend land tal van kruiden draagt, vele die heilzaam, en vele die schadelijk zijn

Maar het is nooit iets uit de zee, of iets van vis, waarmee de Homerische figuren magie bedrijven: Proteus niet voor zijn uiterlijk⁵⁵, Odysseus niet in zijn kuil, Aeolus niet voor zijn zak met winden, Helena niet voor haar bedwelmend wijnmengsel, Circe niet voor haar toverdrank, en Venus niet voor haar ceintuur. Jullie blijken de enigen uit de geschiedenis te zijn die de krachten van kruiden, wortels, takjes en steentjes, als in een soort totale ommekeer van de natuur, vanaf de toppen van de bergen overplaatsten naar zee en diep in de ingewanden van vissen dichtnaaien. Vroeger werd bij magische handelingen Mercurius, overbrenger van toverspreuken, aangeropen; voorts Venus, verlokster van harten; de Maan, bondgenote der nachten; en Trivia, heerseres der schimmen. Maar op jullie gezag zal het voortaan Neptunus zijn, samen met Salacia⁵⁶, Portunus en de hele schare der Nereïden: allemaal worden ze van de branding der golven overgeplaatst naar de brandende liefde!

(32) Tot zover over het ontbreken van enig verband tussen magiërs en vissen. Laten we nu, met uw welnemen, eens instemmen met de gedachte van Aemilianus dat vissen toch een magisch effect kunnen veroorzaken. Is nu daarom iedereen die vis koopt om die reden meteen een magiër? Op die manier zou je door een snelle boot aan te schaffen meteen een piraat zijn, door een breekijzer een inbreker, of door een zwaard een moordenaar. Er valt niets onschuldigs te noemen, of het kan wel op een of andere manier een of ander verkeerd effect hebben; niets aardigs, of het kan ook vervelend uitgelegd worden. Maar om die reden hoeft nog niet aan alles een negatieve draai gegeven te worden. Je kunt van wierook, lavendel, myrrhe en dat soort geurstoffen wel denken dat ze altijd voor een begrafenis bedoeld zijn, maar ze worden ook aangeschaft als geneesmiddel en voor offers.

Overigens moet je volgens datzelfde argument van de vissen alle makkers van Menelaus als magiërs beschouwen. De grootste aller dichters⁵⁷ vertelt namelijk dat zij bij het eiland Pharos met behulp van gebogen haakjes hun honger wisten te stillen. Hetzelfde geldt dan voor zeemeewen, dolfijnen, zeekrabben, zelfs genieters van het goede leven, bij wie door al hun uitgaven aan vissers 'het water tot de lippen stijgt', en de vissers zelf, die beroepshalve allerlei soorten vis vangen: allemaal 'magiërs'!

'Waarom wilde jij dan vissen hebben?' Ik heb helemaal geen zin, en ik voel me ook niet geroepen om daarop antwoord te geven. Bewijs jij zelf maar eens, als je kunt, dat ik ze dáárvor wilde hebben. Stel dat ik nieskruid, scheerling of papaversap had gekocht, of soortgelijk spul, dat bij matig gebruik heilzaam is, en

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[24 van 77]

alleen in bepaalde combinaties of hoeveelheden schadelijk is. Iedereen zou luid protesteren als je me daarvoor zou aanklagen alleen omdat een mens daaraan kán doodgaan!

(33) Laten we desondanks maar eens kijken welke vissoorten zo onmisbaar en zo zeldzaam waren dat ik met recht een beloning uitloofde voor de vinder. Drie hebben ze er in totaal genoemd, één door een vergissing, en twee gelogen. De vergissing was dat ze het hadden over een zeehaas⁵⁸ terwijl het een heel andere vis was. Mijn slaaf Themison, die aardig thuis is in de geneeskunst, heeft me die uit zichzelf gegeven voor onderzoek. Dat heeft u ook uit zijn eigen mond kunnen horen. Maar die bewuste zeehaas heeft hij nog steeds niet gevonden. Maar ik verklaar gaarne dat ik daarnaar op zoek ben, evenals naar andere soorten. Daarbij schakel ik niet alleen vissers in, maar ook mijn vrienden. Ik vraag ze om van minder bekende vissoorten die ze toevallig tegenkomen, het uiterlijk aan me te beschrijven, en een levend of desnoods dood exemplaar te laten zien. Over de reden hiervan zo dadelijk meer.

Een pure leugen was het andere wat mijn 'superslimme' aanklagers - zo beschouwen ze zichzelf! - naar voren brachten. Om de laster compleet te maken verzonnen ze dat ik op zoek was geweest naar twee zeedieren met obscene namen. Tannonius doelde daarbij op de geslachtsorganen van man en vrouw. Maar door verbaal onvermogen kon die magistrale advocaat dat niet onder woorden brengen. Na veel en lang aarzelen bedacht hij tenslotte voor de vis die aangeduid wordt met het mannelijk deel een of andere slechte, ordinaire omschrijving. Voor het vrouwelijk geslachtsorgaan kende hij in het geheel geen fatsoenlijk woord. Daarom zocht hij zijn toevlucht tot een van mijn boeken, en las daar ergens: 'Laat zij haar schaamstreek onttrekken aan het zicht met bedekkende dij en verhullende hand.'

(34) Met de hem typerende morele ernst nam hij het me dus kwalijk dat ik me niet geremd voelde over onfatsoenlijke dingen op een nette manier te spreken. Maar met meer recht zou ik hem kunnen verwijten dat hij zich in het openbaar opwerpt als pleitbezorger van de welsprekendheid, maar tegelijk over eerbare zaken ordinaire taal uitslaat, en vaak bij doodeenvoudige dingen begint te stotteren of geen stom woord weet uit te brengen. Want kijk, als ik niet had gesproken over een standbeeld van Venus en het woord 'schaamstreek' niet gebruikt had, hoe had je dan die aanklacht tegen mij kunnen formuleren? Die is werkelijk even tekenend voor je domheid als voor je beperkte taalvaardigheid! Want er is niets zo dom als uit verwantschap tussen woorden een overeenkomst af te leiden tussen de dingen waarvoor ze staan.

Misschien denken jullie een bijzonder slimme vondst te hebben gedaan door het verzinsel dat ik twee zeedieren, een 'paalvis' en een 'spleetmossel'⁵⁹, heb gezocht om er een magische verleiding mee teweeg te brengen. Nu heb je meteen ook gehoord hoe ze in goed Latijn heten. Ik heb met opzet synoniemen gebruikt om je de kans te geven met deze extra informatie je aanklacht over te doen. Maar bedenk wel dat het belachelijk is, zeedieren met obscene namen benodigd voor seksuele handelingen. Dat is net zoiets als een kammossel om je haar te kammen, of een 'valkvis' om vogels te vangen, of een 'zwijnsviis' om wilde zwijnen te schieten, of een

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[25 van 77]

'schedelvis'⁶⁰ om doden op te wekken. Op die zouteloze, idiote verzinsels van jullie heb ik dus als antwoord dat ik dat kleine spul uit zee en die overblijfselen op de kust noch voor geld noch voor niets heb trachten te krijgen.

(35) Ik heb er bovendien als antwoord op dat jullie blijkbaar niet wisten wat je moest verzinnen dat ik zocht. Want die onbeduidende dingen die jullie noemden liggen voor het merendeel massaal en in stapels op de kust. Zonder dat je ook maar iets hoeft te doen, spoelen ze bij het minste of geringste golfje vanzelf aan. Jullie hadden net zo goed kunnen zeggen dat ik in één moeite door een groot aantal vissers tegen betaling had ingezet om op de kust te zoeken naar schelpen met groeven, schalen met stompe hoekjes, gladde steentjes; bovendien kreeftescharen, zeeëgelzuignappen, inktvistentakels; splintertjes, houtjes, touwtjes, kronkelige weekdierjes en tenslotte mos en wier en andere afvalproducten van zee. De wind verspreidt ze overal op de kust, de zee spuwt ze uit, stormen slingeren ze heen en weer, en bij kalme zee blijven ze gewoon achter.

Al die dingen die ik nu genoemd heb kunnen evengoed verdacht lijken op grond van hun naam. Jullie zeggen dat vissen met de namen van vrouwelijke en mannelijke geslachtsdelen seksuele handelingen beïnvloeden vanwege hun naamsgelijkenis. Je zou net zo goed op diezelfde kust steentjes kunnen zoeken voor nierstenen; goudbrasems voor goud; kreeften voor kanker of stekelbaarsjes voor ontstekingen.

Echt, Claudius Maximus, u bent veel te geduldig, ja de goedheid zelf, dat u dit soort redeneringen zo verdraaid lang over u heen laat komen. Wat mij betreft, toen ik deze vermeend ernstige en beslissende argumenten uit hun mond hoorde, moest ik lachen om hun domheid, en voelde ik bewondering voor uw geduld.

(36) Nog even over het volgende. Om welke reden ik veel vissen bestudeerd heb, en ik van sommige andere graag iets te weten wil komen, dat zal ik nu aan Aemilianus gaan uitleggen. De man heeft zoveel belangstelling voor mijn zaken! Qua leeftijd zit hij al duidelijk op het hellend vlak, en vervalt hij al tot ouderdom. Toch kan hij desgewenst nog wat kennis opdoen. (Aan de late kant, zonder meer, misschien wel het laatste dat hij leert...) Hij zou kunnen lezen in de geschriften der oude wijsgeren. Misschien dat hij dan doorkrijgt dat ik niet de eerste ben die naar zulke dingen zoek. Sinds tijden is dat al gedaan door mijn grote meesters - ik heb het over Aristoteles, Theophrastus, Eudemus, Lycon en de andere jongere Platonisten, die een reeks van boeken over het ontstaan der dieren, hun levenswijze, hun lichaamsbouw en al hun onderlinge verschillen hebben nagelaten.

Gelukkig maar, geachte Claudius Maximus, dat dit proces bij ú wordt gevoerd! Gezien uw belezenheid hebt u ongetwijfeld kennisgenomen van Aristoteles' *Over de voortplanting der dieren*, *Over de lichaamsdelen der dieren*, en *Over de geschiedenis der dieren*, alledrie meerdelige werken, alsmede talloze kleinere studies van voornoemde auteur en andere auteurs uit dezelfde school, waarin allerlei van dit soort kwesties worden behandeld. Het schrijven over dat met veel moeite verzamelde materiaal leverde hun aanzien en roem op. Waarom zou ik dan hun onderzoeksresultaten niet op waarheid mogen beproeven? Het is zelfs zo dat ik

ze ordelijker en compacter probeer weer te geven, in zowel Grieks als Latijn, compleet met aanvullingen en verbeteringen!

Vergunt u mij, als u het de moeite waard acht, wat voor te lezen uit mijn boeken over magie. Dan weet Aemilianus tenminste dat ik naar veel méér dan hij denkt op zoek ben en gedegen onderzoek verricht. (*Tot een beambte:*) Jij daar, haal jij even een van mijn Griekse boeken met 'natuurhistorische vraagstukken'. Een paar studieuze vrienden van me hebben die toevallig bij zich. Ik bedoel vooral dat boek met die beschouwingen over vissen. - Terwijl hij zoekt, zal ik intussen even een passende anecdote vertellen.

(37) De dichter Sophocles, een concurrent van Euripides⁶¹, die hij tevens overleefde, want hij werd bijzonder oud - die Sophocles werd op een gegeven moment door zijn zoon beschuldigd van dementie⁶². Hij zou door zijn hoge leeftijd 'niet meer goed wijs zijn'. Het verhaal gaat dat hij toen voor de leden van de jury zijn *Oedipus in Colonus* voordroeg, een van de allermooiste tragedies die er is. (Daaraan was hij in die tijd toevallig aan het werken.) Verder voegde hij niets toe aan zijn verdediging, behalve dat ze hem gerust dement mochten verklaren, wanneer ze het werk van zijn oude dag niet mooi vonden. Ik heb gelezen dat alle juryleden een staande ovatie hebben gegeven aan een dichter van zulk formaat. Uitbundige lofprijzingen kreeg hij voor de solide intrige en de verheven stijl. Het zou niet veel hebben gescheeld of ze hadden eerder de aanklager 'dement' verklaard.

(*Tot de beambte:*) Heb je het boek gevonden? Prima! Laten we eens kijken of ook ik bij dit proces iets heb aan mijn eigen geschriften! Graag een paar regels uit het begin, daarna iets over vissen. (*Tot een andere beambte:*) Zet jij alsjeblieft het water stil, zolang je collega bezig is met voorlezen. (*De tekst wordt voorgelezen*⁶³).

(38) Het meeste van wat u nu gehoord heeft, Claudius Maximus, kende u al uit de oude wijsgeren. Let wel, die boeken van mij gaan uitsluitend over vissen: welke soorten door geslachtsgemeenschap worden verwekt, welke in de modder groeien, hoe vaak en in welke tijd van het jaar vrouwtjes en mannetjes van elke soort kuit schieten respectievelijk bevruchten willen, in welke ledematen en waardoor precies de natuur een onderscheid heeft gemaakt tussen 'levend-barenden' en 'ei-barenden' (mijn eigen Latijnse weergave van wat de Grieken *zoioióka* en *ooioióka* noemen). Voorts, om u nu niet verder met het ontstaan van vissen te vermoeien, gaat het over hun onderlinge verschillen, levenswijzen, anatomie, levensduur, en tal van andere punten die men wel absoluut moet weten, maar die in een proces minder goed op hun plaats zijn.

Ik wil ook nog een paar dingen laten voorlezen uit mijn geschriften in het Latijn op hetzelfde vakgebied. U zult daarin niet alleen vrij onbekende dingen opmerken, maar ook voor Romeinse oren ongebruikelijke termen, die bij mijn weten tot op heden nog niet zijn geïntroduceerd. Door eigen inspanning en studie heb ik zelf die termen op zo'n manier uit het Grieks weergegeven dat ze toch een Latijns stempel dragen. Jouw advocaten, Aemilianus, kunnen deze Latijnse woorden alleen bij mij gelezen hebben! Ik spreek nu alleen over waterdieren, en zal het niet hebben

over andere behalve bij algemene distincties. Luister dus naar mijn woorden. (Je gaat vast roepen dat ik magische namen uit een Egyptisch of Babylonisch ritueel opsom!): *selácheia, malákeia, malakóstraka, chondrákantha, ostrakóderma, karcharódonta, amphíbia, lepidôtá, pholidôtá, dermóptera, steganópoda, monèrè, sunagelastiká*⁶⁴ - en zo zou ik nog even kunnen doorgaan; maar het is onzinnig om de hele dag hieraan te besteden. Ik wil ook nog tijd overhouden voor de rest. (*Tot een beambte:*) Maar die paar namen die ik nu genoemd heb, lees me daarvan even mijn Latijnse vertalingen voor!
(*de vertalingen worden voorgelezen*).

(39) (*Tot Aemilianus:*) Welnu, vind jij dat een filosoof, en dan niet een onbeschaafde en ongeletterde in de achteloze stijl van de Cynici, maar een die goed beseft dat hij tot de school van Plato behoort - vind je dat het hem misstaat om deze dingen te weten of juist niet te weten? Om er geen aandacht aan te besteden, of juist wel? Om de hand der voorzienigheid zelfs in deze dingen te zien, of over de onsterflijke Goden de denkbeelden van je moeder en vader aan te houden?

Quintus Ennius heeft een dichtwerk geschreven met de titel *Lekker eten*. Daarin noemt hij ontelbare vissoorten op, die hij natuurlijk haarfijn kende. Een paar regels ken ik uit mijn hoofd, en die zal ik reciteren:

*Zoals de kwab-aal van Clipea de beste is van allemaal,
zo vind je mosselen in Ainus, en harde oesters in Abydus.
In Mytilene kammosselen, en tevens in Charadrus bij de Ambracische grens
Goed is de brasem uit Brindisi, maar je moet alleen de grote kopen.
Zwijnsvis eerste klas, die kun je krijgen in de stad Tarante,
in Sorrento koop je grote steur, en blauwe haai in Cumae.
Dan was ik bijna nog de papegaaivis vergeten, (spijs van Juppiter!),
- de goede grote wordt gevangen bij het land van de oude Nestor -
vergeten haast de zwartstaartvis, de zeemerel, de lipvis en de ombervis,
inktviz van het eiland Corfu, vette schedelvis en zeebaars,
purperlakken (groot en klein), mosselen, en zoete zeeëgel.*⁶⁵

Ook andere soorten heeft hij uitvoerig bezongen: waar ter wereld elke soort voorkomt, hoe ze het beste smaken, gebakken of gestoofd met een sausje - maar toch wordt hij door ontwikkelde mensen niet bekritiseerd. Dan verdien ik al helemaal geen kritiek: wat ik doe is minder bekende onderwerpen voor een breder publiek toegankelijk maken, in zowel Grieks als Latijn, met fraaie, zelfbedachte woorden.

(40) Genoeg daarover, nu nog een ander punt. Ik ben nogal geïnteresseerd en redelijk deskundig op medisch gebied. Als ik nu eens bepaalde vissen zoek voor geneesmiddelen? In alle dingen zitten door een gave der natuur tal van geneeskrachtige elementen en ingrediënten, en voor vissen geldt dat ook. Of is kennis en verzamelen van geneesmiddelen volgens jou meer iets van een magiër dan van een dokter, of gewoonweg van een filosoof, die ze niet gebruikt voor commerciële

doeleinden maar om mensen te helpen?! Doktoren van weleer kenden zelfs bezweringen ter genezing van wonden. Dat valt op te maken uit de meest betrouwbare oudheidkundige autoriteit, Homerus. Die laat Odysseus het bloeden van een wond stelpen door middel van een bezwering⁶⁶. Niets dat gedaan wordt terwille van de gezondheid kan een overtreding zijn.

'Maar waarvoor heb je die vis die je slaaf Themison je heeft gebracht opengesneden? Dat kan alleen voor iets slechts zijn.' Heb ik dan niet zojuist gezegd dat ik schrijf over de ledematen van alle dieren, over hun woonplaats, aantal en reden van bestaan? Dat ik Aristoteles' *anatomische* werken zorgvuldig bestudeer en aanvul? En ik verbaas me er ook hogelijk over dat jullie zeggen te weten van een onderzoek van mij naar één visje, terwijl ik er toch al vele heb onderzocht, op elke plaats waar ik ze maar tegenkwam. Bovendien doe ik niets in het geheim, maar alles openlijk: iedereen, ook buitenstaanders, mag erbij aanwezig zijn, geheel naar de gewoonte en het principe van mijn leermeesters. Zij zeggen dat een vrij en groot man overal waar hij naartoe gaat 'zijn ziel voorop zijn voorhoofd moet uitdragen'. Dat visje dat jullie betitelden als 'zeehaas' heb ik aan meerdere aanwezigen laten zien.

Ik kan trouwens nog steeds niet uitmaken wat voor soort het was, of ik zou er nog nader onderzoek naar moeten doen. Want bij de oude filosofen vind ik een speciale eigenschap van deze vis niet beschreven, hoewel het een zeer zeldzame en werkelijk wetenswaardige is. Die vis is namelijk als enige, voor zover ik weet, voor het grootste deel graatloos, maar met in zijn maag twaalf verbonden, aaneengeschakelde graatjes lijkend op varkensschenkelbotten. Aristoteles had dit detail zeker niet onvermeld gelaten in zijn boek. Hij heeft alleen al het feit dat de 'ezelvis'⁶⁷ als enige vis het hart midden in de buik heeft als iets zeer belangwekkends geboekstaafd.

(41) 'Je hebt een vis opengesneden'. Hoe kun je dat een filosoof kwalijk nemen, maar een visboer of een kok niet? 'Je hebt een vis opengesneden'. Gaat het erom dat hij rauw was? Als ik hem in gekookte toestand zijn maag zou doorkijken of zijn lever eruit zou halen (zoals de kleine Sicinius Pudens nu van jou leert voor culinair genot!), zou je dat geen beschuldiging waard achten; toch is het voor een filosoof een zwaarder vergrijp om een vis op te eten dan hem te onderzoeken. Of mogen zieners de lever ontleden, maar mag een filosoof hem niet observeren, ondanks dat hij zich ziener aller dieren weet en priester aller goden? Beschuldig je mij nu van datgene wat Maximus en ik bij Aristoteles bewonderen? Als je niet diens boeken uit alle bibliotheken weghaalt en bij de geleerden uit de handen trekt, kún je me niet beschuldigen. Maar ik heb hier al meer dan genoeg over gezegd.

Kijk bovendien eens hoe ze zichzelf tegenspreken: een vrouw is volgens hen door toverkunsten, via lokmiddeltjes gemaakt van dingen uit zee, door mij verleid, en wel in de periode dat ik - zoals ze wel niet zullen ontkennen - in de bergen diep in Getulië zat, een land waar je vis hooguit aantreft dankzij de zondvloed. Ben ik blij dat ze niet weten dat ik ook Theophrastus' *Over bijtende en stekende dieren* en Nicander's *Wilde dieren* gelezen heb! Anders hadden ze me ook nog wegens gifmengerij voor het gerecht gesleept. Nee, het is door het lezen van Aristoteles en

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[29 van 77]

door het verlangen om hem te evenaren dat ik me hiermee ben gaan bezighouden, en ook op advies van Plato, die zegt dat iemand die zoiets onderzoekt *in zijn leven een spel speelt waar hij geen spijt van krijgt*⁶⁸.

DE EPILEPTISCHE SLAAF THALLUS

(42) Over die vis van hen is nu wel voldoende 'opening van zaken' geweest. Over naar een ander minstens zo stompzinig maar nog ongegronder en kwaadaardiger verzinsel. Ze snaptten zelf maar al te goed dat dat vissenargument nergens op sloeg en niets zou uithalen, en dat het zonder precedent en daardoor belachelijk zou zijn (want wie heeft ooit gehoord dat terwille van magische praktijken vissen ontdaan worden van vinnen en graten?). Ze moesten dus eerder iets bedenken wat een beetje vertrouwd en geloofwaardiger klonk. Om meer aan te sluiten bij de gangbare denkbeelden en ideeën, fantaseerden ze dat een jongen door mij met een magische formule was betoverd, zonder pottiekijkers erbij, op een geheime plaats, met een klein altaar, een lampje, en een paar medeplichtigen als getuigen. Op de plek waar de jongen was betoverd zou hij in elkaar zijn gestort, en later in trance weer zijn opgestaan.

Verder hebben ze de leugen niet durven voeren. Om het verhaal compleet te maken hadden ze namelijk moeten toevoegen dat die jongen een hoop voorspellingen had gedaan. Dat is toch waar magische formules goed voor heten te zijn: voor voorspellingen en waarzeggingen. Dat is niet alleen het denkbeeld van het gewone volk, maar ook door gezaghebbende geleerden wordt zo'n wonder bij jongens bevestigd. Er staat me bij dat ik bij Varro de filosoof, een uitzonderlijk geleerd en erudiet man, onder andere het volgende gelezen heb. De inwoners van Tralles wilden weten hoe de Mithridatische oorlog zou aflopen, en raadpleegden daarover een jongen in een magische ceremonie. Hij zag toen een beeld van Mercurius in het water en voorspelde de toekomst in 160 versregels. In een andere geval kwam Fabius na het kwijtraken van 500 denarii Nigidius⁶⁹ raadplegen. Deze bracht een paar jongens in extase met een toverspreuk, en zij gaven vervolgens precies aan waar een beurs met een gedeelte ervan begraven lag, en waar de rest van het geld zich overal bevond. Eén van die denarii was later in het bezit van Cato de filosoof. Hij gaf toe dat hij de munt had gekregen van een dienaar tijdens een collecte voor Apollo.

(43) Deze en soortgelijke dingen lees ik bij talrijke schrijvers over magiërs en jongens. Maar ik ben er eigenlijk niet zo zeker van of die dingen mogelijk zijn of niet. Wel geloof ik met Plato aan het bestaan van bepaalde tussenliggende goddelijke machten, die zich naar wezen en plaats midden tussen goden en mensen bevinden. Door hen komen alle waarzeggingen en alle mirakels van tovenaars tot stand. Ik bedenk me daarbij ook dat een menselijke ziel, vooral een onnozele van een kind, door een geheimzinnige spreuk of een bedwelmende geur betoverd kan worden. Bij gebrek aan bewustzijn van de realiteit zou zo'n ziel misschien kunnen uittreden, en na een korte onderbreking van lichaamsbewustzijn terugkeren tot

zichzelf, dat wil zeggen tot haar onsterflijke en goddelijke aard. Daardoor zou zij in een soort slaap de toekomst kunnen voorspellen.

Hoe dit ook zij, als we geloof mogen hechten aan dit soort dingen, dient zo'n aspirant-ziener naar ik hoor aan een aantal voorwaarden te moeten voldoen. Hij moet mooi zijn, gezond, intelligent en welbespraakt. Dan komt de Goddelijke macht als het ware in een goed huis en vindt hij er een waardig onderkomen, als het tenminste zo is dat hij in het lichaam van de jongen binnengaat. In het omgekeerde geval is zo'n ziel na ontwaken extra snel aanbeland bij haar eigen voorzienende kennis. Bij haar zit die makkelijk bereikbaar binnenin, zonder te hebben ingeboet aan volledigheid of precisie, en kan zonder problemen weer aangesproken worden. Om met Pythagoras te spreken: niet van elk stuk hout kun je een Mercuriusbeeld maken.

(*Tot de aanklagers:*) Goed. Als dat zo is, noemen jullie me dan eens de naam van die gezonde, sterke, slimme, knappe jongen die ik het waard geacht heb om te initiëren door een toverspreuk. Want die Thallus, wiens naam jullie lieten vallen, is eerder toe aan een dokter dan aan een magiër. De arme knul lijdt aan zo'n ernstige vorm van epilepsie, dat hij vaak drie of vier maal per dag zonder toverformules in elkaar stort, en al zijn ledematen door stuip trekkingen uitput. Zijn gezicht zit onder de zweren, voor- en achterhoofd onder de blauwe plekken, zijn ogen zijn dof, zijn neusgaten groot, en op zijn voeten staat hij wankel. Iemand bij wie Thallus een tijd overeind zou blijven staan, is zonder meer de allergrootse magiër van allemaal. Normaal gesproken heeft zijn ziekte op hem het effect van slaap, en staat hij te waggelen en te wankelen.

(44) Desondanks beweerden jullie dat deze jongen door mijn toverspreuken onderuit is gegaan, omdat hij toevallig één keer in mijn aanwezigheid is neergevallen. De meeste van zijn medeslaven zijn hier, conform jullie oproep. Stuk voor stuk kunnen ze vertellen waarom ze hem in het gezicht spugen⁷⁰, waarom niemand samen met hem uit één schaal wil eten of uit één beker wil drinken. En eigenlijk hoef ik het helemaal niet te hebben over die slaven: jullie zien het met eigen ogen. Durf maar eens te ontkennen dat Thallus al lang voor mijn komst naar Oea steeds in elkaar stortte door die ziekte, en dat ze alle doktoren met hem zijn afgegaan! Ontkennen zijn medeslaven dat? Ontkennen de mensen dat die bij u slaaf zijn?

Ik verklaar me op alle punten schuldig, als hij niet al heel lang is weggestuurd naar een afgelegen stuk land, om de rest van de slaven niet aan te steken. Dat kunnen ze zelf niet ontkennen. Daarom kon ik hem vandaag ook niet hier laten verschijnen. Zoals die aanklacht van A tot Z ondoordacht en overhaast is, bereikte me eergisteren pas de oproep van Aemilianus om mijn slaven voor u te laten verschijnen, vijftien in getal. Er zijn er veertien, die in de stad waren. Alleen Thallus, zoals ik net heb uitgelegd, die dus tot op ongeveer honderd mijl van de stad is verbannen - alleen die Thallus is er niet. Maar ik heb iemand met een wagen gestuurd om hem te halen!

Geachte Maximus, vraagt u alstublieft de veertien slaven die ik voor u laat verschijnen, waar de jonge Thallus zich bevindt en hoe hij het maakt. Vraagt u het aan de slaven van mijn aanklagers. Ze zullen niet ontkennen dat de jongen lelijk is

als de nacht, een wrakkig en ziekelijk lichaam heeft, wankel staat, een barbaar, een plattelander is. Een fraai exemplaar hebben jullie uitgekozen! Zo iemand haal je inderdaad bij een ceremonie, daar raak je het hoofd van aan, die trek je zuivere kleren aan, daar kun je antwoorden van verwachten! Ik wou verdorie dat hij er was! Ik zou hem overlaten aan jou, Aemilianus, en hem vasthouden terwijl je hem vragen stelde. Midden in je verhoor zou hij je hier, voor dit tribunaal, ineens met wilde ogen aanzien, schuimbekkend je gezicht volspatten, zijn vuisten ballen en schudden met zijn hoofd, om tenslotte in je armen in elkaar te storten.

(45) De veertien slaven waarom je vroeg zijn hier. Waarom wil je ze niet verhoren? Eén jongen, met vallende ziekte nog wel, die wil je per se zien. Toch weet je even goed als ik, dat hij al geruime tijd niet hier is. Het is dus niets anders dan onverholen laster: veertien slaven zijn op jouw verzoek aanwezig, en hen laat je staan, één jochie is er niet, en op hem heb je het gemunt. Wat wil je nu eigenlijk? Stel dat Thallus hier was. Wil je bewijzen dat hij in mijn aanwezigheid gevallen is? Dat geef ik zonder meer toe! Dat dat door een toverspreuk kwam? De jongen weet van niets, en ik toon aan dat het niet waar is. Zelfs jij kunt niet ontkennen dat de jongen epileptisch is: waarom dan een val toeschrijven aan een toverspreuk en niet aan zijn ziekte? Is het zo gek dat hem hetzelfde overkomt waar ik bij ben, als waar vaak veel anderen bij zijn?

Als ik het trouwens zo indrukwekkend zou vinden om iemand met vallende ziekte op de grond te gooien, waarom dan met een toverspreuk? Met een beetje brandend gis kun je volgens de deskundigen die aandoening goed en gemakkelijk aantonen. Die geur wordt ook gebruikt op de slavenmarkt om te kijken welke slaven gezond zijn en welke niet. Een draaiende pottenbakkersschijf maakt iemand met die ziekte makkelijk duizelig; zozeer raakt zijn ondermijnde gestel van slag bij het zien van die draaiing. Om mensen met vallende ziekte te vloeren heb je meer aan een draaischijf dan aan een magir.

Jij hebt mij helemaal voor niets mijn slaven mee laten nemen. Ik vraag jou met goede reden om met naam en toenaam de mensen te noemen die getuige waren van die séance waar ik Thallus bij het vallen nog een handje hielp. Eén naam krijg ik te horen: Sicinius Pudens, het jochie in wiens naam je me aanklaagt. Die zou naar eigen zeggen erbij geweest zijn. Zijn jeugdige leeftijd doet voor het religieuze aspect niet ter zake, maar het feit dat hij aanklager is maakt hem toch minder geloofwaardig. Het was simpeler en veel zwaarwegender geweest, Aemilianus, als je had gezegd dat je persoonlijk erbij bent geweest, en sinds die ceremonie idioot bent gaan doen. In plaats daarvan heb je de hele zaak als een spelletje overgelaten aan kinderen: een jongen is gevallen, een jongen was getuige. Kwam die spreuk misschien ook van een jongen?!

(46) Tannonius Pudens merkte al gauw dat ook deze leugen niet aansloeg en, gezien bijna alle reacties, met één klap van de baan was. Toen probeerde hij heel doortrapt om in ieder geval de argwaan van een paar mensen vast te houden: hij zei met andere jongens te zullen komen, die eveneens door mij betoverd zijn - om vervolgens op een ander argument over te stappen.

Ik zou het erbij kunnen laten zitten, maar ik daag mijn tegenstanders ook op dit punt weer uit: ik wil die jongens hier graag zien. Naar ik hoor heeft men hun de vrijheid in het vooruitzicht gesteld om ze tot liegen te bewegen. Maar goed, ik zeg alleen maar: haal ze hier! Ik vraag je dus, Tannonius Pudens, ik eïs, dat je waarmaakt wat je beloofd hebt. Hier met die jongens, in wie jullie zo'n vertrouwen hebben. Voor de dag met hun namen! Je mag mijn spreektijd ervoor gebruiken. Ik herhaal, Tannonius: zeg op! Waarom zeg je niks en aarzel je, waarom kijk je zo om je heen? Als hij zijn lesje niet goed kent, Aemilianus, en de namen kwijt is, doe jij het dan maar. Vooruit, zeg op wat die advocaat van jou moest zeggen, kom maar op met die jongens! Nou? Waarom word je zo bleek? Waarom zeg je niks? Is dat een aanklacht? Is dat aangifte doen van een belangrijke zaak? Of komt het neer op gebrek aan respect voor een belangrijk man als Claudius Maximus, en louter laster jegens mij?

Als dat een misser was van je advocaat en er helemaal geen slaven zijn die jij hier kunt halen, doe dan tenminste iets met die veertien van mij. (47) Waarom heb je anders mijn hele slavenbestand hier laten opstellen? Een beschuldiging van magie, vijftien slaven opgeroepen: als je me van doodslag beschuldigde, met hoeveel slaven zou je dan pas genoeg nemen?

Vijftien slaven weten dus iets, maar het is toch 'geheim'. Of is het niet geheim, maar desondanks 'magisch'? Het een of het ander: óf het was niet iets ongeoorloofds, wanneer ik blijkbaar niet bang was voor zoveel getuigen; óf er hadden, als het iets ongeoorloofds was, nooit zoveel getuigen mogen zijn. Magie is iets wat bij mijn weten onder de wet valt en al in de vroegste periode is verboden in de Wet der Twaalf Tafelen, vanwege haar onwaarschijnlijke effecten op gewassen. Magie is dus behalve afschuwelijk en verschrikkelijk ook geheim. 's Nachts wordt ze veelal beoefend, verborgen in het donker, zonder pottekijkers, in geprevelde toverspreuken, haast zonder de hulp van slaven of zelfs vrijen... En dan wil jij dat er vijftien slaven bij waren? Was dat een soort bruiloft of familiefeest, of een gala-diner? Vijftien slaven nemen deel aan een magisch ritueel, als de vijftien offerpriesters van Apollo⁷¹? Waar had ik al die mensen voor nodig? Als medeplichtigen waren ze met veel te veel! Vijftien vrije burgers, dat is een volk, zoveel slaven een volledig personeelsbestand, zoveel geketenden niet minder dan een strafgevangenis. Had ik misschien zo'n massa nodig om offerdieren lange tijd mee helpen vast te houden? Maar aan offerdieren noemden jullie alleen maar kippen! Of om de wierookkorreltjes precies te tellen, of... om Thallus op de grond te krijgen?

DE EPILEPTISCHE VROUW

(48) Een vrije dame met dezelfde ziekte als Thallus zou ik ook nog hebben meegenomen naar mijn huis, met de belofte haar te genezen. Ook zij zou door mij betoverd in elkaar zijn gestort. Zo te zien zijn jullie een bokser komen aanklagen, en geen magiër: iedereen die met mij in contact kwam, ging onderuit! Toch heeft dokter Themison, die de vrouw ter onderzoek bij mij gebracht heeft, op uw vraag, geachte Maximus, verklaard dat er met haar niets is gedaan, behalve dat ik haar

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[33 van 77]

gevraagd heb of haar oren gonsden, en welke van de twee het meest. Ze antwoordde dat ze heel veel last had van haar rechteroor, en is daarna meteen vertrokken.

Werkelijk, Maximus, ik doe voortdurend mijn best u niet met complimenten te overladen: ik wil niet de indruk wekken dat ik u probeer te vleien ten behoeve van mijn zaak. Maar hier moet ik u toch even complimenteren met uw deskundige manier van ondervragen. Daarstraks, toen dit behandeld werd, en zij zeiden dat de vrouw betoverd was, terwijl de dokter die getuige was geweest dat ontkende, stelde u de bijzonder scherpe vraag wat ik in vredesnaam zou hebben aan zo'n bezwering? Hun antwoord: 'dat de vrouw neer zou vallen'. 'En toen, is ze eraan overleden?', vroeg u toen. Ontkennend antwoord. 'Wat bedoelen jullie dan? Wat had Apuleius eraan als ze neer was gevallen?' Heel goed en doortastend bleef u zo tot drie maal toe vragen.

U weet namelijk dat vooral de motieven achter daden nauwkeurig moeten worden onderzocht, en dat er vaak wordt ingegaan op de beweegredenen, terwijl de feiten vaststaan. Niet voor niets is een advocaat van procederenden een 'zaakvoerder': hij voert de zaken aan die achter de feiten zitten. Feiten ontkennen is trouwens makkelijk genoeg: daar heb je geen advocaat voor nodig. Maar aangeven wat met recht gedaan is en wat verkeerd, dat is bijzonder zwaar en moeilijk. Het heeft dus geen zin om te onderzoeken of iets gebeurd is, zodra er geen achterliggende slechte motieven zijn. Daardoor krijgt iemand die ergens voor is aangeklaagd bij een goede rechter geen vervelende vragen, als hij geen enkele beweegreden had om een overtreding te begaan.

Wat betreft die vrouw hebben ze niet kunnen bewijzen dat ik haar betoverd heb, en evenmin dat ik haar neergegooid heb: van mijn kant ontken ik niet dat ik haar op verzoek van mijn vriend heb onderzocht. Ik wil u daarom uitleggen, Maximus, waaróm ik dat vroeg van dat gonzen in de oren. Dat doe ik niet om me vrij te pleiten van een aanklacht die u in een vooronderzoek al niet ontvankelijk verklaard hebt, maar om niets te verzwijgen wat uw aandacht en uw kennis waard is. Ik zal het zo kort mogelijk houden; ik hoef het u ook alleen maar in herinnering te roepen, en niet te leren.

(49) De filosoof Plato ontwerpt in zijn wereldberoemde *Timaeus* in werkelijk hemelse bewoordingen een constructie van het hele universum. Na een zeer ingenieuze uiteenzetting over de drie vermogens in de ziel van de mens, en over de reden waarom elk van onze ledematen door de goddelijke voorzienigheid is gemaakt, behandelt hij vanuit drievoudig perspectief de oorzaken van alle ziekten. De eerste daarvan legt hij bij de basiselementen van ons lichaam, namelijk als hun eigenschappen, (dat wil zeggen vochtigheid, kou en hun tegengelen) onderling uit balans zijn. Dat gebeurt zodra één ervan onevenredig toeneemt, of van plaats verandert. De tweede ziekteoorzaak kan zitten in een afwijking binnen één van de samengestelde onderdelen van het lichaam, zoals bloed, vlees, botten, ruggemerg, of combinaties hiervan. Ten derde kunnen opeenhopingen in het lichaam als gevolg van schommelingen in de galspiegel, slijm in de luchtwegen of te dikke lichaamsappen de laatste aanzet vormen tot kwalen.

(50) Hierin vindt de epilepsie (waarover ik was begonnen) bij uitstek haar voedingsbodem: het vlees lost zich onder invloed van een verterend vuur op tot een

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl

[34 van 77]

dik, schuimig vocht, en nadat daaruit wat damp is weggetrokken, vormt zich, door toedoen van de hitte van de samengeperste lucht, een wittig, dik pus.

Als dat pus aan de buitenkant van het lichaam uitbarst en zich daar verspreidt, ziet dat er wel akelig uit, maar het kan geen kwaad. Het veroorzaakt namelijk hooguit uitslag op de opperhuid van de borst en allerlei grillige vlekken. En degene die dit overkomt, zal daarna nooit meer last hebben van epilepsie. Een lichte ontsiering van het lichaam komt op die manier in de plaats van een zeer ernstige geestesandoening.

Maar als die gemene irriterende stof binnen blijft, en zich verbindt met zwarte gal, verbreidt zij zich als een razende door alle aderen, gaat de weg omhoog naar het hoofd en brengt haar schadelijk vocht in de hersenen. Onmiddellijk wordt dan het meest koninklijke deel van de ziel getroffen, dat zijn kracht heeft in het verstand, en dat de top van het lichaam als een burcht of paleis bewoont. Zijn goddelijke wegen, zijn banen van wijsheid worden verstopt en verstoord. Dat is niet zo gevaarlijk tijdens de slaap, als patiënten vol eten en drinken zitten en het enigszins benauwd krijgen door krampen in zijn hals, die de voorboden zijn van een epilepsieaanval. Maar als de irriterende stof zo sterk geworden is dat ze zich zelfs overdag verbreidt in het hoofd, komt er ineens een waas voor hun geest en raken ze verdoofd, en met verlamd lichaam, en bewusteloos, vallen ze neer. Wij noemen dit niet alleen de 'grote ziekte' en 'epilepsie'⁷², maar ook de 'heilige ziekte', net als de Grieken met hun *hiëra nosos*, en met recht: juist het verstandelijk deel van de ziel, verreweg het meest 'heilige' deel, heeft eronder te lijden.

(51) U zult de theorie van Plato herkennen, geachte Maximus. Ik heb die zo duidelijk uitgelegd als ik dat in deze korte tijd kon. Ik hecht geloof aan zijn verklaring van de heilige ziekte door het opstijgen van dat kwaad naar het hoofd. Het lijkt me dus niet zonder goede reden dat ik vroeg of die vrouw een zwaar hoofd had, een gezwollen hals, kloppende slapen en gonzende oren. Overigens, het gegeven dat ze aan het rechteroor meer gegons had, wees erop dat de ziekte al in een vergevorderd stadium was. Want de rechterhelft van het lichaam is sterker, en biedt dus minder hoop op genezing, wanneer hij zelf aan ziekte ten prooi valt. Dat staat ook geschreven bij Aristoteles in zijn *Problemen*⁷³: epileptici bij wie de ziekte vanaf de rechterzijde begint zijn moeilijker te behandelen. Het zou te ver voeren om hier ook de opvattingen van Theophrastus⁷⁴ over dezelfde ziekte te bespreken; hij heeft namelijk onder meer een uitstekend boek over epileptici geschreven. Maar in een ander boek, over jalouzie bij dieren, zegt hij dat epileptici baat kunnen vinden bij een afgestroopte salamanderhuid. Net als andere reptielen leggen die dieren op vaste tijden hun oude vel af. Maar als je het niet meteen wegpakt, draaien ze zich om en vreten het op, door een boosaardig voorgevoel of uit instinct.

Ik heb nu theorieën van belangrijke filosofen in herinnering geroepen, en zorgvuldig de titels van hun boeken vermeld, zonder daarbij een dokter of dichter te willen noemen. Misschien dat ze zo eens ophouden zich erover te verbazen dat filosofen op grond van hun eigen kennis inzicht hebben in oorzaken en behandelingsmethoden van ziekten.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl

[35 van 77]

Welnu, die zieke vrouw is bij mij voor onderzoek gebracht om genezing te vinden. Zowel uit de verklaring van de dokter die haar bij mij heeft laten komen, als uit mijn eigen uitleg, is het duidelijk geworden dat alles op correcte wijze is gebeurd. Mijn aanklagers kunnen nu alleen nog stellen dat het behandelen van ziekten typisch is voor een magiër en boosdoener... Als ze dat niet durven te zeggen, moeten ze toegeven dat ze, via een jongen en een vrouw met vallende ziekte, voze en compleet in duigen vallende lasterpraatjes tegen mij hebben gericht.

(52) Ja, Aemilianus, als je de waarheid wilt horen: eigenlijk ben jij degene hier met 'vallende ziekte', jij die al met zoveel laster door de mand gevallen bent. Want het is niet minder ernstig om uit te glijden met je lichaam dan met je ziel, om de balans te verliezen met je voeten dan met je hoofd, en om met spuug te worden overladen in de eetkamer dan met hoon bij deze luisterrijke vergadering. Jij vindt misschien dat je heel gezond bent, omdat je niet thuis gehouden wordt, maar je waanzin overal achterna loopt. Maar zet jouw razernij maar eens naast die van Thallus. Je zult zien dat het niet zo veel verschil maakt, behalve dan dat Thallus raast ten koste van zichzelf, maar jij ten koste van anderen. Thallus verdraait zijn ogen, jij de waarheid; Thallus gaat tekeer met zijn handen, jij met advocaten; Thallus stort op de grond, maar jij stort je op de rechtbank. Kort samengevat: al zijn handelingen zijn die van een zieke, en als hij iets verkeerd doet is het onbewust; maar jij, arme stakker, gaat willens en wetens de fout in, zo zwaar zit de ziekte je op de hielen: wat onwaar is breng je als waar, wat niet gebeurd is bekritiseer je als feit, en de man wiens onschuld je volstrekt helder voor ogen staat, klaag je desondanks aan als schuldig.

HET LINNEN DOEKJE

(53) Bovendien - dat had ik nog even weggelaten - is er iets waarvan je moet toegeven dat je het niet weet, terwijl je het wel in je aanklacht gebruikt, alsof je het wel wist. Je zegt namelijk dat ik bepaalde voorwerpen in een doekje gewikkeld bij de huisgoden-beelden van Pontianus had liggen. Het hoe en wat van die ingewikkelde voorwerpen, dat weet je niet, en niemand anders heeft ze gezien, zoals je zelf toegeeft. Toch beweert je dat het hulpmiddelen voor magie waren. Ik bedoel het bepaald niet positief, Aemilianus, maar dat noem ik geen bedrevenheid of zelfs maar onbeschoftheid in het aanklagen, denk dat vooral niet. Wat is het dan wel? Wilde woede van een verzuurde ziel, kleingeestige gekte van een verbitterde bejaarde.

Want dit zijn ongeveer de woorden waarmee je bij zo'n serieuze en scherpzinnige rechter je zaak hebt bepleit: 'Apuleius had een paar in een linnen lap gewikkelde spullen bij de huisgoden-beelden van Pontianus liggen. Omdat ik niet weet wat dat waren, daarom beweert ik dat ze magisch waren. Geloof dus wat ik zeg, omdat ik zeg wat ik niet weet.' Wat een fantastisch argument, wat een onomstotelijk bewijs voor de tenlastelegging! 'Het was zus of zo, omdat ik niet weet wat het was.' Jij bent de eerste mens in de geschiedenis, Aemilianus, die zelfs weet wat hij niet weet; zo groot is de vlucht die je domheid genomen heeft. Zelfs de allerknopste en

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[36 van 77]

allerintelligentste filosofen zeggen dat we niet eens kunnen vertrouwen op dat wat we zien, maar jij bent ook heel stellig inzake dingen die je nooit gezien en nooit gehoord hebt.

Als Pontianus nog leefde zou hij op een vraag van jou wat er in die verpakking zat, antwoorden dat hij het niet wist. Die vrijgelatene daar, die tot op de dag van vandaag de sleutel van die bewaarplaats heeft, en aan jullie kant staat, zegt dat hij er nog nooit ingekeken heeft. Toch maakte hij zelf de ruimte bijna dagelijks open en dicht, in zijn functie van beheerder van de daar opgeslagen boeken. Vaak kwam hij met ons samen daar, maar vaker nog alleen. Hij kon de linnen doek daar op tafel zien liggen, zonder zegel of ketting. Ja, natuurlijk! Er werden namelijk 'magische dingen' in bewaard! Daarom bewaarde ik ze ook zo slordig, en stalde ik ze zo onbekommerd uit, zodat je ze vrijelijk kon onderzoeken en bekijken, of gewoon meenemen! Daarom gaf ik ze ook in bewaking bij een ander, en mocht een ander ermee doen wat hij wilde!

- Wat moeten we nu eigenlijk van jou geloven? Dat Pontianus, mijn onafscheidelijke kameraad, iets niet wist, wat jij wel weet, terwijl ik jou nooit gezien heb buiten de rechtbank? Dat de altijd aanwezige vrijgelatene, die alle gelegenheid had om erin te kijken - dat wat die vrijgelatene niet gezien heeft wat jij, die er nooit geweest bent, wél hebt gezien?!

En zelfs al was datgene wat je niet gezien hebt, toch zo als je zegt, dan nóg, idioot, zou je rustig dat doekje vandaag nog eraf mogen trekken en alles eruit mogen halen: ik zou ontkennen dat het magisch was. (54) Ik laat je volledig vrij: bedenk maar iets wat je magisch vindt, fantaseer maar wat, draai maar wat in elkaar: ik bind de strijd met jou erover aan! Ik zou kunnen zeggen dat het daar voor iets in de plaats lag, of dat het mij gegeven was als geneesmiddel, overhandigd voor een godsdienstige plechtigheid, opgedragen door een droom. Duizend andere redenen kan ik aanvoeren uit de normale praktijk en de algemeen verbreide en in acht genomen gewoonten, om de aantijgingen volledig te weerleggen. Als je dus zo'n ding concreet in handen hield, zou het me bij een goede rechter helemaal geen nadeel opleveren. Nu blijft het op grond van een vaag vermoeden onduidelijk en 'onontdekt', maar wil je wel dat het de doorslag geeft!

Misschien zeg je weer zoals wel vaker: 'Wat was dat dan, dat je bedekt door een linnen doek juist bij de huisgoden-beelden hebt neergezet?' Echt, Aemilianus? Is dat jouw aanklacht, alles vragen aan de beschuldigde en zelf niets zekers naar voren brengen? 'Waarom zoek je vissen? Waarom heb je een zieke vrouw onderzocht? Wat had je in dat doekje?' Ben je hier gekomen voor een aanklacht of voor een verhoor? Als het voor een aanklacht is, lever dan zelf maar bewijzen. Als het voor een verhoor is, beoordeel dan nog niet wat het was: je moet me toch juist om die reden verhoren, dat je dat niet weet!

Op die manier kan natuurlijk wel iedereen in de beklagdenbank komen, wanneer degene die iemand voor het gerecht daagt niets hoeft te bewijzen, maar wel alles mag vragen. Want zo kan iedereen, als de aanklacht toevallig 'magie' luidt, elk van zijn daden verweten worden! Je hebt bijvoorbeeld een verzegeld gelofteplaatje opgehangen aan de heup van een standbeeld: dus je bent een magiër;

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl

[37 van 77]

waarom heb je het anders verzegeld? Een stil gebed heb je tot de Goden gericht; dus ben je een magiër. Waarom anders die wens? Of omgekeerd: je hebt in de tempel niets gebeden; dus ben je een magiër; waarom heb je de Goden anders niets gevraagd? Hetzelfde verhaal gaat op als je een gave hebt neergezet, een offer hebt gebracht, een gewijde tak hebt gepakt. Als ik alles wil opnoemen waar een lasteraar evengoed verantwoording voor kan vragen, ben ik tot vanavond bezig. Vooral alles wat opgeslagen, verzegeld en afgesloten thuis bewaard wordt, kan met hetzelfde argument 'magisch' genoemd worden en vanuit de voorraadkelder buiten op het forum en voor de rechtbank gebracht worden.

(55) Voor hoeveel en wat voor soort dingen dit opgaat, Maximus, en tot wat voor zee van laster de weg voert die Aemilianus bewandelt, hoeveel onschuldigen zullen moeten 'bloeden voor een doekje', daarvan zou ik veel kunnen zeggen. Maar ik zal doen wat ik me voorgenomen heb: zelfs al hoef ik dat helemaal niet, toch zal ik alles bekennen en op de vragen van Aemilianus een antwoord geven. Je vraagt me, Aemilianus, wat ik in dat doekje had zitten.

Ik zou natuurlijk best kunnen ontkennen dat er een doekje van mij in de bibliotheek⁷⁵ van Pontianus is gelegd. En zelfs al gaf ik dat toe, dan zou ik kunnen zeggen dat er niets in was gedaan. In dat geval zouden mijn woorden niet weerlegd worden door een getuigenis of bewijs: er is namelijk niemand die het doekje heeft aangeraakt, en één vrijgelatene, volgens jou, die het gezien heeft. Maar goed, nog maar eens, voor mijn part zat het barstensvol, denk dat gerust. Zo dachten ooit de kameraden van Odysseus dat ze een schat gevonden hadden, terwijl ze een zak vol wind openreten. Je wilt van me horen wat voor soort dingen ik in een doekje gewikkeld aan de huisgoden van Pontianus heb toevertrouwd? Goed, dat plezier zal ik je doen.

Ik ben in vele mysteriën in Griekenland ingewijd. Daarbij heb ik van de priesters bepaalde symbolische voorwerpen en souvenirs gekregen, die ik zorgvuldig bewaar. Ik vertel hier niets ongewoons, niets onbekends. Om me even te beperken tot de hier aanwezige ingewijden van Bacchus: jullie weten wat je thuis achter slot en grendel houdt en buiten bereik van oningewijden in stilte vereert. Maar ik heb allerlei soorten mysteriën (ik zei het al), zeer vele cultussen, en diverse religieuze plechtigheden leren kennen, uit interesse in de waarheid en plichtsbesef jegens de Goden. En dit stel ik niet even voor dit moment, maar het is al drie jaar geleden dat ik deze zelfde dingen openlijk heb verklaard en alle mysteriën die ik kende heb opgesomd. Dat was in de eerste dagen na mijn komst naar Oea, toen ik in het openbaar sprak over de verheven majesteit van Aesculapius⁷⁶. Die redevoering is zeer beroemd en wordt overal door iedereen gelezen. Het is niet zozeer mijn fraaie taal als wel de vermelding van Aesculapius waardoor zij zich in de warme belangstelling van godvruchtige inwoners van Oea mag verheugen.

(*Tot het publiek:*) Kan iemand van u misschien uit het hoofd het begin opzeggen van die rede? - Hoort u, Maximus, dat veel mensen ermee komen? - Hee, kijk, daar heb je zelfs iemand met de geschreven versie! Ik zal de betreffende passage laten voorlezen. Aan de bijzonder milde uitdrukking op uw gezicht is namelijk te zien dat u geen bezwaar hebt tegen die voordracht.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[38 van 77]

(De tekst wordt voorgelezen).

(56) Zelfs als je nog maar een vaag idee hebt van religie kun je er toch niet versted van staan dat een man die van zovele Godenmysteriën weet heeft, bepaalde amuletten thuis bewaart, gewikkeld in een stuk linnen, het zuiverste materiaal om gewijde zaken af te dekken. Want wol, afvalprodukt van een lui lichaam, afgeplukt van een schaap, is al sinds de regels van Orpheus en Pythagoras alleen voor kleren van oningewijden. Linnen daarentegen wordt gemaakt van een rein gewas, een van de beste vruchten des velds. Het dient voor onder- en bovenkleding van de priesters der Egyptenaren, maar ook ter bedekking van religieuze voorwerpen.

Ik ben me ervan bewust dat sommige mensen, vooral deze meneer Aemilianus, er plezier in hebben om gewijde zaken te bespotten. Want naar ik hoor van een aantal inwoners van Oea die hem kennen, heeft hij van zijn leven nog nooit gebeden tot een God, nog nooit een tempel bezocht; als hij langs een gewijd gebouw kwam, vond hij het verspilde moeite om zelfs maar de hand aan de lippen te brengen als eerbetoon. Zelfs de Goden van het landleven, die hem toch voeden en kleden, krijgen van die vent niet het eerste graan, de eerste druiven of de eerste beesten van de kudde ten offer. Op zijn landgoed is er geen schrijn, geen enkel gewijd plekje of stekje. Maar wat praat ik over stekje of schrijn? De mensen die bij hem thuis geweest zijn, zeggen dat er op zijn hele terrein geen enkele steen is met een beetje olie⁷⁷, geen tak met een krans. Vandaar zijn twee bijnamen: Charon, zoals ik al verteld heb, vanwege zijn afschuwelijke uiterlijk en karakter, en verder, iets wat hij zelf liever hoort, Mezentius⁷⁸, vanwege zijn verachting voor de Goden. Daarom snap ik ook wel dat al die opsommingen van inwijdingen in zijn ogen alleen maar flauwekul zijn. Misschien dat hij door die arrogantie tegenover alles wat religie is, niet kan geloven dat het waar is wat ik zeg, namelijk dat ik zeer vroom over die symbolische voorwerpen en souvenir-tjes waak.

Maar wat Mezentius van mij vindt, dat maakt me niks uit. Tot alle anderen verklaar ik met luider stemme: als er hier iemand is die samen met mij heeft deelgenomen aan die plechtigheden, laat hij dan even een seintje geven. Hij kan dan van mij te horen krijgen wat ik bewaar. Want door niets ter wereld zal ik mij ooit laten dwingen om geheimen aan oningewijden te openbaren.

ROOK EN VEREN

(57) Ik geloof, Maximus, dat ik zelfs zeer onwelwillende mensen nu wel tevreden heb gesteld. Wat dat doekje aangaat meen ik elke smet van verdenking wel te hebben afgewist. Ik kan dus zonder enig risico overgaan van de verdachtmakingen van Aemilianus naar het getuigenis van Crassus, hun volgende zogenaamd zwaarwegende punt.

U heeft een geschreven getuigenis horen voorlezen van een veelvraat en onverbeterlijke slokop, Iunius Crassus. Ik zou bij herhaling in zijn huis nachtelijke rituelen hebben uitgevoerd samen met mijn vriend Appius Quintianus, die daar kamers had gehuurd. Crassus was destijds helemaal in Alexandrië, maar heeft dit

naar eigen zeggen kunnen opmaken uit fakkelrook en vogelveertjes. Terwijl hij dus in Alexandrië flink aan het feesten was (want deze Crassus is zo'n type dat rustig al overdag de kroeg binnenglipt), zag hij midden in die café-walm veertjes van thuis voorbijzweven en herkende hij de rook van zijn woning in het verre vaderland... Als dat echt waar was, heeft zijn blik verder gereikt dan Odysseus ooit heeft durven dromen. Odysseus heeft vele jaren lang vergeefs op de kust staan uitkijken en turen naar de rook van zijn eigen land⁷⁹. Crassus heeft die rook in de paar maanden dat hij weg was moeiteloos vanaf een stoel in een kroeg ontwaard! Als hij de walm van thuis heeft geroken, heeft hij een betere neus dan honden en gieren. Want welke hond, welke gier aan de Alexandrijnse hemel kan tot aan de regio Oea ruiken? Die Crassus mag dan een eersteklas vreetzak zijn en thuis zijn in alle soorten rook, maar gezien zijn interesse in drank, het enige waarin hij echt meetelt, heeft hij in Alexandrië eerder lucht gekregen van wijn dan van rook.

(58) Hij begreep zelf wel dat dit getuigenis op ongeloof zou stuiten, want hij heeft het verkocht vóór acht uur 's ochtends, toen hij zijn buik nog niet had kunnen vullen met eten of drank... In ieder geval schreef hij dat hij er als volgt was achtergekomen. Na terugkeer uit Alexandrië was hij rechtstreeks naar huis gegaan, waar Quintianus toen al uitgetrokken was. Daar trof hij in de hal veel vogelveertjes aan, en verder waren de muren vuil van het roet. Hij vroeg aan de slaaf die hij in Oea had achtergelaten, hoe dat kwam. Deze zou hem dan op de hoogte gebracht hebben van nachtelijke rituelen van Quintianus en mij.

Wat een ongelofelijk fraaie verklaring, wat een geloofwaardige verdraaiing! Ik wilde wel iets dergelijks doen, maar dan vooral niet in mijn eigen huis! Quintianus, die mijn verdediging steunt, een man die ik hier vanwege zijn bijzonder hechte vriendschap met mij, zijn buitengewone eruditie en begenadigd spreektalent graag een eervolle vermelding wil geven, - die Quintianus had wel vogels om te consumeren, of, naar hun zeggen, om voor magische doeleinden te doden, maar hij beschikte natuurlijk niet over een slaafje om de veertjes bij elkaar te vegen en naar buiten te gooien! En ja, er was zo vreselijk veel rook geweest, dat de muren ervan zwart geworden waren, maar Quintianus had die vuiligheid rustig al de tijd dat hij er woonde in zijn kamer laten zitten! Het slaat nergens op, Aemilianus, het heeft nog niet de schijn van waarheid! Hooguit is Crassus na terugkomst niet naar die slaapkamer getogen, maar gewoontegetrouw direct naar de oven!

Waar heeft die slaaf van Crassus trouwens uit afgeleid dat de muren juist 's nachts door rook zijn bevuild? Uit de kleur van de rook, of zo? Nacht-rook is zeker donkerder en daardoor heel anders dan dag-rook! Waarom heeft die achterdochtige en zo oppassende slaaf Quintianus dan uit het huis laten trekken voordat hij het schoon had opgeleverd? Waarom hebben die blijkbaar loodzware veertjes zo lang op de komst van Crassus liggen wachten? Nu moet Crassus niet de schuld aan zijn slaaf geven: die leugen van roet en veertjes is van hemzelf. Zelfs bij het afleggen van een getuigenverklaring komt hij niet veel verder dan de keuken.

(59) Waarom is die getuigenverklaring eigenlijk in geschreven vorm aangevoerd? Waar ter wereld hangt Crassus zelf uit? Is hij soms weer terug naar Alexandrië uit afkeer tegen zijn huis? Of is hij zijn muren aan het schrobben? Of, iets

reëler, heeft dat drankorgel weer last van een kater? Want gisteren heb ik hem in Sabrata gezien: hij was jou daar, Aemilianus, nogal opvallend midden op de markt in het gezicht aan het boeren! Daarom, Maximus, vraagt u maar eens aan uw audiëntie-slaven⁸⁰, hoewel hij voor kroegbazen een bekender gezicht is dan voor audiëntieslaven, - maar, ik herhaal, vraagt u ze maar eens of ze Iunius Crassus uit Oea hier gezien hebben. Ze zullen het niet ontkennen. Laat Aemilianus die voortreffelijke jongeman hier brengen op wiens getuigenis hij steunt!

U ziet hoe laat het nu is: ik ben er zeker van dat Crassus alweer enige tijd zijn ochtendroes ligt uit te slapen, ofwel bij een tweede bezoek aan het badhuis voorafgaand aan verder doorzakken zijn dronkemanszweet in een bad uitzweet. Die mijnheer, geachte Maximus, spreekt thans tot u in geschrifte. Niet dat hij niet zóver de schaamte voorbij is om zelfs hier, onder uw ogen, zonder blikken of blozen leugens te verkopen. Maar waarschijnlijk kon hij zich in zijn drankzucht niet zo'n heel klein beetje inhouden om dit uur in nuchtere toestand af te wachten.

Of nog waarschijnlijker: Aemilianus heeft het met opzet gedaan, om hem niet voor uw zo strenge ogen te hoeven brengen. Anders zou u dat monster met zijn gladgeschoren kaken⁸¹, en zijn afschuwelijke aanblik alleen al om zijn gezicht afkeuren: een mannenhoofd beroofd van baard en haar, vochtige ogen, gezwollen oogleden, een brede grijns, lippen vol spuug, een schorre stem, trillende handen, de kroeglucht die hij uitademt. Zijn hele erfdeel heeft hij al lang verbrast, en van de bezittingen van zijn vader resteert hem alleen nog maar een huis. Dat is zijn verkoopadres voor lasterpraat. Nog nooit heeft hij het meer te gelde gemaakt dan bij dit getuigenis: die dronkemansleugen heeft hij aan Aemilianus verkocht voor 3000 sestertiën, zoals iedereen in Oea weet.

(60) Nog voordat het gebeurde waren wij allemaal hiervan op de hoogte. Ik had het kunnen verhinderen door aangifte hiervan te doen, maar ik wist dat een dermate stupide leugen eerder Aemilianus ten nadele zou zijn dan mij: zijn aankoop ervan was tevergeefs, maar mijn minachting ervoor terecht. Ik wilde Aemilianus wel flink veel geld laten verliezen en Crassus publiekelijk te schande laten staan door zijn ontierende getuigenis. Overigens is die zaak eergisteren in alle openheid beklonken in het huis van ene meneer Rufinus (over wie later meer), met als tussenpersonen en onderhandelaars Rufinus en Calpurnianus. Rufinus deed dit met alle plezier: hij wist wist dat een niet onaanzienlijk deel van het honorarium van Crassus naar zijn echtgenote zou vloeien. Voor haar overspel doet hij maar al te graag een oogje dicht...

Ik merkte, geachte Maximus, dat ook u in uw wijsheid hoogte kreeg van hun samenkomst en samenzwering tegen mij. Zodra die getuigeverklaring tevoorschijn werd gehaald, stond de afkeuring op uw gezicht te lezen. Het einde van het liedje is, dat ze ondanks hun abnormale lef en onbeschaafde onbeschaamdheid, het getuigenis van Crassus, dat overduidelijk stonk naar alcohol - dat ze dat zelf niet hebben durven voorlezen of gebruiken. Ik heb er wel over gesproken. Niet omdat ik bang ben voor valstrikken van veren of vangnetten van roet, zeker niet bij een rechter als u, maar om het Crassus betaald te zetten dat hij de kansen van een onnozele hals als onze arme Aemilianus, heeft doen opgaan 'in rook'.

HET HOUTEN BEELDJE

(61) Met een andere beschuldiging kwamen ze bij het lezen van een brief van Pudentilla op de proppen. Het gaat over het ontwerpen van een bepaald beeldje. Ze zeggen dat ik dat ten behoeve van boze toverkunsten uit zeer speciaal hout heb laten maken, ergens in een geheime werkplaats. En hoewel het ding volgens hen lelijk en akelig is, en de vorm heeft van een karkas, zou ik het een bijzondere verering toedragen en met een Grieks woord aanduiden als *de Koning*. (Als ik me niet vergis, ben ik hen nu op de voet aan het volgen. Ik ontrafel draad voor draad het hele weefsel van hun lasterpraat!)

(*Tot de aanklagers:*) Jullie zeggen dat het maken van het beeldje in het geheim gebeurd is. Hoe kan dat, als jullie de kunstenaar zo goed kennen dat jullie hem hier gedagvaard hebben? Alsjeblieft, hier is hij, de kunstenaar Cornelius Saturninus. Bij zijn collega's wordt hij gewaardeerd om zijn techniek en geacht om zijn karakter. Daarstraks heeft hij voor u, Maximus, in antwoord op uw zorgvuldige vragen de hele zaak nog eens eerlijk en duidelijk uiteengezet: ik had bij hem diverse geometrische figuren van palmhout gezien, heel verfijnd en kunstig. Enthousiast geworden door zijn vakmanschap gaf ik hem opdracht om een paar apparaatjes te vervaardigen, en een beeldje van een God naar keuze te produceren, waarbij ik mijn gebeden zou kunnen opzeggen, zoals ik dat gewend ben. Het maakte me niet uit van wat voor materiaal precies hij het beeldje zou maken, als het maar een houtsoort was. Daarom had hij een eerste ontwerp van palmhout gemaakt. Maar mijn schoonzoon Sicinius Pontianus, die het voor mij wilde laten maken, kwam tijdens mijn afwezigheid uit de stad een kistje van ebbenhout brengen. Hij had het voor dat doel van de edelachtbare dame Capitolina weten te verkrijgen. Van dat zeldzamere en duurzamere hout moest het beeldje liever gemaakt worden: dat zou een geschenk zijn dat bij mij bijzonder in de smaak zou vallen. Conform die aanwijzingen voerde hij, Cornelius Saturninus, de opdracht uit, zolang als het kistje materiaal leverde. Op die manier heeft hij stukje bij beetje uit losse plankjes een massief Mercuriusbeeldje weten te fabriceren.

(62) Zoals ik al zei, dat heeft u allemaal al gehoord. Bovendien heeft de zoon van Capitolina, een bijzonder keurige jongeman, in antwoord op uw vragen deze verklaring hier ter plekke bevestigd: Pontianus heeft om het kistje gevraagd, Pontianus heeft het naar de kunstenaar Saturninus gebracht. Evenmin staat ter discussie dat Pontianus het voltooide beeldje uit handen van Saturninus heeft aangenomen, en mij daarna cadeau heeft gedaan.

Als dit alles overduidelijk bewezen is, wat doet er dan nog denken aan magie? Sterker nog: wat bewijst er niet onomwonden dat jullie liegen? 'In het geheim vervaardigd' noemen jullie het. Maar de zeer hooggeplaatste ridder Pontianus heeft het laten maken; de serieuze en onder collega's hogelijk gerespecteerde Saturninus heeft het gebeeldhouwd, zittend in zijn werkplaats in het zicht van iedereen; een zeer illustere dame heeft er door haar schenking aan bijgedragen; en velen van mijn slaven en vrienden die bij mij in- en uitliepen wisten er tevoren en na voltooiing van.

Jullie deinsden niet terug voor de leugen dat ik lang en breed, en wel diepgaand, zou hebben gezocht naar dat hout. En dat terwijl jullie weten dat ik toen afwezig was, en terwijl bewezen is dat ik niet één bepaalde houtsoort aangewezen heb.

(63) Jullie derde leugen was, dat het beeld eruit zag als vel over been, of eigenlijk: alleen maar been, met 'de lugubere, spookachtige gedaante van een gruwelijk kadaver'. Maar als jullie zo'n onmiskenbaar teken van magie op het spoor gekomen waren, waarom hebben jullie mij dan niet opgeroepen om het hier te vertonen? Dachten jullie op die manier vrijelijker leugens op te kunnen hangen over een voorwerp dat er niet is? Helaas, daarvoor krijgen jullie geen kans, vanwege een zeer gelukkige gewoonte mijnerzijds. Want ik heb gewoonlijk waar ik ook heenga een beeldje van een Godheid bij mijn documenten zitten. Op feestdagen offer ik daarvoor wierook en wijn, en soms een dier. Toen ik dan ook daarstraks de ronduit schaamteloze leugen van dat 'karkas' hoorde verkopen, heb ik meteen iemand naar mijn logeeradres gestuurd om dat Mercuriusbeeldje te halen, dat Saturninus voor mij in Oea heeft gemaakt. (*Tot een beampte:*) Geef het me even aan alsjeblieft, dat iedereen het kan zien en vasthouden, en aan een nader onderzoek kan onderwerpen. Zoiets noemde die karkhengst dus een 'karkas'! (*Tot de aanklagers:*) Horen jullie de protesten van de publieke tribune? Horen jullie hoe slecht die leugen valt? Schamen jullie je nog altijd niet voor al die laster? Is dit nu een karkas, is dit een spook, is dit wat jullie een boze geest noemen? Is dit beeld nu magisch, of misschien toch eerder iets van doodgewone devotie? Pakt u het eens aan, Maximus, en bekijkt u het eens goed (bij zo'n zuiver, vroom persoon als u is een gewijd object beslist in goede handen!). Kijk eens, hoe mooi en kerngezond zijn gezicht is, hoe vrolijk de gelaatstrekken van de God, hoe fraai het eerste dons over zijn beide wangen kruipt⁸², hoe op zijn hoofd krulletjes uitkomen onder de rand van zijn vilten muts, hoe grappig boven allebei zijn slapen vleugeltjes uitsteken, en hoe charmant zijn gewaad is vastgemaakt op zijn schouders. Wie dit een karkas durft te noemen, heeft nooit Godenbeelden gezien, of vindt ze zelfs de moeite van het aanzien niet waard. Of kortweg: wie dit houdt voor een spook, die roept zelf spoken op.

(64) Moge deze Godheid, de boodschapper tussen bovenwereld en onderwereld, over jou, Aemilianus, als straf voor die leugens de toorn afroepen van beiderlei Goddelijke machten! Moge hij je onophoudelijk dodengedaanten voor ogen voeren: alles wat er aan schimmen rondwaart, alle fantomen, geesten en spoken; alle angstdromen van donkere nachten, zinsbegoochelingen rondom tomben, dwangvoorstellingen boven het graf - waar jij naar leeftijd en verdienste trouwens al met één been instaat.

Nee, dan wij van de grote familie der Platonici: wij kennen alleen wat schitterend is en fraai, wat religieus, verheven, hemels is. In haar streven naar het hogere heeft die school zelfs verder gezocht dan de hemel, naar wat aan gene zijde ervan ligt, en heeft zij pas stilgehouden aan de buitenste rand van het heelal. Maximus weet dat ik de waarheid spreek: hij heeft in de *Phaedrus* aandachtig gelezen over *de bovenhemelse streken* en *de rug van het hemelgewelf*⁸³.

Daarnaast begrijpt Maximus volkomen (om u nu ook van repliek te dienen betreffende die 'naam') wie dan wel degene is die - niet door mij voor het eerst, maar

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl

[43 van 77]

door Plato *de Koning* genoemd wordt: *alles vormt een kring rond de koning van het heelal; alles is om zijnentwille*⁸⁴. Ja, wie is die koning, oorzaak, reden en eerste oorsprong van het wezen aller dingen, allerhoogste schepper van de ziel, eeuwige redder van al wat leeft, altijdblijvende kunstenaar van zijn eigen wereld, - maar dan kunstenaar zonder zwoegen, redder zonder zorgen, schepper zonder moeite. Niet in plaats, niet in tijd, in geen enkel veranderingsproces is hij te omvangen, en daardoor is hij voor de meeste mensen ombevattelijk, en voor iedereen onuitsprekelijk. Nu zal ik zelf die verdenking van magie eens onderstrepen: ik weiger jou te antwoorden, Aemilianus, welke *Koning* ik vereer. Zelfs al vraagt de proconsul in eigen persoon wat mijn God is, dan nog doe ik het zwijgen ertoe.

(65) Over die naam heb ik voor het moment genoeg gezegd. Resteert alleen nog de vraag waarom ik het beeldje niet van zilver of goud, maar juist van hout wilde laten maken. Ik begrijp wel dat sommige omstanders die vraag op de lippen hebben, niet zozeer omdat ze mijn 'fouten' willen 'vergeven', als wel omdat ze de waarheid willen weten. Ze willen hun laatste vage vermoedens kwijt, nu ze zien dat de verdenking als geheel ruimschoots is weerlegd. (*Tot iedereen:*) Luister dan, als u genteresseerd bent, maar dan met zoveel concentratie en aandacht als mogelijk. Want u krijgt de woorden van Plato zelf te horen, een passage uit het laatste boek van zijn rijpe werk *De wetten*.

*Wat wijgeschenken voor de goden betreft: een redelijk man dient redelijke geschenken op te dragen. Welnu, de grond en de haard van het woonhuis zijn voor iedereen aan alle goden toegewijd; laat dan ook niemand een tweede maal aan de goden toewijden wat hun reeds toegewijd is*⁸⁵.

Dit verbod is erop gericht dat niemand op eigen houtje heiligdommen gaat oprichten. Hij is van mening dat de burgers voor het slachten van offerdieren voldoende hebben aan de openbare tempels. Meteen daarna zegt hij:

Goud en zilver, zowel bij particulieren als in tempels, zijn in andere staten dingen die de naijver opwekken; ivoor, voortkomend van een lichaam dat zijn ziel heeft verloren, is geen rein wijgeschenk; ijzer en brons zijn oorlogswerktuigen; hout echter, als het uit één stuk is - en dat geldt ook voor steen - mag men als wijgeschenk voor de openbare tempels opdragen zoveel als men wil.

Te oordelen naar de algemene instemming, geachte Maximus en leden van de raad, heb ik er bijzonder goed aan gedaan om Plato te kiezen als leidsman in mijn leven, en tevens als advocaat van mijn zaak. U ziet dat ik mij houd aan zijn regels!

HET HUWELIJK MET PUDENTILLA

(66) Nu is het tijd geworden om de aandacht te richten op de brieven van Pudentilla, of beter gezegd: om een eindje terug te gaan in de loop van de gebeurtenissen. Voortdurend krijg ik te horen dat ik me met winstooigmerken heb binnengedrongen

in het huis van Pudentilla. Maar het zal dadelijk voor iedereen volkomen duidelijk zijn dat ik mij verre had moeten houden van dat huis, wanneer ik op winst was uitgeweest. Want dat huwelijk leverde mij over de hele linie weinig voordeel op, en was zelfs in strijd met mijn belangen geweest, als mijn vrouw niet al die ongemakken had gecompenseerd door haar goede eigenschappen.

Er is, al met al, geen enkele andere oorzaak te bedenken waaraan ik dit proces te danken heb (alook veel andere gevaren die ik eerder in mijn leven heb gelopen), behalve pure jalouzie. Waarom zou Aemilianus zich anders zo druk maken, zelfs al wist hij dat ik echt een magiër was? Hij is toch in niets, met geen woord, door mij gekrenkt? Waardoor denkt hij dat hij met recht wraak op mij mag nemen? Zijn aanklacht tegen mij komt in elk geval niet voort uit verlangen naar roem, zoals dat was bij de aanklacht van Marcus Antonius tegen Gnaeus Carbo, van Gaius Mucius tegen Aulus Albucius, van Publius Sulpicius tegen Gnaeus Norbanus, van Gaius Furius tegen Manius Aquilius, van Gaius Curio tegen Quintus Metellus⁸⁶. In al die gevallen wilden jonge, gestudeerde mannen uit eerzucht een proeve van juridische bekwaamheid afleggen, om door een opzienbarend proces bekendheid te verwerven bij hun medeburgers. Bij de ouden was het normaal voor jongemannen aan het begin van hun loopbaan om zo'n staaltje van hun talenten ten beste te geven. Die gewoonte is echter al lang in onbruik geraakt. Maar zelfs als dat niet zo was, dan zou die hem volkomen vreemd zijn. Een demonstratie van welsprekendheid is nu niet bepaald iets voor iemand die onopgevoed en ongeletterd is, eerzucht niet iets voor een boer en barbaar, en een aanzet om een clintenkring op te bouwen niet iets voor een bejaarde die weldra uit ons midden heen zal gaan... Of je zou moeten zeggen dat Aemilianus een 'voorbeeld' heeft willen stellen op grond van zijn 'streng principes'. Dat hij werk gemaakt heeft van deze zaak uit 'algemene verontwaardiging over kwalijke praktijken', en conform zijn eigen 'hoogstaande ethische beginselen'. Dat zou ik nog maar nauwelijks geloofd hebben van die andere Aemilianus - niet die Afrikaan hier, maar de beroemde Aemilianus Africanus, veroveraar van Numantia, de grote censor⁸⁷. Laat staan dus dat ik geloof dat deze stomkop van misdaad zoiets als afkeer kent of zelf maar een begrip heeft.

(67) Conclusie: het is zonneklaar voor iedereen dat het niets dan jalouzie is wat deze mijnheer, en Herennius Rufinus die hem opgehitst heeft (over wie later meer), en de rest van mijn vijanden heeft gebracht tot het aaneenbreien van die lasterlijke aantijgingen van magie.

Vijf dingen moet ik thans ter sprake brengen. Als ik me goed herinner kwamen ze ten aanzien van Pudentilla met de volgende punten aanzetten. Ten eerste zou zij na de dood van haar eerste man nooit hebben willen trouwen, en dus door mijn toverspreuken daartoe zijn gebracht. Ten tweede zijn er haar brieven, door hen opgevat als een bekentenis van magie. Vervolgens is ze ondanks haar 60-jarige leeftijd getrouwd 'voor lustbevrediging', en is het huwelijkscontract getekend in een buitenhuis en niet in de stad: hun derde en vierde punt. De laatste en tevens het meest door jalouzie ingegeven verdachtmaking was die over de bruidsschat. Daarbij hebben ze al hun vuil ten volle gespuid, en daarbij zaten ze het meest in het nauw: zo beweerden ze dat ik meteen aan het begin van onze

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[45 van 77]

verbintenis, in een buitenhuis en zonder aanwezigheid van getuigen, een 'door liefde overmande' vrouw een forse bruidsschat afhandig zou hebben gemaakt. Dat is allemaal volslagen onzin, grote flauwekul, gebazel en gebeuzel. Zonder enig probleem kan ik daarvoor onomstotelijke bewijzen leveren.

Zozeer, geachte Maximus en leden van de raad, dat ik, bij God, echt bang ben dat u denkt dat ik zelf een aanklager geregeld en geïnstrueerd heb, met de bedoeling om bij deze gelegenheid de bestaande jalouzie tegen mij openlijk de kop in te drukken. Geloof u me (het is ook op zichzelf evident): ik moet verdraaid hard mijn best doen om die indruk weg te nemen. Zo klungelig is die aanklacht, dat het eerder lijkt of die een slimme vondst is van mij, dan een stomme zet van hen.

DE VOORGESCHIEDENIS

(68) Nu ga ik de loop der gebeurtenissen in het kort behandelen. Ik zal maken dat Aemilianus de feiten persoonlijk erkent, en daarmee tevens bekend dat hij zich valselijk tot jalouzie jegens mij heeft laten leiden, en ver van het pad der waarheid is afgedwaald. U wil ik vragen om met evenveel aandacht als tot nu toe, en zo mogelijk nog meer, kennis te nemen van de eigenlijke kern en basis van dit proces.

Aemilia Pudentilla, mijn huidige echtgenote, is getrouwd geweest met een man die Sicinius Amicus heette. Hem heeft zij twee zonen geschonken, Pontianus en Pudens. Amicus kwam te overlijden, terwijl zijn vader nog leefde. De jongens kwamen zodoende onder het gezag van hun grootvader van vaderszijde te staan. Gedurende zo'n veertien jaren heeft zij met onvergetelijke toewijding gezorgd voor hun opvoeding. Maar het was geen bewuste keuze van haar om in de bloei van haar leven zo lang weduwe te blijven. De grootvader van de jongens wilde haar tegen haar zin koppelen aan een van zijn andere zoons, Sicinius Clarus. Andere huwelijkskandidaten probeerde hij daarom af te schrikken. Als ze buiten de familie zou hertrouwen, zo dreigde hij bovendien, zou hij haar kinderen niets uit hun vaderlijk erfdeel bij testament nalaten. Toen ze zag dat deze voorwaarde onwrikbaar overeind bleef staan, wilde ze in haar wijsheid en buitengewone toewijding voorkomen dat haar zoons door haar toedoen enig nadeel zouden ondervinden. Ze sloot dus een huwelijksvereenkomst met de man die haar werd opgedragen, Sicinius Clarus. Met allerlei voorwendselen wist ze desondanks toch onder het huwelijk zelf uit te komen, totdat de grootvader van de jongens kwam te overlijden. Haar zoons waren tot zijn erfgenamen benoemd: Pontianus, de oudste, zou voogd worden over zijn broer.

(69) Van die zorg bevrijd, besloot ze dat ze niet langer weduwe moest blijven: ze kreeg huwelijksaanzoeken van de meest vooraanstaande mannen. De last van de eenzaamheid kon zij weliswaar ten volle dragen, maar haar slechte gezondheidstoestand was haar te veel. Als vrouw die de lange jaren van weduwschap onberispelijk in volmaakte kuisheid had geleefd, zonder ooit in opspraak te zijn geraakt, verstramde zij niettemin door het uitblijven van seksuele contacten. Haar organen liepen door langdurig onbruik schade op. Haar baarmoeder raakte aangetast en vaak kwam ze in levensgevaar, wanneer ze onder hevige pijnen het bewustzijn

verloor. Doktoren en vroedvrouwen waren het erover eens dat de oorzaak van de ziekte was gelegen in een gebrek aan seksueel verkeer, dat het kwaad zich van dag tot dag uitbreidde en de ziekte verergerde. Zolang haar nog tijd van leven beschoren was, meenden zij, zou een huwelijk de beste medicijn vormen!

Dat plan vond bij diverse mensen bijval, en speciaal bij onze Aemilianus, de man die kort geleden nog glashard loog dat Pudentilla nooit over een huwelijk had gepeinsd, voordat ze door mij met magische praktijken daartoe was gebracht; de man die loog dat ik alleen haar weduwschap als een soort maagdelijkheid met toverspreuken en vergiften had geschonden. Vaak heb ik met recht horen zeggen dat een leugenaar een goed geheugen moet hebben: maar jou, Aemilianus, schoot het niet eens te binnen, dat ook jij in de tijd voordat ik naar Oea kwam haar ten huwelijk hebt gevraagd, in een brief aan haar zoon Pontianus, die inmiddels volwassen was, en op dat moment verbleef in Rome.

(Tot een beampte:) Reik me even die brief aan, of liever: geef die aan hemzelf. *(Tot Aemilianus:)* lees voor! Weerleg jezelf met je eigen stem en je eigen woorden! Is dat de bewuste brief? Waarom trek je wit weg? (Ja, blozen is er bij jou natuurlijk niet meer bij!) Is dat jouw handtekening? *(Tot de beampte:)* Ik verzoek je om hem luid en duidelijk voor te lezen, zodat iedereen begrijpt hoe groot de kloof is tussen zijn tong en zijn hand, hoeveel minder hij met mij in tegenspraak is dan met zichzelf. *(De brief wordt voorgelezen.)*

(70) Heb jij geschreven, Aemilianus, wat hier is voorgelezen? 'Dat zij van zins is en ook dient te trouwen, dat weet ik, maar wie ze uitkiest, weet ik niet'. Precies, dat wist je niet. Pudentilla kende namelijk jouw grimmige kwaadaardigheid terdege, en had jou dus alleen iets over het gegeven op zichzelf verteld, en niets over de huwelijkskandidaat. Zolang jij dacht dat zij nog steeds je broer Clarus zou trouwen, adviseerde jij vanuit valse hoop haar zoon Pontianus om daarmee in te stemmen.

Als ze dus met Clarus was getrouwd, een boer tot en met, een afgeleefde ouwe vent, dan had je natuurlijk gezegd dat ze uit zichzelf, zonder enige vorm van magie al een hele tijd had willen trouwen. Maar nu het met een jongeman is zoals jullie hem beschrijven, heeft ze dat ineens niet uit vrije wil gedaan, en heeft ze verder een huwelijk altijd van de hand gewezen. Jij 'wist niet', onverlaat, dat die brief van jou hierover hier was! Jij 'wist niet' dat je door je eigen verklaring weersproken zou worden! Die brief wilde Pudentilla als getuigenis en bewijsstuk van jouw intenties liever zelf behouden dan doorsturen: zij wist maar al te goed hoe onberekenbaar en inconsequent, en minstens even onbetrouwbaar en onbeschaamd jij bent. Persoonlijk stuurde ze over deze zaak een brief aan haar zoon Pontianus naar Rome, waarin ze ook haar beweegredenen volledig uiteen zette. Ze schreef ook alle details over haar gezondheid: ze had geen reden om nog langer te volharden. Ze had nu ten koste van eigen gezondheid door haar langdurige weduwschap de erfenis van grootvader weten te verkrijgen, en die door zuinigheid en vlijt nog vergroot. Door de wil der Goden was hij inmiddels op de leeftijd gekomen voor het huwelijk en zijn broer voor de mannentoga⁸⁸. Nu moesten ze eindelijk maar eens goedvinden dat ook zij iets aan haar eigen eenzaamheid en slechte gezondheid ging doen. Over haar toewijding en over haar laatste wilsbeschikkingen hoefden ze niet bang te zijn,

want zoals zij als weduwe was geweest, zo zou ze als getrouwde vrouw ook zijn. - Ik zal nu een afschrift van die brief aan haar zoon laten voorlezen. (*De brief wordt voorgelezen*).

(71) Ik geloof dat hieruit voor iedereen wel voldoende blijkt dat Pudentilla niet door mijn toverspreuken van een hardnekkig volgehouden weduwschap is afgebracht. Al lang wees zij uit eigen beweging een huwelijk niet af, en op een gegeven moment wilde ze mij misschien liever dan de anderen. Waarom die uitverkiezing door zo'n hoogstaande vrouw mij eerder aangerekend wordt dan tot eer strekt, is me ten enenmale onduidelijk. Maar ik sta wel verbaasd, dat Aemilianus en Rufinus zoveel moeite hebben met dit oordeel van mijn vrouw. De mannen die Pudentilla ten huwelijk hebben gevraagd, vinden het geen probleem dat ik de voorkeur kreeg boven hen.

Door dat te doen volgde ze echter meer haar zoon dan haar hart. Zelfs Aemilianus kan niet ontkennen dat het zo gegaan is. Want na ontvangst van zijn moeders brief snelde Pontianus in allerijl terug uit Rome, uit angst dat ze een inhalige kerel had ontmoet, en (zoals dat vaak gaat) alles liet overbrengen naar het huis van haar man. Daarover maakte hij zich zorgen, en niet zo'n klein beetje ook: alle hoop op rijkdom die zijn broer en hij hadden, was gelegen in het kapitaal van zijn moeder. Hun grootvader had hen al met al slechts een bescheiden vermogen nagelaten, terwijl hun moeder 4 miljoen sestertiën bezat. Een zeker geldbedrag was zij weliswaar aan haar zoons verschuldigd, maar dat was vanzelfsprekend niet vastgelegd en alleen mondeling afgesproken. Die angst hield hij voor zich. Hij durfde zich niet openlijk te verzetten, want dan was het of hij haar niet vertrouwde.

(72) Toen de zaken er zo voor stonden (moeder in de huwelijksvoorbereidingen en zoon in angst) wilde het toeval, of het lot, dat ik arriveerde op doorreis naar Alexandrië. 'Was het maar nooit gebeurd', zou ik verdorie bijna zeggen als de achting voor mijn vrouw me dat niet verbood. Het was winter. Uitgeput van de reis kwam ik aan, en bij de familie Appius, vrienden van me, die ik hier uit genegenheid eervol vermeld, moest ik een flink aantal dagen het bed houden. Toen kwam Pontianus bij me op bezoek. We hadden elkaar namelijk nog niet eens zo heel veel jaren tevoren in Athene leren kennen via een paar gemeenschappelijke kennissen, en hadden daarna in hechte vriendschap samengewoond. Hij betoonde zich zeer attent en respectvol; bezorgd informeerde hij naar mijn gezondheid... en uitgekookt viste hij naar mijn liefdesleven. Het leek hem dat hij een bijzonder geschikte man voor zijn moeder had gevonden, een man aan wie hij zonder enig probleem het vermogen van de familie kon toevertrouwen! In het begin probeerde hij in bedekte termen hoogte ervan te krijgen hoe ik daarover dacht. Hij merkte dat ik verder wilde reizen en helemaal niet aan trouwen dacht. Daarom vroeg hij me om nog een tijdje te wachten met weggaan, want hij wilde samen met mij vertrekken: de winter was nu door mijn ziekte onbenut voorbij gegaan, en ik moest dus maar tot de volgende winter wachten, gezien de verzengende hitte en de wilde beesten in de Syrten⁸⁹.

Na lang bidden en smeken wist hij van de lieve familie Appius gedaan te krijgen, dat hij me kon overplaatsen naar bij hem thuis, in de woning van zijn moeder. Daar zou ik een veel gezondere kamer krijgen, en ik zou er ook nog eens een veel ruimer uitzicht hebben op de zee waarvan ik zoveel hield. (73) Hij drong zo hardnekkig aan dat ik me liet overtuigen. Hij vertrouwde zijn moeder en zijn broer, deze jongen hier, aan me toe. Ze kregen van mij veel ondersteuning bij onze gemeenschappelijke studies, en we kwamen steeds meer op goede voet met elkaar te staan.

Intussen was ik weer opgeknapt. Op verzoek van mijn vrienden hield ik eens in het openbaar een rede over een bepaald onderwerp. De basiliek (die diende als toeschouwersruimte) zat helemaal vol met het massaal toegestroomde publiek. Met diverse kreten werd ik toegejuicht; als uit één keel klonk het 'bravo!'. Men vroeg mij om voorgoed te blijven en burger van Oea te worden. Even later, toen het publiek verdwenen was, greep Pontianus dat als uitgangspunt aan. De algemene eenstemmigheid zei hij op te vatten als een teken van de hemel, en hij ontvouwde zijn plan om mij, als ik dat tenminste niet afwees, de felbegeerde hand van zijn moeder te geven. Want alleen mij durfde hij in alles te vertrouwen en geloof te schenken. Als ik dat niet op me zou willen nemen, omdat het geen mooi meisje was dat mij geboden werd, maar een matig bedeelde moeder van twee kinderen, als ik dus vanuit die gedachte liever een andere kans wilde afwachten op meer schoonheid en rijkdom, dan was dat volgens hem geen houding van een vriend, en al evenmin van een filosoof.

Het zou een lang verhaal worden als ik wilde vertellen wat ik daar tegenin gebracht heb; hoe lang en hoe vaak we erover hebben gediscussieerd; met wat voor smeekbeden hij me allemaal bestookte, en hoe hij niet afliet voordat hij het gedaan had gekregen. Weliswaar had ik Pudentilla na een vol jaar onafgebroken samenleven door en door leren kennen, en had ik de goede eigenschappen gezien waarmee ze begiftigd was, maar ik wilde ook graag verder reizen. Een huwelijk zou me daarin belemmeren, en zodoende had ik het een tijdlang van de hand gewezen. Maar al gauw deden haar kwaliteiten mij even zeer naar haar verlangen, als wanneer ik haar zelf een aanzoek had gedaan. Pontianus had ook zijn moeder ertoe gebracht dat ze mij verkoos boven alle anderen. Hij wilde het zo snel mogelijk laten gebeuren, en zette er ongelofelijke vaart achter. We konden maar nauwelijks een beetje uitstel van hem krijgen: eerst zou hij zelf trouwen, en zou zijn broer voor het eerst de mannentoga aandoen, maar daarna zou onze verbintenis dan gesloten worden.

TEGENWERKING DOOR HERENNIUS RUFINUS

(74) Kon ik het volgende verdorie maar overslaan zonder dat mijn zaak er zwaar onder zou lijden! Want ik heb Pontianus zijn misstap simpelweg vergeven toen hij zijn excuses aanbod, en ik wil niet de indruk wekken dat ik hem nu zijn onstandvastigheid verwijt. Maar ik moet toegeven (men heeft het mij voor de voeten geworpen!) dat hij na zijn trouwdag onze afspraak niet meer wilde nakomen. Plotseling was hij van gedachten veranderd: wat hij tevoren met zoveel energie had

proberen door te duwen, wilde hij nu even hardnekkig tegenhouden. Tenslotte was hij bereid om alles te doen of te laten om te voorkomen dat ons huwelijk tot stand zou komen.

Toch is die hele verfoeilijke verandering van gedachten en die plotselinge vijandigheid tegen zijn moeder niet zijn eigen schuld, maar die van Herennius Rufinus. Dat is die man hier, zijn schoonvader, het meest ordinaire, criminele en gedegenereerde sujet op aarde. Zo gematigd als ik maar kan, moet ik die kerel in een paar woorden beschrijven. Hij heeft namelijk alle krachten ingezet om mij deze affaire te berokkenen. (Zou ik dus helemaal niets over hem zeggen, dan had hij alle moeite voor niets gedaan!)

Hij is de ophitser van het kleine jong, hij is de bedenker van de aanklacht, de inhuurder van advocaten, de koper van getuigen; hij is de hoogoven waarin al die laster is geproduceerd, het vuur en de gesel waardoor Aemilianus wordt opgezweept! Tegenover iedereen schept hij ongegeneerd erover op, dat ik door zijn machinaties in staat van beschuldiging ben gesteld. Hij heeft ook alle reden om zich op de borst te kloppen. Want hij is bij uitstek een proces-verpatser, een fraude-fantast, een conflicten-constructeur en een kwaad-kwekerij. Daarnaast is hij een centrum van seks- en vreetorgien, een bordeel, een hoerenkast. Van kindsbeen af staat hij openlijk bekend om alles wat een mens te schande maakt. Lang geleden, toen hij nog jong was en nog niet door zijn huidige kaalheid werd ontsierd, was hij de vieze pedofielen al bij alle ontucht graag van dienst. Later, als jonge kerel, werd hij door dansen en acteren heel fragiel en nuchterig, maar dan - volgens de verhalen - zonder enige vorm van raffinement of fantasie. Want het heet dat hij niets had van een acteur, behalve dat hij een mietje was.

(75) Zelfs nu hij al zo oud is - de Goden mogen hem verdoemen! - is zijn huis, excusez le mot, een pooiertent en is zijn hele familie door ontucht verloederd. Zelf leidt hij een leven van schande, zijn vrouw is een hoer en zijn zoons zijn van hetzelfde slag. Dag en nacht leeft de jeugd zich daar uit: slaan met de deuren, luidkeels gezang bij de ramen, rumoer van feestgangers in de eetkamer, een gaan en komen van echtbrekers in de slaapkamer. Want daar kan iedereen gerust naar binnen, als hij de heer des huizes maar betaalt. Zo gooit die man zijn echtelijke eer te grabbel, en haalt er nog inkomsten uit ook. Destijds verkocht hij handig zijn eigen lichaam, nu dat van zijn echtgenote. Hij zelf (ongelogen!), hij zelf regelt meestal de afspraken voor de nachten met zijn vrouw. Hier hebben we dan een typisch voorbeeld van een geheim verbond tussen echtgenoten: wie de vrouw een behoorlijke vergoeding geeft, die blijft ongemoeid, en kan vrijelijk weer vertrekken. Wie met minder centen voor de dag komt, wordt (na een afgesproken teken) 'als echtbreker betrapt'. Dan is het net als tekenles: je mag pas weg wanneer je iets getekend hebt...⁹⁰. Maar ja, wat moet een arme jongen doen die een aardig vermogen verliest?

Dat was hem trouwens onverwacht in de schoot gevallen, doordat zijn vader de boel had opgelicht. Want deze stond bij verschillende geldschietters in het krijt, maar verkoos geld boven eer. Toen hij namelijk van alle kanten werd belaagd met schuldverklaringen, en door hand iedereen op straat werd vastgehouden als een gek,

zei hij: 'hou op, alsjeblieft! Ik kan mijn schuld echt niet betalen!'. Zijn gouden ringen, en alle andere dingen die van zijn stand getuigden deed hij van de hand en hij trof een schikking met zijn schuldeisers. Maar hij was wel zo slim om zijn kapitaal voor het grootste deel op naam te zetten van zijn echtgenote. Zelf 'vervallen tot armoede en gebrek' en veilig in zijn onaanzienlijke positie, liet hij deze mijnheer Rufinus, ongelogen, drie miljoen sestertien na om over de kling te jagen. Zo'n enorm bedrag kreeg deze vrij op naam uit het vermogen van zijn moeder. Dan praat ik dus nog niet eens over wat zijn vrouw binnenbracht door die dagelijkse 'bruidsschatten'. Alles heeft dat varken binnen een paar jaar systematisch in zijn maag belegd, en door veelsoortige slemperijen naar de verdommenis geholpen. Je zou bijna denken dat hij de kritiek wilde voorkomen dat hij nog iets bezat door zijn vaders oplichterspraktijken. Als rechtgeaard, fatsoenlijk mens zette hij zich ervoor in, om kwalijk verworven kapitaal ook op een kwalijke manier te laten verdwijnen! Niets heeft hij over van zijn aanzienlijke fortuin behalve zielige ontevredenheid en een maag als een vat zonder bodem.

(76) Maar zijn vrouw werd al een dagje ouder en raakte versleten. Ze wilde niet meer de hele familie door haar zedeloos gedrag onderhouden. Maar gelukkig had het echtpaar ook een dochter... Vergeefs leurde Mama met haar rond bij de rijke jongens, en een paar kandidaten kregen haar zelfs op proef! Maar als de weinig eisende Pontianus niet op haar weg gekomen was, zou ze al voor het huwelijk 'haar man verloren hebben' en nog altijd thuis zitten. Tegen ons nadrukkelijk advies verleende Pontianus haar de titel 'bruid'. Dat was natuurlijk nep en flauwekul, want hij wist best dat ze kort voor hun bruiloft nog verloofd was geweest met een jongen van goede komaf. Maar die was haar zat geraakt, en had haar mooi laten zitten.

Zonder een spoor van onzekerheid of angst kwam ze als jong bruidje bij Pontianus. Haar eer was haar al ontroofd, haar bloei verwelkt, haar sluier vervaald; opeens was ze weer 'maagd' geworden ondanks de recente afwijzing; een meisje in naam, maar niet naar onschuld. Ze liet zich vervoeren in een draagstoel met acht slaven. (*Tot iedereen:*) Als u erbij bent geweest, heeft u wel gezien met wat voor brutale blikken ze naar de jongens keek, hoe arrogant ze daar lag te pralen en te pronken. Zo moeder, zo dochter! Dat was wel duidelijk als je zag hoe ze was opgemaakt, compleet met dat rouge op haar wangen, en hoe ze lonkte met haar ogen! De bruidsschat was de dag te voren volledig, tot op de laatste cent, geleend. Bovendien was hij veel groter dan een bankroet en kinderrijk huis zich kan veroorloven.

(77) Maar deze mijnheer is even onmatig ambitieus als matig bemiddeld. Zijn inhaligheid gaat gelijk op met zijn armoede. Die 4 miljoen van Pudentilla had hij dan ook al lukraak over de balk gegooid, nog voor hij er iets van gezien had. Om nu makkelijker de inschikkelijkheid van Pontianus en de eenzaamheid van Pudentilla te kunnen uitbuiten, wilde hij mij kwijtraken. Zodoende begon hij zijn schoonzoon verwijten te maken, omdat hij zijn moeder met mij had verloofd. Hij raadde hem aan om zo gauw mogelijk, zolang het nog kon, dat gevaar de rug toe te keren. Het was toch veel beter om het bezit van zijn moeder zelf te houden, dan het willens en wetens aan een buitenstaander over te dragen? Voor het geval dat hij niet zou willen

luisteren had de oude vos nog iets in petto dat een verliefde jongen zonder meer overtuigt: hij dreigde zijn dochter terug te zullen halen.

Het resultaat is voorspelbaar: de jongen was onervaren en bovendien volkomen ingepakt door de charmes van zijn bruidje, en werd in de gewenste richting afgeleid van het rechte pad. Als woordvoerder van Rufinus ging hij naar zijn moeder, maar zijn poging om haar van haar voornemens af te brengen had geen succes. Integendeel, hij kreeg zelf het verwijt te horen dat hij wispelturig en inconsequent was. Wat hij moest overbrengen aan zijn schoonvader loog er niet om: hij had zijn moeder, van nature toch een zeer meegaande vrouw, niet van gedachten kunnen doen veranderen. Door zijn vragen was ze ook nog eens kwaad geworden, waardoor ze alleen maar volhardde in haar besluit. Bovendien was het haar niet ontgaan dat die vragen waren gesteld op verzoek van Rufinus. Tegen diens ongehoorde inhaligheid zou ze zich dus eens te meer moeten verzekeren van de steun van een echtgenoot.

(78) Toen die pooier van zijn eigen vrouw dit hoorde, verloor hij zijn hoofd en barstte in woede uit. Hij ontbrandde in zo'n razernij, dat hij over een uiterst eerbare en ingetogen dame in aanwezigheid van haar zoon woorden gebruikte die eerder bij zijn eigen slaapkamer passen: hij schreeuwde dat ze een slet was, en ik een magiër, een gifmenger. Veel mensen hebben dit gehoord (indien gewenst kan ik hen met naam en toenaam noemen). Eigenhandig, zo dreigde hij, zou hij me om zeep helpen. Zelfs nu kan ik mijn woede maar nauwelijks bedwingen, en voel ik een diepe verontwaardiging opwellen. Jij, verwijfde nicht, jij dreigt een man eigenhandig te zullen doden? Maar met welke hand dan wel? Zo eentje als van Philomela, of Medea, of Clytaemnestra⁹¹? Wanneer je hen uitbeeldt - zo nicherig ben je, en zo bang voor ijzer - dan doe je dat zonder toneeldolk!

DE BRIEF VAN PUDENTILLA

Maar ik dwaal af. Toen Pudentilla zag dat haar zoon onverwacht zijn eigen goede ideeën uit het hoofd waren gepraat, vertrok ze naar het platteland. Om haar kritiek te spuien schreef ze hem van daaruit die beruchte brief, waarin ze volgens mijn tegenstanders bekende dat haar liefde veroverd was door mijn magie en dat zij zelf het verstand verloren had. Van die brief heb ik eergisteren op uw bevel, Maximus, een kopie gemaakt, in aanwezigheid van de secretaris van Aemilianus. Zelf heeft Aemilianus hem eveneens gekopieerd, en beide afschriften zijn gewaarmerkt.

Alles in die brief logenstrafte hun beweringen, en pleit daarentegen voor mij. (79) Maar toch... al had zij daarin onomwonden gesteld dat ik een magiër was, dan zou het toch lijken of ze tegenover haar zoon liever de schuld wilde geven aan dwang mijnerzijds dan haar eigen vrije wil. Of is Phaedra soms de enige die een vervalst liefdesbriefje gebruikt heeft? Dat traukje kennen toch alle vrouwen! Wanneer ze zo'n verlangen opvatten, willen ze liever dat het lijkt of ze gedwongen zijn. Maar al geloofde ze echt dat ik een magiër was, moet ik dan als een magiër worden beschouwd, omdat Pudentilla dat heeft geschreven? Met al jullie argumenten, al

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[52 van 77]

jullie getuigen en die hele redevoering kunnen jullie niet bewijzen dat ik een magiër ben: maar zij kan het met één enkel woord? Daarbij is een officiële aanklacht bij het gerecht nog wel even iets anders dan een brief. Toon mijn schuld maar eens aan via mijn eigen daden, in plaats van andermans woorden!

Trouwens, heel wat mensen kunnen evengoed in staat van beschuldiging worden gesteld voor elk denkbaar misdrijf, als alle woorden van liefde of haat in een brief als rechtsgeldig bewijs worden erkend. 'Pudentilla schrijft dat je een magiër bent, dus ben je een magiër'. En als ze nu eens had geschreven dat ik consul was, zou ik dan consul zijn? Of schilder, of dokter, of, ik noem maar eens iets, onschuldig? Zou iets daarvan aangenomen worden, louter omdat zij het beweerde? Nee, natuurlijk. Het is een groot onrecht om iemands belastende verklaringen wel te geloven, maar de ontlastende niet; om een brief wel iemands ondergang te laten zijn, maar niet zijn redding! 'Maar zij was totaal buiten zichzelf, en dodelijk verliefd op jou.' Goed, dit zij zo. Maar is ieder object van verliefdheid een magiër, wanneer het subject dat toevallig schrijft? Ik kan niet geloven dat Pudentilla in die tijd verliefd op me was, als ze naar buiten toe dingen schreef die onherroepelijk tegen me zouden worden gebruikt.

(80) En wat wil je nu eigenlijk? Was ze nu gek of niet gek toen ze dat schreef? Niet gek? Dan was ze dus geen slachtoffer van toverkunsten! Wel gek? Dan wist ze niet wat ze schreef, en hoeven we haar dus niet te geloven! Sterker nog, als ze gek was, kon ze ook nooit weten dát ze gek was. Want zoals het onzinnig is om te zeggen dat je zwijgt, omdat je door te zeggen dat je zwijgt juist niet zwijgt, en door die verklaring datgene wat je verklaart meteen ontkracht, zo zit hier ook een tegenstrijdigheid, die eigenlijk nog sterker is. 'Ik ben gek' is alleen waar, als je weet waarover je het hebt. Maar als je weet wat gekte is, dan ben je niet gek. Want gekte kan zichzelf niet kennen, niet meer dan blindheid zichzelf zien. Pudentilla was dus volledig bij zinnen, als ze dacht dat ze niet bij zinnen was. Ik zou hier nog meer over kunnen zeggen, maar ik laat de dialectiek nu maar even zitten.

De brief zelf spreekt heel andere taal. Ja, hij lijkt bijna met voorbedachte rade opgesteld en aangepast voor dit proces. (*Tot een beambte:*) hier, lees even een stukje voor, totdat ik 'stop' zeg. (*Een deel van de brief wordt voorgelezen*).

Ho, wacht even met de rest. Nu zijn we bij het punt waar de hele zaak om draait. Tot nu toe, Maximus, heeft zij het nog niet gehad over magie, althans voor zover ik het gemerkt heb. Ze is alleen hetzelfde verloop van de feiten nagegaan als ik zoëven: haar lange weduwschap, de beste medicijn voor haar gezondheid, haar verlangen om te trouwen, de manier waarop Pontianus mij aangeprezen had, en zijn raad om met mij en niemand anders te trouwen.

(81) Dat is wat er tot nu toe is voorgelezen. Blijft over: de rest van de brief. Die is evenzeer ten gunste van mij geschreven, maar pakte desondanks verkeerd voor mij uit. De brief was expres verstuurd om die verdenking van magie de wereld uit te helpen, maar dankzij Rufinus (hulde aan hem!) bereikte zij een diametraal tegenovergesteld effect: bepaalde inwoners van Oea kwamen nu tot het idee dat ik een magiër ben.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[53 van 77]

U hebt veel mondelinge verklaringen aanhoord, geachte Maximus, veel kennis opgedaan door eigen studie, en ook heel wat geleerd door eigen ondervinding: maar zo'n slinkse verdraaiing, zo'n fraai staaltje van doortraptheid, dat bent u ongetwijfeld nog nooit tegengekomen. Had een Palamedes, een Sisyphus, een Eurybates of Phrynonidas⁹² zoiets ooit kunnen bedenken? De figuren die ik hier noem en andere notoire bedriegers, zijn in vergelijking met Rufinus niet veel meer dan idioten en malloten. Wat een prachtige verzinsel! Wat een slimme zet - goed voor minstens tuchthuis en kerker! Wie had dat kunnen denken? De brief die mij verdedigen zou, werd omgezet in een beschuldiging, zonder dat er een letter aan veranderde! Het is werkelijk ongelooflijk. Maar hoe dit ongelooflijke toch gebeurd is, dat zal ik laten zien.

(82) De moeder bekritiseerde haar zoon, omdat hij mij eerst had opgehemeld, maar nu in navolging van Rufinus bestempelde tot magiër. Haar eigen woorden luiden: *Apuleius is een magiër, en ik ben door hem betoverd, en ben verliefd op hem! Kom dus naar me toe, zolang ik nog bij zinnen ben.* Die woorden die ik hier in het Grieks citeer, werden door Rufinus geïsoleerd en uit hun context gelicht. Hij liep ermee rond, als vormden ze een bekentenis van haar, en hij toonde ze aan Jan en alleman. Pontianus werd in tranen meegetroond over het marktplein. Maar van haar eigenlijke brief liet hij slechts deze frasen lezen: alles ervoor en erna hield hij achter. Dat was 'te schandelijk om te laten zien'. Je hoefde alleen maar te constateren dat de vrouw magie bekende.

Tja, wat wil je? Iedereen vond het heel aannemelijk. De brief die me van alle smetten moest reinigen, veroorzaakte bij onwetenden een onstellende afkeer van mij. Die vuilak ging midden op het forum als een razende tekeer. Telkens weer maakte hij de brief open, en protesteerde hij luid: 'Apuleius is een magiër! Dat zegt een vrouw die zelf slachtoffer van hem werd. Wat willen jullie nog meer voor bewijzen?' Niemand nam het voor mij op, en antwoordde: 'mag ik alsjeblieft de héle brief even zien? Laat me alles eens lezen, van begin tot eind. Vaak lijken geïsoleerde passages zich te lenen voor gemene trucs. Op elke tekst kun je ernstige kritiek hebben, als je van met elkaar verbonden elementen het begin weghaalt, of uit een geheel bepaalde onderdelen naar believen weglaat, of gedeelten die andermans gedachten weergeven voorleest met een intonatie alsof de auteur die onderschrijft in plaats van afwijst.' Zulke dingen hadden gezegd kunnen worden! Hoe terecht dat zou zijn geweest, dat moge blijken uit de letterlijke tekst van de brief.

(83) Controleer, Aemilianus, of de tekst van jouw en mijn gewaarmerkte afschrift gelijk luidt.

Toen ik om deze redenen besloten had te gaan trouwen, was jij degene die mij ertoe overhaalde om juist aan hem de voorkeur te geven boven alle anderen. Jij bewonderde de man, en wilde hem graag via mij in de familie brengen. Maar nu onze boosaardige aanklagers jou van gedachten hebben doen veranderen, nu ineens is Apuleius een magiër, en ben ik door hem betoverd, en ben ik verliefd op hem! Kom dus naar me toe, zolang ik nog bij zinnen ben.

Ik bezweer u, Maximus: hadden letters, zoals sommige ervan 'stemhebbend' heten, inderdaad maar een eigen stem! Waren woorden maar echt 'gevreugeld', zoals de dichters zeggen, en konden ze maar vliegen! Dan hadden bij dat eerste opzettelijk verkeerde citaat van Rufinus, toen hij een paar woorden las, maar de meeste welbewust verzwegen, alle andere letters luidkeels verkondigd dat ze valselijk werden vastgehouden! Dan waren alle achtergehouden woorden uit Rufinus' handen uitgevloegen, en hadden ze heel het markplein met hun protesten vervuld! 'Wij komen ook van Pudentilla! Wij hebben ook een boodschap! Luister niet naar dat gemene, criminele type, dat bedrog probeert te plegen met behulp van andermans brief. Let liever op ons! Apuleius wordt door Pudentilla niet aangeklaagd van magie, maar van een soortgelijke aanklacht van Rufinus vrijgesproken!' Al die dingen zijn toen niet gezegd, maar treden nu, met des te meer profijt voor mij, zonneklaar aan de dag. We hebben je trucjes door, Rufinus! We doorzien je bedriegerij! We hebben je leugens achterhaald! De waarheid werd lang op de kop gezet, maar komt weer boven, terwijl de laster in een diepe afgrond stort.

(84) (*Tot de aanklagers:*) Met een brief van Pudentilla hebben jullie mij uitgedaagd. Juist door die brief zal ik het winnen. Als jullie het slot ervan nog willen horen, zal ik het jullie niet onthouden. (*Tot gerechtsdienaar:*) Vertel jij eens, met welke woorden de vrouw haar brief besluit, zij die betoverd, waanzinnig is, zij die haar verstand verliest, verliefd is: *Ik ben noch betoverd noch verliefd. Het lot...*⁹³, enzovoort. (*Tot de aanklagers:*) Moet ik nog doorgaan? Pudentilla protesteert! Tegen jullie lasterpraatjes in maakt zij in een soort openbare verklaring aanspraak op haar geestelijke gezondheid. De reden of noodzaak om te trouwen legt ze bij het lot. Daarmee heeft magie wel heel weinig van doen, of sterker nog: daardoor wordt ze volledig opgeheven. Wat kunnen spreuken en vergiften nog uitrichten, wanneer het lot van ieder ding, net als een geweldig donderende bergstroom, noch te stoppen noch te versnellen is? Door haar uitspraak bestrijdt Pudentilla niet alleen dat ik een magiër zou zijn, maar überhaupt dat er zoiets bestaat als magie. Goed, dat Pontianus deze brief van zijn moeder in zijn geheel bewaard heeft, zoals hij dat altijd doet. Goed, dat jullie door dit overhaaste proces niet meer eraan zijn toegekomen om te knoeien in deze brief. Dat is te danken aan u, Maximus, en aan uw vooruitziende blik. Van meet af aan begreep u dat dit lasterpraatjes waren, die geen tijd meer mochten krijgen om sterker te worden. Door de zaak onmiddellijk voor te laten komen en geen enkel uitstel meer te verlenen, heeft u ze eenvoudig lamgelegd.

Maar laten we eens aannemen dat de moeder in een geheime brief aan haar zoon, zoals dat gaat, haar liefde opbiecht. Was het dan juist, Rufinus, en, ik zeg niet een blijk van respect, maar dan toch van menselijkheid om zo'n brief algemeen bekend te maken, vooral bij monde van haar eigen zoon? - Maar nu dacht ik even niet na: ik kan natuurlijk niet verlangen dat je andermans eer redt, als je die van jezelf hebt prijsgegeven.

(85) Maar wat klaag ik over het verleden? Het heden is minstens even bitter! Is die arme jongen zo zeer bedorven dat hij een brief van zijn moeder, die hij beschouwt als een liefdesbrief, voorleest voor het tribunaal van een proconsul, ten

overstaan van een uiterst eerzaam man als Claudius Maximus, bij die beelden hier van keizer Pius⁹⁴? Een zoon die zijn moeder van de schandelijkste ontucht beticht, en haar heur liefde verwijt? Men moet wel heel zachtmoedig zijn om hierover niet danig geïrriteerd te raken! Wat jij deed was laag! Jij bestond het om in je moeder's gevoelsleven te gaan graven: je keek haar in de ogen, telde haar zuchten, peilde haar stemmingen, onderschepte haar brieven, om haar liefde aan te tonen. Je probeerde te weten te komen wat ze in haar slaapkamer uitvoerde: respecteer je haar dan nog niet eens als vrouw (ik zeg nog niet eens: als verliefde vrouw)? Denk je dat ze geen enkel ander gevoel heeft behalve dat van een moeder voor haar kinderen?

Arme schoot van Pudentilla! Onvruchtbaarheid was beter geweest dan zo'n kind. Op die negen maanden rustte geen zegen, die veertien jaren weduwschap waren voor niets! Van de adder wordt verteld⁹⁵ dat hij de baarmoeder van het moederdier opvreet om naar het daglicht te kunnen kruipen, en dus geboren wordt door moedermoord. Maar Pudentilla krijgt van haar volwassen zoon heel wat fellere beten te verduren bij diens leven en welzijn. Haar stilte wordt verbroken, haar eer geroofd, haar hart doorwoeld, haar diepste binnenste naar buiten gehaald.

Is dat de dank die je als goede zoon aan je moeder bewijst voor het leven dat zij je heeft geschonken, de erfenis die ze je in handen heeft gespeeld, de veertien lange jaren dat ze je heeft onderhouden? Zijn dat de vaardigheden die je van je oom geleerd hebt? Als je nu zeker wist dat jouw zonen op jou zouden lijken, zou je niet durven trouwen! Er is die bekende versregel *ik moet niks hebben van vroegwijze jongetjes*⁹⁶. Maar een vroeg slechte jongen, wie wil daar iets mee te maken hebben? Dat is een soort monster, vroeger groot in misdaad dan in jaren, eer zondig dan mondig, groen qua jeugd maar grijs qua slechtheid. Eigenlijk zit het gevaar hierin: hij krijgt pardon, en richt daardoor des te meer schade aan; hij is nog niet rijp voor straf, maar al wel voor onrecht - wat zeg ik, onrecht? Een misdaad tegen zijn moeder, van een verschrikkelijk, ontstellend, onvergeeflijk soort!

(86) Bij de Atheners vind je een mooi voorbeeld van normale menselijkheid. Toen ze een aantal brieven van hun vijand Philippus van Macedonië bemachtigd hadden, lieten ze die stuk voor stuk publiekelijk voorlezen. Maar één brief, aan zijn vrouw Olympias, werd overgeslagen. Ze wilden hun vijand besparen dat zijn huwelijksgeheimen algemeen bekend zouden worden. Naar hun idee moest algemeen fatsoen toch voorrang krijgen boven persoonlijke wraak. Zo deed vijand tegen vijand; en wat deed jij, als zoon tegen je moeder? (Je ziet wat voor gelijke grootheden ik naast elkaar zet!) Zoon las moeders vermeende 'liefdesbrieven' voor in een bijeenkomst als deze! Maar als jij hier een ietwat gewaagd gedicht moest voordragen, zou je het waarachtig niet durven! Ergens zou er een grens zijn aan je onbeschaamdheid! Nooit zou je hebben gelezen uit dat schrijven, als je echt kon lezen en schrijven.

ANDERE BRIEVEN

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[56 van 77]

Er was ook nog een brief van jou zelf, die je hebt durven laten citeren. Daarin liet jij je in bijzonder onbehoorlijke, beledigende en schandalige bewoordingen over je moeder uit, hoewel ze je toen nog omringde met haar zorg. Die brief had je naar Pontianus gestuurd, vermoedelijk om het niet te laten bij één blunder, en die goede daad van je niet aan de vergetelheid prijs te geven. Arme jongen! Snap je niet dat je oom dat goedvond, omdat het hem in de ogen van de mensen zou vrijpleiten? Er zou uit blijken dat jij ook al voordat je bij hem ging wonen, toen je nog slijmerig deed tegen je moeder, een slimme vos en een schoft was! (87) Ik kan me trouwens niet voorstellen dat Aemilianus zo stom is, dat hij denkt dat een brief van een jongen, die ook nog eens mijn aanklager is, mij enig nadeel oplevert.

Dan hadden we nog die vervalste brief, niet geschreven in mijn hand, niet geloofwaardig in elkaar gezet. Het zou moeten lijken alsof ik daarin mevrouw had trachten in te palmen met liefdesverklaringen. Maar waarom zou ik haar mijn liefde verklaren? Ik vertrouwde toch op mijn toverkunst? Hoe is die brief eigenlijk bij hen in handen gekomen? Want hij was natuurlijk via een vertrouweling naar Pudentilla gezonden: in zulke gevallen zorgt men daarvoor! Waarom zou ik verder zoveel taalfouten maken, en zo zondigen tegen de grammatica? Ik kende volgens hen toch zo goed Grieks? En waarom zou ik haar opgeilen met platte, ordinaire kreten? Ze zeggen zelf dat ik in liefdespoëzie heel aardig uit de hoek kan komen!

Zo is het en niet anders, iedereen ziet het: deze man die een brief van Pudentilla in perfect Grieks niet kon lezen, had met deze brief van eigen makelij veel minder moeite: daarmee kon hij beter uit de voeten!

Over de brieven heb ik niets meer te zeggen, behalve nog één ding. Pudentilla, met haar ironisch en spottend bedoeld woorden *kom dus, zolang ik nog bij zinnen ben*, heeft na haar schrijven haar zoons en haar schoondochter te logeren gevraagd, en zo'n twee maanden met ze doorgebracht. Laat die brave jongen maar eens vertellen wat hij in die tijd bij zijn moeder aan afwijkend gedrag of rare taal heeft bespeurd, dat toe te schrijven is aan krankzinnigheid. Laat hij maar eens ontkennen dat ze zorgvuldig alle rekeningen controleerde van opzichters, schaapherders en stalknechten. Of dat zijn broer Pontianus een ernstige waarschuwing van haar kreeg dat hij op zijn hoede moest zijn voor Rufinus. Of dat hij een ware reprimande kreeg, omdat hij de aan hem gerichte brief had laten zien aan Jan en alleman, en zelf niet te goeder trouw gelezen had. Of, na dit alles, dat ik met zijn moeder ben getrouwd in een buitenhuis, een plaats die we al lang tevoren afgesproken hadden.

DE SLUITING VAN HET HUWELIJK

Want zo was besloten: we wilden ons bij voorkeur op een huis buiten de stad in de echt verbinden. Zo zouden de mensen niet opnieuw op gratificaties afkomen. Het was namelijk nog maar kort geleden dat Pudentilla 50.000 sestertiën had kunnen afboeken als giften aan het volk. Dat was geweest op de dag dat Pontianus trouwde en dit jochie hier een toga aangetrokken kreeg. Bovendien wilden we ook af zijn van alle diners en vervelende toestanden waar jonggehuwden normaal gesproken niet

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[57 van 77]

omheen kunnen. (88) Dat is de enige reden waarom het huwelijkscontract tussen Pudentilla en mij niet in de stad, maar in een huis daarbuiten is getekend: we wilden niet nog eens 50.000 sestertiën weggooien, en niet met jou, of bij jou, eten. Is dat voor jou voldoende reden?

Toch vind ik het gek dat jij zo'n afkeer hebt van een buitenhuis. Je bent toch meestal op het platteland! En de 'Julische wet over het huwen der standen'⁹⁷ zegt in elk geval nergens: 'men voltrekke het huwelijk niet in een buitenhuis'. Eigenlijk is het zelfs veel gunstiger met het oog op kinderen om een vrouw te huwen in een buitenhuis dan ergens in het centrum. Vruchtbaar land is beter dan een steriele stad, kluiten aarde en gras beter dan puimsteen-straten en glas. De toekomstige moeder moet trouwen in de schoot van ons aller moeder, temidden van rijpe gewassen, op vruchtbare bodem. De getrouwde vrouw kan het beste liggen onder een olm, in de armen van moeder aarde, tussen scheuten van plantjes en nieuwe loten aan de wijnstok, tussen uitlopende bomen. Hier is dat beroemde vers uit de komedie volledig van toepassing:

*om kroost en wettig nageslacht te produceren*⁹⁸

Voorvaderen van de Romeinen, mensen als Quintius, Serranus en vele anderen⁹⁹, mochten niet alleen trouwen op hun akkers, maar zelfs consul of dictator worden. Er is zoveel over dit onderwerp te zeggen dat ik het maar hierbij laat. Straks denk je nog dat ik jou een plezier wil doen met die lof van het platteland!

PUDENTILLA'S LEEFTIJD

(89) Dan wat betreft de leeftijd van Pudentilla. Je volgende pertinente leugen was dat ze al 60 jaar was toen ze trouwde. Daarop nu in het kort een antwoord. Want op zo'n glashelder punt is weinig discussie nodig.

Haar vader heeft zijn dochter na de geboorte aangegeven, zoals iedereen doet. De akte wordt bewaard in het openbaar archief, en daarnaast ook thuis. Je krijgt hem nu onder ogen. (*Tot een beampte:*) Geef deze akte aan Aemilianus. (*Tot Aemilianus:*) Bekijk het touw¹⁰⁰, controleer of het zegel klopt, lees de namen van de consuls, en tel het aantal jaren. Jij gaf er haar 60. Laten het er 55 zijn: een lustrum erbij gelogen! - Dat is te weinig, ik zal wat royaler doen. Je 'gaf' Pudentilla tenslotte ook heel wat jaren... Ik geef je dus van mijn kant tien jaar: Mezentius mag evenveel 'dwalen' als Odysseus¹⁰¹! Maak maar eens hard dat het er in ieder geval 50 waren. Kort en goed, omdat jij het alleen tegen woekertarieven doet¹⁰², twee maal een decennium maak ik ervan, ik trek er 20 jaar vanaf. - Maximus, laat u het aantal jaren tellen. U zult zien dat Pudentilla nauwelijks de leeftijd van 40 jaren gepasseerd is. Wat een brutaal en enorm bedrog! Zo'n leugen is wel 20 jaar verbanning waard! De helft lieg je erbij, Aemilianus, anderhalf maal zoveel durf je ervan te maken! Als je nou 30 jaar gezegd had in plaats van tien, dan had het nog kunnen lijken of je per ongeluk een verkeerd handgebaar gemaakt had¹⁰³: de toppen van wijsvinger en duim tegen elkaar, in plaats van een rondje van de wijsvinger middenop de duim. Maar nu

heb je het getal 40, makkelijker aan te duiden dan de rest, met een gestrekte handpalm, heb je die 40 met de helft vermeerderd. Dat kan geen vergissing zijn! Misschien heb je haar op 30 jaar geschat, en heb je van elk jaar maar gewoon allebei de consuls opgeteld!

DE BRUIDSSCHAT

(90) Genoeg hierover! Ik kom nu bij de wortel van het kwaad dezer aanklacht, de eigenlijke kwestie van magie. Aemilianus en Rufinus moeten maar eens vertellen wat voor winst het mij had gebracht, zelfs al was ik echt een magiër, om Pudentilla met toverspreuken en vergiften tot een huwelijk te verlokken!

Ik weet wel dat de meeste mensen die van een of andere misdaad beschuldigd worden, waarvoor een mogelijk motief vaststaat, zich toch helemaal kunnen vrijpleiten door één ding. Ze moeten dan aantonen dat hun levenswandel altijd ver van dat soort misdaden heeft afgestaan: men mag het hen niet euvel duiden dat er bepaalde kansen zijn geweest om kwaad te doen; niet alles wat gebeuren kón, moet ook als feitelijk gebeurd worden beschouwd, want dingen kunnen heel verschillend aflopen; je karakter geeft pas goed aan hoe je bent; als dat maar altijd consequent een deugdzame of criminele inslag had, is juist dat een krachtig argument om een beschuldiging gegrond of ongegrond te achten.

(*Tot de aanklagers:*) Dat kan ik allemaal met recht zeggen, maar jullie krijgen dat punt kado. Want ik vind het niet genoeg om al jullie beschuldigingen afdoende weerlegd te hebben, als ik ook maar ergens het geringste vermoeden van magie overeind heb laten staan. Kijk maar eens hoe zeer ik nu op mijn onschuld vertrouw, en op jullie neerkijk. Als er één oorzaak gevonden wordt, al is het een minieme, waarom een huwelijk met Pudentilla voor mij speciaal voordelig was geweest, als jullie bewijzen hebben voor zelfs een zeer bescheiden winst, dan ben ik Carmendas, of Damigero, of Moses¹⁰⁴, of Johannes, of Apollobex, of niemand minder dan Dardanus, of een andere beroemde magiër van na Zoroaster en Ostanes!

(91) Kijk eens, Maximus, wat een rumoer ze ineens maken, omdat ik een paar magiërs met naam en toenaam noem. Wat moet ik aan met zulk ongeletterd volk, met zulke barbaren? Moet ik weer uitleggen dat ik deze en vele andere namen in de openbare bibliotheken gelezen heb, bij de meest vooraanstaande auteurs? Of moet ik uiteenzetten dat het kennen van namen nog heel wat anders is dan het beoefenen van de betreffende kunst? Dat het blijkt geven van belezenheid en geleerdheid niet mag worden opgevat als een schuldbekentenis? Nee, het is veel verstandiger, Claudius Maximus, als ik vertrouw op úw belezenheid en alomvattende geleerdheid, en me domweg niet verwaardig om aan stomme, onbeschaafde mensen antwoord te geven. Ja, dat is wel het beste: wat zij ervan denken, daar geef ik geen zier om.

Ik ga door met wat ik was begonnen uit te leggen: dat ik geen enkele reden had om Pudentilla met een tovermiddel te verlokken tot een huwelijk. Haar uiterlijk en leeftijd konden bij hen geen genade vinden, en dat werd meteen ook een verwijt

aan mij: zo'n vrouw kon ik alleen maar uit hebzucht hebben begeerd. Bij de eerste ontmoeting zou ik haar al een grote en rijke bruidsschat afhandig hebben gemaakt.

Het is niet mijn bedoeling, geachte Maximus, om u in reactie hierop te vermoeien met een lang verhaal. Woorden zijn volstrekt overbodig: het contract zelf spreekt klare taal. U treft er al onze huidige afspraken in aan, alsmede onze regelingen voor de toekomst. Hun gissingen over mij (die berusten op hun eigen roofzucht) blijken helemaal mis: ten eerste was de bruidsschat van deze schatrijke vrouw maar bescheiden, en werd die nog niet eens gegeven maar alleen toegezegd¹⁰⁵. Daarnaast is de verbintenis gesloten onder de voorwaarde dat als zij zonder kinderen van mij om het leven kwam, de bruidsschat in zijn geheel naar haar zoons Pontianus en Pudens zou gaan. Als ze een zoon of een dochter van mij bij haar overlijden achterliet, dan zou de helft van de bruidsschat naar het kind uit het tweede huwelijk gaan en de rest naar die uit het eerste.

(92) Zoals gezegd, dat zal ik aan de hand van het contract zelf laten zien. Wellicht dat Aemilianus zelfs zo nog niet gelooft, dat het overeengekomen bedrag maar 300.000 sestertiën is, en dat het recht tot terugvordering formeel is verleend aan haar zoons. (*Tot Aemilianus:*) Alsjeblieft, pak met je eigen handen dit contract, geef het aan je ophitser Rufinus, laat hij het lezen, en schaamte voelen over zijn opgeklopte praatjes en perfide bedelarij. Zelf is hij arm en berooid, maar 400.000 sestertiën leende hij voor de bruidsschat van zijn dochter. Maar de rijke Pudentilla was tevreden met een bruidsschat van 300.000. Ze heeft een man die vaak grote bruidsschatten afgewezen heeft, maar tevreden is met de toezegging van zo'n luttel bedrag. Voor hem telt dan ook niets behalve zijn vrouw! Alle huisraad, alle rijkdom zit voor hem in echtelijke eendracht en wederzijdse liefde!

Maar dan nog: als je een klein beetje weet waarover je praat, durf je het dan een weduwe, die matig met schoonheid en ruim met jaren is bedeed, en toch wil trouwen, kwalijk te nemen als zij door een extra grote bruidsschat en aantrekkelijke huwelijksvoorwaarden een jongeman probeert te krijgen met een niet onaardig uiterlijk, karakter en kapitaaltje? Een mooi meisje kan nog zo arm zijn, zij is voldoende begiftigd. Naar haar jonge bruidegom brengt ze haar onbedorven karakter mee, haar charmante schoonheid, haar prille bloei. Maagdelijkheid is met recht en reden wel het meest bekoorlijke in de ogen van een man. Want alle andere dingen die je als bruidsschat krijgt, kun je als je wilt weer in dezelfde staat teruggeven, om niet je niet verplicht te voelen door gunsten. Geld kun je terugbetalen, slaven retourneren, een huis kun je verlaten, van landgoederen wegtrekken. Alleen maagdelijkheid kan, als ze eenmaal is ontvangen, niet meer teruggegeven worden: dat is het enige uit een bruidsschat dat een man altijd houdt.

Maar een weduwe begeeft zich in dezelfde staat in het huwelijk, als waarin ze bij een scheiding weer vertrekt. Ze brengt niets mee dat onherroepelijk is. Iemand anders heeft haar al van haar bloesem ontdaan, ze schikt zich minder naar je verlangens, staat argwanend tegenover een nieuw huis, en wordt zelf evengoed argwanend bekeken vanwege die ene scheiding. Want haar man is misschien doodgegaan - een slecht voorteken dat ze een ongeluksbruid is, die je maar beter niet kunt trouwen. Of ze is vertrokken na een scheiding; in dat geval draagt ze in

beide gevallen schuld: of ze was dermate onverdraaglijk dat ze verstoten werd, of dermate onbeschoft dat ze zelf het initiatief nam. Om deze en andere redenen proberen weduwen huwelijkskandidaten te ronselen door de bruidsschat te vergroten. Dat had Pudentilla ook zeker bij een andere bruidegom gedaan, wanneer ze geen filosoof gevonden had die niet genteresseerd is in een bruidsschat.

(93) Welnu, als ik uit hebzucht deze vrouw had begeerd, waardoor had ik dan beter controle kunnen krijgen over het huis dan door het zaaien van verdeeldheid tussen moeder en zoons, en door de liefde voor haar kinderen uit haar hart te bannen? Zo had ik des te vrijelijker en vaster als enige beschikt over die vereenzaamde vrouw! Was dat niet typisch iets geweest van de 'rover' uit jullie fantasie?

In werkelijkheid ben ik van rust, eendracht en genegenheid de behartiger, bemiddelaar en begunstiger. Ik heb niet alleen geen nieuwe onmin verwekt, maar bovendien de oude met wortel en tak uitgeroeid. Ik suggereerde mijn vrouw, wier volledige vermogen ik naar hun zeggen reeds erdoorgejaagd had - ik suggereerde haar dus, en wist haar tenslotte ook ertoe te brengen, dat ze haar zoons die om teruggave van geld vroegen (waarover ik al heb gesproken), dat ze hun dat geld spoorlags zou geven. Dat zou kunnen in de vorm van landerijen, volgens hun eigen laag uitgevallen taxatie; verder zeer vruchtbare akkers uit het familiebezit; een groot en fraai ingericht huis; een aanzienlijke hoeveelheid tarwe, gerst, wijn, olijfolie en andere producten; niet minder dan 400 slaven, en ook nog eens een flink aantal dieren met een behoorlijke waarde. Door al deze gaven zou ze hen voor het moment gerust stellen, en goede hoop geven op de rest van de erfenis. Ik heb Pudentilla tegen haar zin - ze staat me zeker toe te zeggen hoe het gegaan is - deze toezeggingen ontlokt, ik heb ze haar met bidden en smeken tegen haar zin en ondanks haar kwaadheid ontfutseld. Moeder en zoons heb ik met elkaar verzoend en mijn stiefzoons heb ik verrijkt met een aanzienlijke som gelds. Dat was mijn eerste weldaad als stiefvader. (94) De hele stad was hiervan op de hoogte. Iedereen vervloekte Rufinus en prees mij hemelhoog.

BEROUW VAN PONTIANUS

Voordat deze donatie werd gedaan, was Pontianus bij ons gekomen, samen met dat broertje van hem, dat helemaal niet op hem lijkt. Hij was ons voor de voeten gevallen, en had gesmeekt om alles uit het verleden te vergeven en vergeten. Hij hilde, kuste onze handen en betuigde ons zijn spijt dat hij had geluisterd naar Rufinus en dat soort lieden. Daarna vroeg hij me nederig om hem ook te excuseren bij de illustere heer Lollianus Avitus, bij wie ik hem kort tevoren aan het begin van zijn redenaarscarrière had gerecommandeerd. Hij had namelijk gehoord dat ik hem een paar dagen eerder alles had geschreven wat er was gebeurd. Ook hierin stemde ik toe. Hij kreeg dus een brief mee en ging naar Carthago, waar Lollius Avitus al bijna aan het eind van zijn consulaat op u, Maximus, aan het wachten was. Bijzonder vriendelijk als hij is, complimenteerde hij Pontianus na lezing van mijn brief omdat hij zijn fout snel had hersteld, en gaf hem een brief mee terug voor mij. En wat voor

brief, goeie Goden!, wat een geleerdheid, wat een charme, wat een prachtig en plezierig taalgebruik! Echt het werk van 'een goed man, in 't spreken bekwaam'¹⁰⁶.

Ik weet, Maximus, dat u graag de inhoud van zijn brief wilt horen. Als ik hem mag voordragen, zal ik dat met eigen stem doen. (*Tot een beampte:*) geef me even de brief van Avitus aan. Wat me normaal veel eer brengt, moet me nu ook redding brengen. Laat het water maar gewoon doorstromen: een brief van zo'n voortreffelijk man wil ik wel drie of vier maal voorlezen, al kost het ook nog zoveel tijd. (*De spreker leest de brief voor*).

(95) Ik ben me ervan bewust dat ik na deze brief van Avitus mijn betoog zou moeten afronden. Want is er een betere lofredenaar denkbaar, of een gezaghebbender getuige van mijn levenswandel, een welsprekender advocaat? In mijn leven heb ik vele Romeinse redenaars grondig leren kennen, maar niemand heb ik zo bewonderd als hem. Hedentendage is er naar mijn overtuiging niemand die in de retorica iets bereikt heeft of dat hoopt te doen, die niet het liefst zou willen ruilen met Avitus, als hij zich zonder afgunst met hem vergelijkt. Want alle goede kwaliteiten van een redenaar, hoe uiteenlopend ook, komen samen bij deze man. Elke redevoering van Avitus' hand is van begin tot eind volledig 'af'. Cato zou er geen morele ernst in missen; Laelius geen soepele stijl; Gracchus geen tempo; Caesar geen vuur; Hortensius geen doordachte opbouw; Calvus geen raffinement; Sallustius geen eenvoud en Cicero geen rijkdom aan woorden.¹⁰⁷ Kort en goed, om niet een hele lijst te noemen: als je Avitus hoort, dan wil je absoluut niets erbij, en niets eraf, en überhaupt niets veranderd hebben.

Ik zie, Maximus, dat u bereidwillig aanhoort wat u in uw vriend Avitus zelf herkent. Het is uw mildheid die me ertoe bracht een paar woorden aan hem te wijden. Maar ik zal van uw welwillendheid geen misbruik maken, en mezelf niet toestaan om nu ik moe raak, vrijwel aan het einde van deze zaak, te beginnen over zijn voortreffelijke kwaliteiten. Nee, die kan ik beter bewaren tot wanneer ik weer geheel op krachten ben, en alle tijd heb.

(96) Na die grote man moet ik wederom, tot mijn spijt, dit tuig ter sprake brengen. Jij durft dus Avitus te weerspreken, Aemilianus? De man die hij een goed mens noemt, wiens karakterstructuur hij in zijn brief zo uitgebreid prijst, die vervolg jij met een beschuldiging van toverij en magische praktijken? Moet jij het meer betreuren dat ik 'het huis van Pudentilla ben binnengevallen' en 'me meester heb gemaakt van haar bezittingen' dan Pontianus? Na een door jullie toedoen ontstane ruzie van een paar dagen heeft hij het nog tijdens mijn afwezigheid met me goedge maakt bij Avitus; bij zo'n groot man heeft hij me bedankt.

Stel dat ik een officieel verslag had voorgelezen van wat er bij Avitus is gebeurd, en niet een persoonlijke brief van hem; waarvan zou jij of willekeurig wie me dan in die zaak kunnen beschuldigen? Pontianus zelf zei dat hij de schenking van zijn moeder aan mij te danken had, Pontianus drukte zijn diepste gevoelens van vreugde erover uit dat hij mij als stiefvader had gekregen. Was hij maar ongedeed uit Carthago teruggekomen! Of (omdat zijn lot nu eenmaal zo beschikt was): had jij, Rufinus, zijn laatste wil maar niet in de weg gestaan. Wat een dank had hij me dan

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[62 van 77]

persoonlijk of bij testament betuigd! De brieven die hij me stuurde uit Carthago en onderweg op zijn terugreis, geschreven toen hij nog gezond was en toen hij al ziek was, brieven vol achting, vol liefde, die zou ik graag met uw permissie, Maximus, even laten voorlezen. Zijn broer, mijn aanklager, kan eruit opmaken hoezeer hij in alle opzichten in de levensrace de mindere is van zijn broer, wiens nagedachtenis voortreffelijk is. (*Passages uit de brieven van Pontianus worden geciteerd.*)

NIEUWE TEGENWERKING

(97) (*Tot Pudens:*) Heb je de namen gehoord die je broer Pontianus mij gaf? 'Mijn vader, mijn meester, mijn leraar', zo noemde hij me vaak, vooral aan het einde van zijn leven. Van jou zou ik soortgelijke brieven kunnen laten zien, als ik ze ook maar een momentje aandacht waard achtte. Liever zou ik dat recente, onvoltooide testament¹⁰⁸ van je broer willen aanhalen: daarin noemt hij mij met groot respect en hoge achting. (*Tot Maximus:*) Maar dat testament wilde Rufinus niet voor de dag laten halen en voltooien, beschaamd als hij was over het kwijtraken van de erfenis. Hij had uitgerekend dat het een hoge beloning zou zijn voor de nachten van zijn dochter in de paar maanden dat hij de schoonvader van Pontianus was geweest. Bovendien had hij enkele astrologen geraadpleegd over de winst die hij met het beleggen van zijn dochter zou maken; naar ik hoor hadden zij hem ten antwoord gegeven - was het maar niet naar waarheid! - dat haar eerste man binnen een paar maanden zou sterven. De rest, over de erfenis, was gewoontegetrouw erbij verzonnen zoals de klant het graag wilde horen.

Maar het beliefdde de Goden dat hij als een blind beest vergeefs zijn muil opensperde. Pontianus had namelijk de dochter van Rufinus slecht bevonden, en niet alleen geen erfgenaam gemaakt, maar zelfs niet bedacht met een fatsoenlijk legaat. Bij wijze van belediging had hij voor ongeveer 200 denarii linnen doeken voor haar beschreven, waaruit dus duidelijk moest blijken dat hij haar uit kwaadheid zo had bedeed, en niet uit vergissing had overgeslagen. Als erfgenamen wees hij aan, zowel in dit testament als in het vorige (dat voorgelezen is): zijn moeder en zijn broer. Laatstgenoemde is nog echt een jongen, maar zoals u ziet opereert Rufinus weer met hetzelfde belegeringswerktuig, zijn dochter. De arme jongen krijgt een aanzienlijk oudere vrouw¹⁰⁹, die zeer recentelijk nog de echtgenote van zijn broer was, aangepraat en aangesmeerd.

(98) De knaap werd door het slijmen van die hoeremeid en het lijmen van haar pooiervader ingenomen en klem gezet. Zodra zijn broer de geest gegeven had, liet hij zijn moeder zitten en nam zijn intrek bij zijn oom. Zonder ons erbij zouden de plannen daar gemakkelijker kunnen worden uitgevoerd. Aemilianus staat namelijk aan de kant van Rufinus, en gunt hem alle succes. - (*Tot publiek, na enig rumoer:*) Ja, dat is waar ook, dat is terecht wat jullie daar zeggen: de brave oom stelt ook zelf zijn hoop met nadruk op de jongen. Zolang deze namelijk geen testament heeft, zo weet hij, is hij volgens de wet (hoewel niet volgens wat billijk is) zijn erfgenaam. - Maar ik zou niet willen dat dit van mij kwam! Het zou niet

passen bij mijn terughoudendheid om openlijk dat wat iedereen stilzwijgend vermoedt eruit te flappen! Het is jullie schuld, jullie kwamen ermee!

Maar om je de waarheid te zeggen, Aemilianus: veel mensen verbazen zich over je plotselinge bezorgdheid voor de jongen sinds de dood van zijn broer Pontianus. Vroeger was de zoon van je eigen broer voor jou zo'n onbekende, dat je hem vaak niet van gezicht kende als je hem tegenkwam. Nu ben je zo geduldig tegenover hem, en bederft hem zodanig door je toegeeflijkheid, zo weinig verzet je je tegen alles wat hij doet, dat je hierdoor argumenten geeft aan mensen die geneigd zijn altijd het slechtste te denken. Als een kleine jongen heb je hem van ons gekregen: meteen heb je hem tot man gemaakt... Toen hij onder ons gezag stond, ging hij netjes naar school. Nu vlucht hij in haastige spoed vandaar de kroeg in; serieuze vrienden laat hij links liggen; met de allermeest verdorven jongens viert hij (op zijn leeftijd!) feesten met hoeren en drank erbij! Hij en niemand anders is de baas in huis, hij deelt bevelen uit aan het personeel, hij organiseert de feesten. Ook wordt hij vaak gesignaleerd in de gladiatorenschool; hij laat zich door de trainer persoonlijk alle namen van de gladiatoren opnoemen, hun gevechten, hun verwondingen - terwijl hij toch van goeden huize is. Nooit praat hij iets anders dan Punisch¹¹⁰, of een paar woordjes Grieks die hij nog van zijn moeder heeft. Want Latijn praten wil hij niet en kan hij ook niet. U hebt het daarstraks gehoord, Maximus, het is eigenlijk een schande: mijn stiefzoon, broer van de zeer welsprekende Pontianus, kon nauwelijks losse woordjes brabbelen, toen u hem vroeg of zijn moeder hun inderdaad op mijn initiatief een schenking gedaan, zoals ik had verklaard.

HET TESTAMENT VAN PUDENTILLA

(99) Ik roep u daarom tot getuige aan, Claudius Maximus, en u, leden van de raad, en ook u, die mij bijstaat voor dit gerecht: zijn morele schade en schande zijn toe te schrijven aan die oom van hem, die schoonvader in spe. Ik ben nu blij dat het juk van de zorg voor zo'n stiefzoon door hem zelf is weggehaald van mijn nek, en ik zal voortaan niet meer voor hem pleiten bij zijn moeder.

Want, het schoot me op het nippertje nog te binnen, zeer recentelijk, na de dood van haar zoon Pontianus, schreef Pudentilla tijdens een ziekte haar testament. Ze wilde Pudens voor al zijn vele flagrante beledigingen en wandaden onterven, maar ik verzette me lang tegen haar. Die bijzonder barse clausule, die (zo waarlijk helpen mij de Goden almachtig!) al geheel was opgeschreven, verzocht ik haar nadrukkelijk te schrappen. Zo niet, dreigde ik tenslotte, dan zou ik me van haar laten scheiden: ze moest me maar vergeven, en haar slechte zoon met een goede daad terugwinnen, en mij bevrijden van alle afgunst. Ik hield niet op voordat ze deed wat ik vroeg.

Nu heb ik wel spijt dat ik Aemilianus deze zorg ontnem, doordat ik hem zo onverwacht vertel hoe het zit! Kijkt u eens, Maximus, hoe hij nu hij dit hoorde met stomheid is geslagen, en de ogen neerslaat! Ja, hij had het heel anders verwacht, en niet zonder reden. Hij wist dat Pudentilla giftig was door de beledigingen van haar

zoon, en zich aan mij verplicht voelde. Ook wat mij aangaat, had hij reden tot angst: zelfs mensen die zoals ik niets geven om een erfenis, zouden de kans niet voorbij laten gaan om zich op zo'n stiefzoon te wreken die maar niet wil deugen. Het is vooral die benauwdheid die ze ertoe gebracht heeft om mij aan te klagen. Op grond van hun eigen hebzucht verzonnen ze het fabeltje dat ik alles zou erven. Met terugwerkende kracht verlos ik jullie van deze angst! Mijn ideeën zijn door geen kans op erfenis of op wraak van hun plaats te krijgen. Ik heb als stiefvader terwille van mijn slechte stiefzoon de strijd aangebonden met diens boze moeder, als een vader terwille van zijn zoon met diens stiefmoeder. Ik was niet tevreden voordat ik de onbekrompen vrijgevigheid van mijn goede echtgenote jegens mij had weten in te dammen tot veel en veel minder dan wat billijk zou zijn.

(100) (*Tot een beampte:*) Geef me het testament aan dat Pudentilla heeft opgemaakt toen haar zoon al tot vijand was geworden, en dat ik, de zogenaamde 'rover', woord voor woord smekend heb gedicteerd. Geef opdracht, Maximus, dat contract open te maken: u zult er in vinden dat de zoon tot erfgenaam benoemd is, en dat ik alleen een klein legaatje krijg voor de vorm, zodat als mijn vrouw iets overkomt de naam van haar man niet in haar testament ontbreekt.

(*Tot Pudens:*) Hier, pak dat testament van je moeder; daar is pas echt 'ondank 's werelds loon'. Want de buitengewoon trouwe echtgenoot wordt erin ontferd en de buitengewoon vijandige zoon tot erfgenaam benoemd. Of eigenlijk niet de zoon, maar de hoop van Aemilianus, het huwelijk in Rufinus' familie, dat hele aan drank verslaafde clubje, die profiteurs van jou. Pak aan, zeg ik je, beste zoon van allemaal, leg even je moeders liefdesbrieven aan de kant en lees liever haar testament. Als er iets is dat ze in een vlaag van gekte heeft geschreven, vind je het hier, en wel direct aan het begin: 'Mijn zoon Sicinius Pudens benoem ik tot mijn erfgenaam'. Toegegeven, wanneer je dit leest zou je denken dat ze gek was. (*Tot Pudentilla:*) Deze zoon jouw erfgenaam? Degene die jou bij de uitvaart van zijn broer met behulp van een troepje jeugdcriminelen de toegang wilde ontzeggen tot het huis dat je zelf gegeven hebt? Die het een bittere tegenslag vond dat jij mede-erfgenaam van zijn broer was? Die je onmiddellijk liet zitten met al je rouw en verdriet, en uit jouw armen wegvluchtte naar Rufinus en Aemilianus? Die je veelvuldig waar je bij was beledigde in woord, en tevens, met steun van zijn oom, in daad? Die je naam ventileerde voor de rechtbank? Die je eer publiekelijk te schande wilde maken met je eigen brieven? Die de echtgenoot van je keuze, op wie je 'dodelijk verliefd' was, zoals hij je zelf verweet, van een halsmisdad heeft aangeklaagd?

(*Tot Pudens:*) Ga alsjeblieft je gang, brave jongen, maak het testament maar open: zonder problemen lever je dan bewijzen voor je moeders waanzin! (101) Waarom knik je van nee? Waarom weiger je, nu je de zorg over de erfenis van je moeder hebt afgeschud?

(*Tot Maximus:*) Ik deponeer dit document hier bij u, en verklaar dat ik me voortaan niet meer zal bemoeien met wat zij in haar testament schrijft. Als hij wil, moet hij zelf zijn moeder vragen om de rest. Hij heeft mij in elk geval geen ruimte meer gelaten om het verder voor hem op te nemen. Hij is nu toch een man die zijn eigen zaakjes opknapt, en grievende brieven aan zijn moeder schrijft? Dan moet hij

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[65 van 77]

ook zelf haar woede tot bedaren zien te brengen. Wie een rede houdt, kan ook tot rede brengen.

Voor mij is het nu voldoende, als ik niet alleen de tegen mij ingebrachte beschuldigingen volledig heb weggevaagd, maar ook het kwaad van dit proces, die afgunst dus vanwege de erfenis die ik nagejaagd zou hebben, met wortel en tak heb uitgeroeid.

Voordat ik tot mijn slotwoord kom, zou ik graag nog één punt van onjuiste kritiek weerleggen. (Er is niets dat ik wil overslaan!). (*Tot de tegenstanders:*) Jullie zeiden dat ik met veel geld van mijn vrouw een prachtig landgoed heb gekocht op mijn eigen naam. Ik zeg dat het een klein terrein van 60.000 sestertiën is, en dat niet ik, maar Pudentilla het gekocht heeft, op haar eigen naam. Pudentilla's naam staat in de koopacte, op Pudentilla's naam wordt belasting voor dat akkertje betaald. De belastinginspecteur aan wie betaling is geschied, de weledele heer Corvinus Celer, is hier aanwezig. Ook is hier de toezienend voogd van Pudentilla¹¹¹, Cassius Longinus, een bijzonder serieus en rechtschapen man, wiens naam ik hier met alle eer wil noemen. Vraagt u hem, Maximus, bij welke aankoop hij toezicht hield, voor welk laag bedrag deze rijke vrouw dat akkertje tot het hare maakte. (*Getuigenis van Cornelius Celer en Cassius Longinus*).

Is het niet precies zoals ik zei? Komt ergens bij deze aankoop mijn naam voor? Geeft de prijs van het terreintje soms reden tot afgunst? Heb ik dan tenminste dát bedrag ontvangen?

SLOTWOORD

(102) Wat blijft er nog over, Aemilianus, dat ik niet ook naar jouw oordeel heb weerlegd? Wat heb je kunnen vinden dat ik aan mijn magie heb overgehouden? Welke reden had ik dan om Pudentilla's hart te beïnvloeden met tovermiddelen? Om wat voor voordeel eruit te putten? Dat ze me een bescheiden bruidsschat zou toezeggen in plaats van een uitgebreide? Wat een fantastische toverspreuken! Of dat ze garanties vroeg voor de teruggave van die bruidsschat aan haar zoons, in plaats van hem in mijn bezit wilde laten? Magischer kan het niet! Of dat ze op mijn aandringen het grootste deel van haar bezittingen schonk aan haar zoons, terwijl ze hun niets had gegeven voordat ik haar man was, maar mij niets toebedeelde? Zwarte kunst - nee: zwartgemaakte gunst! Of dat ze in het testament dat ze in woede op haar zoon schreef, juist die zoon met wie ze overhoop lag, benoemde tot erfgenaam, eerder dan mij aan wie ze verplichtingen had? Heel wat toverformules waren nodig om dat gedaan te krijgen!

(*Tot de tegenstanders:*) Stellen jullie je eens voor, dat jullie proces niet wordt gevoerd voor een billijk, strikt rechtvaardig man als Claudius Maximus. Zet de een of andere slechte, wrede rechter voor hem in de plaats, zo een die aanklachten stimuleert, en graag veroordelingen uitspreekt. Geef hem iets waar hij wat mee aankan, bied hem tenminste een minieme geschikte kans om zijn vonnis te vellen ten

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[66 van 77]

gunste van jullie. Verzin in elk geval iets, fantaseer een antwoord op de vragen die jullie krijgen!

En omdat elke handeling wordt voorafgegaan door een motief, antwoord dan ook op het volgende. Jullie beweren dat Apuleius Pudentilla's hart met magische verlokkingen heeft bewerkt: maar wat was toch zijn doel, waarom deed hij dat? Was hij op haar schoonheid uit? Volgens jullie niet. Had hij zijn oog laten vallen op haar rijkdom? Volgens het contract van de bruidsschat niet, van de schenking niet en van het testament niet: daaruit blijkt dat hij zich niet inhalig daarop richtte, maar de vrijgevigheid van zijn vrouw zelfs krachtig van de hand wees. Wat voor reden is er dan nog over? Waarom zijn jullie stilgevallen? Waarom zeggen jullie niets? Waar is dat dreigende begin gebleven van jullie klaagschrift, zogenaamd van de hand van mijn stiefzoon: 'Deze man, edelachtbare heer Maximus, daag ik voor uw gerecht...'. (103) Waarom niet ook 'mijn leraar, mijn stiefvader, mijn pleitbezorger'. Nee, wat komt erna? '...wegens zeer vele overduidelijke magische praktijken'. Noem er één van die zeer vele; noem een dubieuze of desnoods vage van die overduidelijke!

Zo niet, dan kan ik volstaan met een reactie van twee woorden op elk van jullie aantijgingen. Tel maar mee! 'Blinkende tanden': hygiëne mag. 'Spiegels inkijken': typisch filosofisch. 'Gedichtjes maken': is toegestaan. 'Vissen onderzoeken': conform Aristoteles. 'Hout wijden': Plato's voorschrift. 'Huwelijk aangaan': doodgewoon wettig. 'Jonger zijn': kan gebeuren. 'Winst najagen': zie bruidsschat, zie schenking, zie testament.

(*Tot Maximus:*) Indien ik dat alles ten volle ontzenuwd heb, alle laster heb weerlegd, mezelf bij alle aanklachten en beledigingen geheel van schuld heb vrijgepleit; wanneer ik de goede naam van de filosofie (die mij meer waard is dan eigen lijf en leden) nergens schade heb toegebracht, maar integendeel haar vaandel roemrijk heb geheven; wanneer dat alles zo is als ik zeg, dan kan ik met een gerust hart uitzien naar uw oordeel, eerder dan angstig opzien naar uw macht, aangezien ik het minder ernstig en verschrikkelijk zou vinden om te worden veroordeeld door een proconsul, dan om afkeuring te vinden in de ogen van zo'n goed en onberispelijk mens.

Ik heb gezegd.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[67 van 77]

LIJST VAN PERSONEN

AEMILIANUS: Sicinius Aemilianus; aanklager, broer van de eerste man van Pudentilla, Sicinius Amicus; oom van Pontianus en Pudens, in wiens naam hij Apuleius aanklaagt.

APULEIUS: aangeklaagde en spreker

AVITUS: Lollianus Avitus, voormalig proconsul van de Romeinse provincie Africa, vriend van Apuleius

CALPURNIANUS: vroegere vriend, later tegenstander van Apuleius

CASSIUS LONGINUS: voogd van Pudentilla

CORVINIUS CELER: belastinginspecteur

CRASSUS: Iunius Crassus; koopman, getuige tegen Apuleius

LOLLIUS URBICUS: stadsprefect van Rome

MAXIMUS: Claudius Maximus; rechter, proconsul van de Romeinse provincie Africa

PONTIANUS (†): oudste zoon uit het huwelijk van Pudentilla en Sicinius Amicus

PUDENS: Sicinius Pudens; jongste zoon uit het huwelijk van Pudentilla en Sicinius Amicus; in zijn naam wordt Apuleius aangeklaagd. - In (13) en (17) wordt met Pudens aangeduid: Tannonius Pudens.

PUDENTILLA: echtgenote van de aangeklaagde Apuleius; eerder getrouwd met Sicinius Amicus.

QUINTIANUS: Appius Quintianus; vriend van Apuleius, voormalig huurder bij Iunius Crassus

RUFINUS: Herennius Rufinus, schoonvader van Pontianus; aanstichter van de aanklacht van Aemilianus.

SATURNINUS: Cornelius Saturninus, beeldhouwer

SICINIUS AMICUS: eerste man van Pudentilla, vader van Pontianus en Pudens

SICINIUS CLARUS: zwager van Pudentilla

SICINIUS PUDENS: zie PUDENS

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl
[68 van 77]

TANNONIUS PUDENS: advocaat van de aanklager Aemilianus

THALLUS: epileptische slaaf, behandeld door Apuleius

THEMISON: slaaf van Apuleius

Anonymae:

dochter van Herennius Rufinus: weduwe van Pontianus

epileptische vrouw, behandeld door Apuleius

(vrij naar R.Helm, *Verteidigungsrede, Blütenlese*, Berlin 1977).

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)
www.vincenthunink.nl
[69 van 77]

VERANTWOORDING

Voor de vertaling heb ik gebruik gemaakt van de uitgaven van Vallette, Helm en Butler/Owen, alle vermeld in de bibliografie bij het Nawoord), en voorts van de uitgaven van C. Marchesi (Bologna 1957) en G. Augello (Torino 1984). Voor de Latijnse tekst is hoofdzakelijk Butler/Owen aangehouden, maar in een aantal gevallen heb ik een afwijkende lezing uit een van de andere uitgaven vertaald.

De Nederlandse tekst beoogt de inhoud getrouw weer te geven, maar daarnaast ook de typische stijlkenmerken van het origineel uit te laten komen. Met name het gebruik van klankeffecten, ritmische patronen, spreekwoorden en woordgrapjes, alsmede de voortdurende afwisselingen tussen hoog en laag stijlregister, heb ik, waar mogelijk, bewaard. In de gangbare vertalingen van de Apologie gebeurt dit helaas volstrekt onvoldoende.

Dr R. van der Paardt, Dr B. Hijmans, Drs A. Lukoschus en Dr H. Oltheten ben ik zeer erkentelijk voor hun kritische op- en aanmerkingen bij de tekst. Aan Prof.dr R. Wentges dank ik enkele mooie vondsten. Bij het vertaalwerk wist ik mij steeds ondersteund door Jo Huisinga en Marco Balvers. Voor hun geduld en hun suggesties wil ik hen graag bedanken.

NOTEN

1. (1) *Leden van de raad*: de gouverneur werd bij het spreken van recht geassisteerd door een aantal mensen, deels uit zijn vaste staf, deels uit de lokale Romeinse burgers.
2. (2) *aanklacht te ondertekenen*: nadat een zaak formeel bij een rechter aanhangig was gemaakt en een eerste onderzoek was gevolgd, werd een geschreven aanklacht opgesteld. Deze moest door de aanklager ondertekend worden.
3. (2) *zijn jeugdig familielid*: in (94) en volgende komt Apuleius uitgebreid op de dood van Pontianus terug.
4. (2) *de minderjarigheid*: personen boven de 25 jaar konden bij het doen van een valse aanklacht veroordeeld worden wegens laster. Voor minderjarigen gold deze bepaling niet.
- ⁵5. (2) *Lollius Urbicus*: prefect van Rome. De zaak waar Apuleius hier op zinspeelt was dus in Rome gevoerd. De prefect werd bijgestaan door een adviescollege van mannen met de rang van 'oud-consul'. Lollius Urbicus was overigens bij dit proces van Apuleius persoonlijk aanwezig.
6. (2) *zwaar te straffen*: d.w.z. hem als lasteraar te bestempelen, omdat hij een valse aanklacht had ingediend.
7. (4) Homerus, *Ilias* 3,65-66. Apuleius citeert in het Grieks, wat hij verderop voortdurend zal blijven doen om zijn belezenheid te etaleren.
8. (4) *Zeno uit Elea*: een Griekse wijsgeer die leefde rond 450 v.Chr.. Zijn methode, in Apuleius' Latijn nogal duister omschreven, bestaat erin om een stelling te verdedigen door aan te tonen, dat in het tegendeel ervan onvermijdelijk een innerlijke tegenspraak verborgen zit.
9. (4) *afdoende heb weerlegd*: in Apuleius' hoofdwerk *Metamorfosen* keert het haar als motief terug. De hoofdpersoon Lucius is daar enigszins Reviaans geobsedeerd door hoofdhaar, of het gebrek daaraan. Apuleius koesterde onmiskenbaar een bijzondere interesse voor dit onderwerp.
10. (5) *Caecilius Statius*: een bekend Romeins komedieschrijver uit de 2e eeuw voor Chr.. Van zijn werk zijn slechts fragmenten bewaard. Voor het hier aangehaalde, zie Caecilius.frgm 255 (E.H. Warmington, *Remains of old Latin*, in de Loeb Classical Library).
11. (6) Catullus, 39,19. Apuleius' citaat wijkt iets af van het origineel: hij gebruikt het werkwoord *pumicare* 'met puimsteentjes schoonschrobben', in plaats van *defricare* 'grondig

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[71 van 77]

schoonwrijven'.

12. (7) *de grote dichter*: Homerus. De helden in diens werk laten voortdurend woorden gaan over hun *herkos odontôn* 'omwalling der tanden'.

13. (9) *dichter uit Teus*: Anacreon. Hierna worden bedoeld: de Griekse dichters Alcman, Simonides en Sappho.

14. Solon, Frg.25 (West); de rest van het citaat is te vinden bij Plutarchus, *Eroticus* 5.

15. (10) *Gentius en Macedo*: zie Lucilius, frgm.308-9 (Warmington). Iambendichters zoals Lucilius hadden bij de Romeinen een betrekkelijk grote vrijheid om kritiek uit te oefenen op reële personen en toestanden.

16. (10) *dichter uit Mantua*: Vergilius. Het hier bedoelde *Bucolische lied* is *Ecloga* 2.

17. (10) *mensen als Serranus, Curius en Fabricius*: C. Atilius Regulus, bijgenaamd Serranus, M'. Curius Dentatus en C. Fabricius Luscinus leefden alle drie in de 3e eeuw v.C., en golden als toonbeelden van eenvoud, discipline en burgerzin.

18. (10) Op naam van Plato zijn enkele tientallen epigrammen overgeleverd. Voor een groot deel stammen ze duidelijk uit de Hellenistische periode, toen overigens ook een epigrammendichter met dezelfde naam actief was. Toch zijn de epigrammen die Apuleius hier citeert (*Anthologia Palatina* 7,670; 7,100; 7,99,r.6) mogelijk van de filosoof Plato zelf. - De naam van de bezongen jongen is het gewone Griekse woord voor 'ster'. Het gedicht is daarop een toespeling.

19. (11) Catullus, 16,5-6.

20. (11) Hadrianus, frgm.2 (C.Buechner, *Fragmenta Poetarum Latinorum*, p.169).

21. (12) *een eigen groep beoefenaars daarvan*: de door Apuleius bedoelde is te vinden in Plato's *Symposium*.

22. (12) *Afranius*: een Romeins toneeldichter uit de 2e eeuw v.Chr.. Het citaat is frgm. 221 (O.Ribbeck, *Scaenicae Romanorum poesis fragmenta*, 3e dr.; II,p.228).

23. (12) *zich herinnert*: Apuleius zinspeelt hier op theorieën van Plato, die hij echter zo beknopt weergeeft dat ze alleen bedoeld kunnen zijn om Aemilianus te overtroeven.

24. (13) *erg veel gaan filosoferen*: zinspeling op de versregel 'filosoferen moet ik niet al te veel, maar helemaal niet vind ik niet goed', Ennius, Tragedies frgm.400 (Warmington).

25. (13) *aangaande een spiegel*: het gaat hier niet om een verwijt van magie door middel

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[72 van 77]

van spiegels, maar een verkapte beschuldiging van 'onmannelijkheid', dat in de oudheid niet zelden tegen filosofen werd gemaakt. Overdreven aandacht voor het uiterlijk gold als onbetamelijk voor een man.

26. (14) *met was ingebrand*: het gaat hierbij om een antieke schildertechniek, waarbij met gesmolten was kleuren werden aangebracht. Het resultaat van deze zogenaamde 'encaustische' techniek was zeer duurzaam.

27. (15) *Hagesilaus*: Spartaanse koning, 444/3-360 v. Chr..

28. (15) *houten paneel*: antieke schilderijen werden gemaakt op hout.

29. (15) *wijste van allemaal*: in Plato's *Apologie* is dat nu juist hetgeen Socrates ontkent. Apuleius' inzicht in Plato's theorieën is volgens veel geleerden gebrekkig.

30. (16) *vloeibaar of vast*: met 'vloeibare spiegels' wordt blijkbaar spiegelingen in water in de natuur bedoeld, in tegenstelling tot 'vaste' door de mens vervaardigde spiegels.

31. (16) *omvangrijk werk*: het is niet geheel duidelijk om welk werk het hier gaat. Wellicht zijn de verloren gegane *Katoptrika* 'beschouwingen over de spiegel' bedoeld.

32. (16) *rekenbord*: voor het tekenen van geometrische figuren of het maken van berekeningen gebruikten de Romeinen een plank bestrooid met zand.

33. (16) *Thyestes*: een bekende figuur uit de mythologie. Hij was koning van Mycene en gaf tijdens een feestmaal aan zijn broer Atreus diens eigen kinderen te eten.

34. (17) *Oea*: plaats in N-Africa, het huidige Tripoli.

35. (17) *vrijgelaten*: d.w.z. verkocht. De precieze aanklacht is niet geheel duidelijk. Wellicht verdraait Apuleius hier een door de tegenstander ongelukkig geformuleerd verwijt, dat hij plotseling rijk geworden is door zijn huwelijk met Pudentilla.

36. (17) *Villa publica*: een openbaar gebouw in Rome dat onder meer werd gebruikt voor de werving van troepen.

37. (18) *Publicola*: samen met de meer bekende Brutus verantwoordelijk voor het verdrijven van de Romeinse koningen in de vroegste Rom.periode, in 509 v.C..

38. (17) *strengere richting*: Claudius Maximus wordt hier geschilderd als aanhanger van de Stoa.

39. (22) De regel wijkt op enkele plaatsen af van het Homerische vers (*Odyssee* 19,172): 'Er is een land, genaamd Kreta, omringd door donkere golven.' De rest van Crates' gedicht wordt

geciteerd bij Diogenes Laertius 6,85.

40. (22) *phalerae*: ijzeren ornament gedragen door een paard.

41. (23) *twee miljoen sestertiën*: een zeer forse som gelds.

42. (23) *verachting ervoor*: ik volg de in het handschrift V overgeleverde lezing *contemptum*. De gangbare lezing *contemptu* 'uit verachting (voor een erfdeel)' levert een zinloze herhaling binnen één zin op, zonder variatie in woorden. De paradox 'al je geld besteden aan het verwerven van verachting voor geld' daarentegen misstaat Apuleius beslist niet.

43. (23) *als het regende*: het akkertje was dus niet alleen klein, maar ook nog van keiharde grond. Alleen na regen was het enigszins te bewerken.

44. (24) *Syphax*: Koning van West-Numidië, ongeveer het huidige Algerije. Als bondgenoot van de Carthagers werd hij in 203 v.Chr. verpletterend verslagen.

45. (24) *roem en erkenning*: Apuleius schijnt nooit een officieel ereambt te hebben bekleed: cfr Augustin. Ep.138,19. De beraadslagingen in het lokale senaatsgebouw waren voor zonen van de plaatselijke elite toegankelijk, maar stemrecht bezaten zij daar niet.

46. (25) Plato, *Alcibiades I*, 121E. De vertaling is van Xaveer de Win (Plato, *Verzameld werk*, vertaald door drs. Xaveer de Win, Antwerpen/Baarn 1978; 5 delen).

47. (26) Plato, *Charmides* 157A. Apuleius licht het citaat van Plato uit zijn oorspronkelijke context. Hij verdraait het opzettelijk om het in zijn betoog in te passen.

48. (27) *Socrates* beriep zich op een 'goddelijk stemmetje' dat hem als een soort geweten bij beslissingen voor het een of het ander deed kiezen. Apuleius heeft er zelfs een apart geschrift aan gewijd: *De daemonio Socratis*.

49. (27) *het Goede*: netzomin als het 'goddelijke stemmetje' van Socrates door hemzelf als een 'goede geest' in een mens is voorgesteld, is dat door Plato met de Idee van het Goede gebeurd. In beide gevallen gaat het om visies uit latere perioden.

50. (28) *voldoende water over*: de spreektijd werd gemeten door middel van een waterklok (*klepshydra*). De verdediger kreeg waarschijnlijk 1/3 meer tijd dan de aanklager.

51. (30) Vergilius, *Ecloga* 8,69 e.v.. Dit jeugdwerk van Vergilius wordt door Apuleius vergeleken met diens 'ernstige dichtwerk', zijn *Aeneis*.

52. (30) Vergilius, *Aeneis*, 4,513 e.v. Ik citeer de proza-vertaling van M.A. Schwartz (herdrukt: Amsterdam 1989).

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[74 van 77]

53. (30) Laevius, frgm.27 (Buechner).
54. (31) Homerus, *Ilias*, 11,741. Het onmiddellijk volgende fragment is *Odyssee*, 4,229.
55. (31) *voor zijn uiterlijk*: om van gedaante te kunnen veranderen. Zie Homerus, *Odyssee* 4,400 e.v.. Hierna volgen verwijzingen naar *Odyssee* 11,24 e.v., waar Odysseus een bezwering een kuil graaft voor een bezwering alvorens in de onderwereld af te dalen; *Odyssee* 4,219 e.v., waar Helena een verdovende drank brouwt; *Odyssee* 10,234 e.v. voor de toverkunsten van Circe; en *Ilias* 14,214 e.v. waar sprake is van een tovergordel van Afrodite (Venus).
56. (31) *Salacia*: een obscure zeegodin die 'het zout in beroering brengt'. *Portunus* is een wat bekendere god van havens.
57. (32) *de grootste aller dichters*: Homerus. Zie voor het verhaal: *Odyssee*, 4,368 e.v..
58. (33) *zeehaas*: de *lepus marinus*, een giftige vis.
59. (34) *paalvis en spleetmossel*: over de door Apuleius hier aangeduide vissoorten, *veretilla* en *virginal*, is verder niets bekend.
60. (34) *schedelvis*: een onbekende vis- of mosselsoort.
61. (37) *Sophocles*: het is opmerkelijk dat de Griekse tragedieschrijver Sophocles bij Apuleius' publiek een introductie behoeft, terwijl Euripides blijkbaar zonder meer bekend is.
62. (37) *dementie*: volgens het Atheense recht verloor iemand die officieel dement verklaard werd de zeggenschap over zijn bezittingen.
63. (37) *voorgelezen*: de bewuste passage is niet overgeleverd, zoals de meeste documenten waaruit Apuleius laat citeren. Wanneer bewijsmateriaal werd voorgelezen, ging dat niet ten koste van de spreektijd van de verdediger. Vandaar dat de waterklok moet worden stilgezet.
64. (38) *sunagelastiká*: de Griekse namen staan in het origineel opgesomd. Het gaat om onbekende vissoorten met ingewikkelde namen, genoemd om indruk te maken. Het is niet onmogelijk dat ze inderdaad uit een of andere magisch ritueel komen. De twee laatstgenoemde zijn alleenlevende vissen en in scholen levende vissen. Hierop heeft waarschijnlijk de opmerking over 'algemene distincties' betrekking.
65. (39) Ennius, *Hedyphagetica*, het enige bewaarde fragment. De wat bonkige vertaling

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[75 van 77]

probeert de ongepolijstheid van het origineel weer te geven.

66. (40) *bezwering*: Homerus, *Odysee* 19,456e.v..

67. (40) *ezelvis*: een soort kabeljauw.

68. (41) *regret*: het citaat van Plato is in deze vorm niet overgeleverd in diens werk. Maar vergelijk *Timaeus* 59c-d; *Wetten* 685a.

69. (42) *Nigidius*: een beroemde Romeinse ziener uit de 1e eeuw voor Christus.

70. (44) *in het gezicht spugen*: dit is letterlijk bedoeld: het had de functie om kwaad af te weren.

71. (47) *offerpriesters van Apollo*: een bepaald priestercollege, genaamd 'Vijftienmannen voor het brengen van offers'.

72. (50) *epilepsie*: Apuleius gebruikt hier het al vaker gebruikte *morbus comitialis* met nadruk op de etymologie: Het is de ziekte waarvan het verschijnen tijdens de volksvergaderingen (*comitia*) als een slecht voorteken werd beschouwd.

73. (51) *Problemen*: zie Aristoteles, *Fragmenta* (ed. V. Rose) 240, p.181.

74. (51) *Theophrastus*: de hier bedoelde werken van zijn hand zijn niet bewaard.

75. (55) *bibliotheek*: de beelden van de huisgoden stonden in deze periode niet meer altijd in de grote hal van het huis. Pontianus had ze in zijn privé-bibliotheek staan.

76. (55) *Aesculapius*: een fragment van een redevoering van Apuleius over deze God is *Florida* 18.

77. (56) *olie*: dit oeroude gebruik komt reeds voor in de Bijbel, *Gen.* 28,18.

78. (56) *Mezentius*: een figuur in Vergilius' *Aeneis* die wordt aangeduid als *contemptor divum* 'Godenverachter' (*Aeneis*, 7,648; 8,7).

79. (57) *eigen land*: Homerus, *Odysee*, 1,57 e.v..

80. (59) *audiëntieslaven*: 'naamnoemers' in het Latijn. Slaven die de speciale functie hadden om bezoekers aan te dienen bij hun meester.

81. (59) *gladgeschoren kaken*: voor jonge man gold dit als een teken van 'verwijfdheid'.

82. (63) *eerste dons*: een in de oudheid vaak genoemd kenmerk van jonge jongens.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[76 van 77]

83. (63) Plato, *Phaedrus* 247b-c; vertaling Xaveer de Win.
84. (64) Plato, *Brieven* 312 e; vertaling Xaveer de Win.
85. (65) Plato, *Wetten* 955E; vertaling Xaveer de Win.
86. (66) *Quintus Metellus*: de Apuleius maakt in zijn lijst enkele vergissingen. Maar de details doen hier minder ter zake. De Oud Romeinse namen dienen vooral als stichtend voorbeeld.
87. (66) *ensor*: beter bekend als Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor. Hij nam onder meer ook Carthago in (146 voor Chr.).
88. (70) *mannentoga*: jongens kregen rond hun 16e de toga van de volwassenen, de *toga virilis*.
89. (72) *Syrten*: woestijngebied in Noord Africa.
90. (75) *iets getekend hebt*: een woordspel waarmee een schuldbekentenis wordt aangeduid.
91. (78) *Philomela, Medea, Clytaemnestra*: legendarische wrede vrouwen.
92. (81) *Palamedes, Sisyphus, Eurybates, Phrynonidas*: legendarische booswichten en verraders. Van de laatstgenoemde is vrijwel niets bekend.
93. (84) *het lot*: de zin is niet afgemaakt. Het briefcitaat wordt alleen maar aangeduid, niet geheel voorgelezen.
94. (85) *keizer Pius*: Antoninus Pius, regeerde van 138 tot 161 na Chr..
95. (85) *adder*: het bijgeloof komt voort uit het idee dat de adder levenbarend is, in plaats van eieren legt.
96. (85) *vroegwijze jochies*: de auteur van het citaat is niet bekend.
97. (88) *Julische wet...*: het gaat om twee wetten van keizer Augustus ter bevordering van het huwelijk, uit 18 en 9 voor Chr..
98. (88) *legitimate offspring*: het citaat in precies deze vorm is nergens anders overgeleverd. Maar het vers lijkt sterk op verschillende regels uit Griekse komedies.
99. (88) *Serranus, Quintius en vele anderen*: alweer dienen beroemde Romeinse namen, dit maal uit de allervroegste periode, als stichtend voorbeeld.

Apuleius, *Toverkunsten (Apologia)*, pleidooi na een aanklacht wegens magische praktijken, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid door Rudi van der Paardt, Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1992, tweede, elektronische versie, Nijmegen 2003 (bijgewerkt 2010)

www.vincenthunink.nl

[77 van 77]

100. (89) *touw*: contracten werden geschreven op plankjes met was. Twee van die plankjes werden op elkaar gesnoerd door middel van touwen en verzegeld. De vermelding van de *consuls* is de normale Romeinse manier om een jaar aan te geven.

101. (89) *Odysseus*: de held van de *Odyssee* zwierf tien jaar alvorens hij zijn eiland Ithaca bereikte.

102. (89) *woekertarieven*: Apuleius speelt met het woord *quadruplicator*. Eigenlijk wordt dat gebruikt voor iemand die het soort aanklachten doet waar hij een vierde deel van de boete kan opstrijken. Apuleius gebruikt het hier echter simpelweg als 'verviervoudiger', met een duidelijke knipoog naar de hoofdbetekenis. De vertaling is ingegeven door Helm's 'Wucherer'.

103. (89) *verkeerd gebaar*: men maakte voor 'tien' een gebaar dat leek op dat van 'dertig', namelijk de top van de wijsvinger naar halverwege de duim respectievelijk de top van de duim gebracht. Maar 'veertig' en 'zestig' zijn niet te verwarren: de duim gestrekt over de gestrekte wijsvinger gelegd, respectievelijk de wijsvinger gebogen over de gebogen duim gelegd.

104. (90) *Moses*: temidden van de rij beroemde magiërs valt deze naam op. Verschillende antieke auteurs noemen zijn magische kwaliteiten, en ook in de Koran wordt hij als een magiër aangeduid.

105. (91) *toegezegd*: de tekst is hier onzeker.

106. (94) '*een goed man, in 't spreken bekwaam*': een beroemde definitie van de ideale redenaar volgens de oude Cato (geciteerd bij Seneca Rhetor, *Controversia* 1 praef.9).

107. (95) Apuleius geeft hier een opsomming van beroemde redenaars, met de voor hen typerende stilistische kwaliteiten.

108. (97) *jongste, onvoltooide testament*: het laatste formele testament was door de tegenstanders aangehaald als bewijs, zoals ook verderop in (97) blijkt.

109. (97) *aanzienlijk oudere vrouw*: Romeinse mannen trouwden normaal gesproken met veel jongere vrouwen.

110. (98) *Punisch*: hoewel het Latijn de officiële taal was, bleef het Punisch de normale gesproken taal in Noord Africa, tot in de late oudheid.

111. (101) *toeziend voogd*: een ongetrouwde vrouw had geen zelfstandige handelingsbe-kwaamheid. Wanneer zij bijvoorbeeld een koop aanging, moest ze formeel onder toezicht staan van een man.